

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

МОРШИНІН ЄВГЕН ВІКТОРОВИЧ

УДК 347.998.85

ДИСЕРТАЦІЯ

**Суб'єктивні публічні виборчі права та суб'єктивні публічні управлінські
права приватної особи**

Спеціальність 081 Право

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора філософії**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Є.В. Моршинін

Науковий керівник — **Блінова Ганна
Олександрівна**, доктор юридичних наук, професор

Дніпро – 2025

Анотація

Моршинін Є.В. Суб'єктивні публічні виборчі права та суб'єктивні публічні управлінські права приватної особи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Дніпро, 2025.

Дисертація є одним із перших комплексних наукових досліджень, присвячених здійсненню характеристики суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи.

У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень, рекомендацій і висновків, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано, що до системи форм реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав відносяться : виконання, використання, дотримання, застосування, які у складній сукупності впроваджуються в окремих способах, що залежать в конкретних історичних, економічних, соціальних характеристик розвитку держави та суспільства;

- пропозиції щодо внесення змін до Виборчого кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Закону України «Про звернення громадян» задля забезпечення ефективності реалізації та захисту суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав;

удосконалено:

- наукові підходи до розуміння структури публічно-управлінських правовідносин, де виокремлено: економічний елемент, де відображається сфера виробництва та розподілу доходів; соціальний елемент, де втілюються відносини із соціального захисту та забезпечення населення, охорони довкілля, сприяння

подоланню проявів мінімізації протиправних діянь, забезпечення сталого розвитку; політичний, де реалізується діяльність громадських організацій та політичних партій; культурний, що дозволяє зберегти історичні та суспільні цінності;

- наукові підходи до здійснення класифікації суб'єктивних публічних прав приватної особи за їх змістом, що дозволило виокремити право на участь у державному управлінні і соціально-політичній активності; право на державну службу; право на проведення зборів, мітингів, демонстрацій, створювати суспільні об'єднання або входити до їх складу та ін.; право на одержання допомоги від відповідних компетентних організацій; право на безкоштовне користування певними благами (бібліотеками, парками та ін.), право на захист;

- аргументація необхідності розширення суб'єктного складу осіб, наділених правом ініціювання оскарження у виборчому спорі, що має бути відображено шляхом внесення змін до частини першої статті 275 КАС України, де встановити, що правом оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, що порушують законодавство про вибори та референдум, наділені виборча комісія, кандидат, партія (блок), місцева організація партії, які є суб'єктами відповідного виборчого процесу, комісія з референдуму, ініціативна група референдуму, інші суб'єкти ініціювання референдуму, в тому числі і будь-який громадянин як носій суб'єктивного публічного виборчого права;

набули подальшого розвитку:

- розуміння суб'єктивних публічних прав, що на підставі здійсненої класифікації системи прав за рядом критеріїв (спосіб їх нормативного врегулювання; форма реалізації; коло осіб та ін.) дозволило їх віднести до галузевих прав, що є відмінними від суб'єктивних приватних прав особи;

- розуміння системи здійснення суб'єктивних публічних управлінських та виборчих прав, де виокремлено принципи загальноправового характеру -

нормативної визначеності, що зокрема, відображується у встановленні процедурних аспектів їх реалізації; принципу законності здійснюється у його поєднанні із принципами верховенства права, законності, гуманізму, демократизму, справедливості; та принципи спеціальноправового характеру – сталості виборчого законодавства; періодичності ініціювання виборчого процесу; адміністративної сервісності.

Зроблено висновок, що забезпечення правового статусу особи в публічно-управлінських правовідносинах має функціонально переслідувати мету забезпечення засад побудови держави із дотриманням принципів демократичності, прозорості, соціального захисту та економічного зростання, де інтереси уразливих груп населення пріоритетно захищаються. Підкреслено, що в межах публічно-управлінських відносин приватна особа здатна відобразити власну зацікавленість у проявах політичної активності, що є головною ознакою сформованого громадянського суспільства.

Акцентовано, що в сфері публічно-управлінських відносин правовий статус приватної особи реалізується та створює умови для формування певної суспільної ідеології, громадської думки, є відображення громадської свідомості та рівня правової активності населення.

Наголошено, що реалізація правового статусу приватної особи в публічно-управлінських відносин є проявам рівня розвиненості громадянського суспільства, що відрізняє від сфери економіки та товарообігу, сфери сімейних відносин, сфери культурного розвитку.

З'ясовано, що до засад належності реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав відноситься забезпечення їх періодичності, із дотриманням розумних часових проміжків; дотримання вимог таємності, рівності реалізації прав; сталості виборчого законодавства України; принцип поваги до результатів виборчого процесу.

Зроблено висновок, що суб'єктивні публічні управлінські права та суб'єктивні публічні виборчі права забезпечуються складною сукупністю

визначальних засад функціонування органів влади, де важливе місце поряд із принципом верховенства права відіграє принцип законності.

Визначено, що під захистом суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав має розумітися певна система структурованих заходів владного примусу, реалізація яких спрямовується на здійснення, відновлення та компенсацію права особи обирати чи бути обраним, брати участь в реалізації форм прямої та опосередкованої демократії, що мають спрямовуватися на відновлення порушеного права.

Встановлено, що причинами порушення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав є: колізійність підходів до врегулювання процедури здійснення виборчих прав; відсутність вимог щодо рівня професійної підготовки членів виборчих комісій, окрім процедури добору на посади членів Центральної виборчої комісії; застосування політичних зв'язків та взаємовпливів; бюрократизація процесів.

До організаційних напрямів підвищення ефективності реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи віднесено: впровадження механізм електронного урядування; сприяння зростанню рівня ефективності та якості електронного урядування, що вимагає: функціонування публічних інформаційних ресурсів, що формують Єдиний веб-портал ЦОВВ, що утворюється за рахунок офіційних сайтів та інших ресурсів, де забезпечуються умови для отримання адміністративних послуг, доступу до публічної інформації; функціонування особистих електронних кабінетів, де особі надається можливість реалізувати різноманітні форми її взаємодії із органом влади; створення ревіалентних та резистентних систем діяльності органів місцевого самоврядування, що є базисом для успішності процесів побудови потужної та соціально стійкої територіальної громади; забезпечення використання електронного цифрового підпису в органах державної влади; створення електронної системи публічних закупівель товарів і послуг за кошти Державного та місцевих бюджетів; запровадження електронного документообігу.

Ключові слова: адміністративний суд, адміністративна справа, виборчі спори, виконання постанов ЄСПЛ, воєнний стан, гарантії, дискреційні повноваження, Європейський Суд з прав людини, захист, зобов'язання, майнові права, міжнародно-правові стандарти, права людини, публічно-правовий спір, розсуд судді, розгляд.

ABSTRACT

Morshynin Ye.V. Subjective public electoral rights and subjective public management rights of a private person. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 «Law». - Dnipro University of Technology, Dnipro, 2025.

The dissertation is one of the first complex scientific studies devoted to the characterization of subjective public voting rights and subjective public management rights of a private person.

As a result of the research, a number of new scientific provisions, recommendations and conclusions were formulated, in particular:

- it is substantiated that in the system of forms of realization of subjective public administrative rights and subjective public electoral rights are: implementation, use, observance, application, which in a complex aggregate are implemented in separate ways, depending on specific historical, economic, social characteristics development of the state and society;

- proposals for amendments to the Election Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine, the Law of Ukraine «On Appeals of Citizens» in order to ensure the effectiveness of the implementation and protection of subjective public administrative rights and subjective public electoral rights;

improved:

- scientific approaches to understanding the structure of public-management legal relations, where the following are distinguished: the economic element, which reflects the sphere of production and income distribution; the social element, which embodies the relations of social protection and provision of the population, environmental protection, assistance in overcoming manifestations of minimization of illegal acts, ensuring sustainable development; political, where the activities of public organizations and political parties are implemented; cultural, allowing to preserve historical and social values;

- scientific approaches to the classification of the subjective public rights of a private person, where, depending on the content of the system of rights and freedoms of a private person, the following are separated: the right to participate in public administration and social and political activity: to public service, making proposals, receiving the necessary information and documents in the established form, holding meetings, rallies, demonstrations, creating public associations or joining them, etc.; the right to receive assistance from relevant competent organizations: for medical, sanitary and epidemiological assistance, free use of certain benefits (libraries, parks, etc.), use of transport, receipt of paid and other services; the right to protection: in an administrative procedure (administrative complaint, administrative-jurisdictional proceedings), in a judicial procedure (complaint, lawsuit), personally by a citizen (necessary defense; depending on the degree of cooperation between state authorities and local self-government;

- argumentation of the need to expand the subject composition of persons endowed with the right to initiate an appeal in an election dispute, which should be reflected by making changes to the first part of Article 275 of the Civil Code of Ukraine, where it is established that the right to appeal the decisions, actions or inaction of executive power bodies, local bodies self-government, entities in the field of media, enterprises, institutions, organizations, their officials and employees, creative employees of entities in the field of media that violate the legislation on elections and referendum, vested by the election commission, candidate, party (bloc), local party organization, which are the subjects of the relevant election process, the referendum

commission, the initiative group of the referendum, other subjects of the initiation of the referendum, including any citizen as a bearer of the subjective public right to vote;

acquired further development:

- understanding of subjective public rights, which, on the basis of the classification of the system of rights according to a number of criteria (method of their regulatory regulation; form of implementation; circle of persons, etc.) made it possible to attribute them to branch rights, which are different from the subjective private rights of a person;

- understanding of the system of exercising subjective public administrative and electoral rights, where the principles of a general legal nature are distinguished - normative certainty, which, in particular, is reflected in the establishment of procedural aspects of their implementation; the principle of legality is carried out in combination with the principles of rule of law, legality, humanism, democracy, justice; and the principles of a special legal nature - the constancy of election legislation; frequency of initiation of the election process; administrative service.

It was concluded that ensuring the legal status of a person in public-administrative legal relations should functionally pursue the goal of ensuring the foundations of state building in compliance with the principles of democracy, transparency, social protection and economic growth, where the interests of vulnerable population groups are protected as a priority. It is emphasized that within the framework of public-management relations, a private person is able to reflect his own interest in manifestations of political activity, which is the main feature of a formed civil society.

It is emphasized that in the field of public-management relations, the legal status of a private person is realized and creates conditions for the formation of a certain social ideology, public opinion, is a reflection of public consciousness and the level of legal activity of the population.

It is emphasized that the realization of the legal status of a private person in public-management relations is a manifestation of the level of development of civil

society, which distinguishes it from the sphere of economy and trade, the sphere of family relations, and the sphere of cultural development.

It was found that the principles of proper implementation of subjective public electoral rights include ensuring their periodicity, with observance of reasonable time intervals; compliance with the requirements of secrecy, equal exercise of rights; stability of the electoral legislation of Ukraine; the principle of respect for the results of the election process.

It was concluded that subjective public administrative rights and subjective public electoral rights are ensured by a complex set of determining principles of the functioning of government bodies, where the principle of legality plays an important place alongside the principle of the rule of law.

It was determined that the protection of subjective public electoral rights and subjective public administrative rights should be understood as a certain system of structured measures of power coercion, the implementation of which is aimed at the implementation, restoration and compensation of a person's right to elect or be elected, to participate in the implementation of forms of direct and of mediated democracy, which should be aimed at restoring the violated right.

It was established that the reasons for the violation of subjective public electoral rights and subjective public management rights are: conflicting approaches to the regulation of the procedure for the exercise of electoral rights; lack of requirements regarding the level of professional training of election commission members, except for the selection procedure for the positions of members of the Central Election Commission; the use of political connections and mutual influences; bureaucratization of processes.

8. Organizational directions for increasing the effectiveness of implementation and protection of subjective public electoral rights and subjective public administrative rights of a private person include: implementation of the electronic governance mechanism; promoting the growth of the level of efficiency and quality of e-government, which requires: the functioning of public information resources that form the Unified web portal of the Center for Economic and Social Affairs, which is formed

at the expense of official sites and other resources, where the conditions for obtaining administrative services and access to public information are provided; the functioning of personal electronic offices, where a person is given the opportunity to implement various forms of his interaction with the authority; creation of resilient and resistant systems of activity of local self-government bodies, which is the basis for the success of the processes of building a powerful and socially stable territorial community; ensuring the use of electronic digital signatures in state authorities; creation of an electronic system for public procurement of goods and services at the expense of the State and local budgets; introduction of electronic document flow.

Keywords: human rights, implementation of ECtHR rulings, administrative court, administrative case, election disputes, discretionary powers, public legal dispute. It was concluded that ensuring the legal status of a person in public-administrative legal relations should functionally pursue the goal of ensuring the foundations of state building in compliance with the principles of democracy, transparency, social protection and economic growth, where the interests of vulnerable population groups are protected as a priority. It is emphasized that within the framework of public-management relations, a private person is able to reflect his own interest in manifestations of political activity, which is the main feature of a formed civil society.

It is emphasized that in the field of public-management relations, the legal status of a private person is realized and creates conditions for the formation of a certain social ideology, public opinion, is a reflection of public consciousness and the level of legal activity of the population.

It is emphasized that the realization of the legal status of a private person in public-management relations is a manifestation of the level of development of civil society, which distinguishes it from the sphere of economy and trade, the sphere of family relations, and the sphere of cultural development.

It was found that the principles of proper implementation of subjective public electoral rights include ensuring their periodicity, with observance of reasonable time intervals; compliance with the requirements of secrecy, equal exercise of rights;

stability of the electoral legislation of Ukraine; the principle of respect for the results of the election process.

It was concluded that subjective public administrative rights and subjective public electoral rights are ensured by a complex set of determining principles of the functioning of government bodies, where the principle of legality plays an important place alongside the principle of the rule of law.

It was determined that the protection of subjective public electoral rights and subjective public administrative rights should be understood as a certain system of structured measures of power coercion, the implementation of which is aimed at the implementation, restoration and compensation of a person's right to elect or be elected, to participate in the implementation of forms of direct and of mediated democracy, which should be aimed at restoring the violated right.

It was established that the reasons for the violation of subjective public electoral rights and subjective public management rights are: conflicting approaches to the regulation of the procedure for the exercise of electoral rights; lack of requirements regarding the level of professional training of election commission members, except for the selection procedure for the positions of members of the Central Election Commission; the use of political connections and mutual influences; bureaucratization of processes.

8. Organizational directions for increasing the effectiveness of implementation and protection of subjective public electoral rights and subjective public administrative rights of a private person include: implementation of the electronic governance mechanism; promoting the growth of the level of efficiency and quality of e-government, which requires: the functioning of public information resources that form the Unified web portal of the Center for Economic and Social Affairs, which is formed at the expense of official sites and other resources, where the conditions for obtaining administrative services and access to public information are provided; the functioning of personal electronic offices, where a person is given the opportunity to implement various forms of his interaction with the authority; creation of resilient and resistant systems of activity of local self-government bodies, which is the basis for the success

of the processes of building a powerful and socially stable territorial community; ensuring the use of electronic digital signatures in state authorities; creation of an electronic system for public procurement of goods and services at the expense of the State and local budgets; introduction of electronic document flow.

Keywords: *administrative court, administrative case, electoral disputes, implementation of ECHR rulings, martial law, guarantees, discretionary powers, European Court of Human Rights, protection, obligations, property rights, international legal standards, human rights, public law dispute, judge's discretion, review.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Моршинін Є.В. Практика Європейського суду з прав людини у вирішенні виборчих спорів. *Law. State. Technology*. 2021. №4. С. 69-77
2. Моршинін Є.В. Розсуд судді адміністративного суду у розгляді та вирішенні виборчих спорів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Випуск 6. С. 203-208
3. Моршинін Є. Публічно-управлінські відносини як сфера реалізації суб'єктивних прав приватної особи. *Law. State. Technology*. 2024. №3. С. 14–17, doi:10.32782/LST/2024-3-3.
4. Моршинін Є.В. Виборчі права у системі суб'єктивних публічних прав людини. В монографії: «Man and society in the dimensions of socio-cultural transformation» : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 301 p.» URL.: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/222> С. 22-42 DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-208-1-2>
5. Denysyuk, S., Lata, N., Samonova, V., Morshynin, Y., & Dzihora, Y. (2021). Principles of administrative procedural law of Ukraine in the modern conditions of the present time. *Cuestiones Políticas*. 39(71), 378-386. URL.: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3971.20>

<https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/37426/40886>
(Web of Sciences)

6. Моршинін Є. Європейські стандарти захисту виборчих прав людини: матеріали X Міжнародної наук.-практ. конф. «*Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку*» (м. Київ 10 грудня 2021 р.). Упоряд: Бевз С.І., Бирса Н.О., Серебрякова Ю.О. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського. 2021. С. 182-185.

7. Моршинін Є.В. Захист виборчих прав людини: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції «*Право та суспільство в реаліях карантинного періоду*» (м. Київ, 24 лютого 2022 р.). Київ: ДУІТ, 2022. С. 26-28.

8. Моршинін Є.В. Охорона та захист виборчих прав: співвідношення категорій: «*Наукова весна*» 2022: матеріали XII Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 23–24 травня 2022 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 261-263

9. Моршинін Є.В. Судовий контроль як гарантія реалізації та захисту виборчих прав. «*Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства*»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. У 2 т. Том 2. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 358-360

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ ВИБОРЧИХ ПРАВ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРАВ ПРИВАТНОЇ ОСОБИ.....	25
1.1. Публічно-управлінські відносини як сфера реалізації суб'єктивних прав приватної особи	25
1.2. Система суб'єктивних публічних прав	37
1.3. Суб'єктивні публічні виборчі права та суб'єктивні публічні управлінські права приватної особи як складова її статусу.....	48
1.4. Нормативно-правове регулювання здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи	60
Висновки до першого розділу.....	79
РОЗДІЛ II. РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ЗАХИСТ СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ ВИБОРЧИХ ПРАВ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРАВ ПРИВАТНОЇ ОСОБИ.....	90
2.1 Форми та способи реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи.....	90
2.2 Принципи реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи	121
2.3 Захист суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи.....	133

2.4 Напрями забезпечення ефективності реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи	152
Висновки до другого розділу.....	160
ВИСНОВКИ.....	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	174
ДОДАТКИ.....	208

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України

ТВО – територіальний виборчий округ

ОБСЄ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі

Венеціанська комісія – Європейська комісія за демократію через право Ради Європи

ЄС – Європейський Союз

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Згідно із положеннями чинного законодавства встановлюється як один із пріоритетів розвитку сучасної української держави розбудову суспільства, здатного взаємодіяти із органами владних повноважень на засадах соціального партнерства. Тривалий час побудова взаємовідносин між людиною та державою в Україні будувалась на засадах домінування командно-адміністративних методів управління, де роль та значення громадськості реалізовувалось формально, що фактично призводило до того, що здійснення конституційних прав особою мало декларативний характер, а відтак форми прямої та опосередкованої демократії попри їх проголошення не мали дієвого впливу на формування змісту та напрямів державної та регіональної політики.

Проголошення незалежності України, розвиток та побудови системи електронного урядування, формування цифрового суспільства створює історико-правовий базис для перегляду нормативних та праксеологічних підходів до встановлення змісту та сутності суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав. У справі «Фродль проти Австрії» ЄСПЛ акцентував, що є неможливим та недопустимим застосування обмежень щодо здійснення особою права обирати чи права бути обраним, щодо впровадження форм участі в розробці та ухваленні управлінських актів та рішень.

Вище зазначене обумовлює актуальність здійснення дослідження із питань встановлення сутності та змісту суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав як певних важелів впливу на формування та здійснення загальнонаціональної та регіональної політики держави, її функцій та покладених на неї завдань.

Проблема реалізації та захисту прямих та опосередкованих форм демократії, здійснення прав приватної особою як складової її статусу у взаємодії із державою та суспільством в різні часи досліджувалась у наукових розробках таких вчених, як В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, А.І. Берлач, Л.Р. Біла-Тіунова,

Г.О. Блінова, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, С.Т. Гончарук, Н.Л. Губерська, Е.Ф. Демський, С.В. Ківалов, В.К. Колпаков, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, Р.О. Куйбіда, Є.В. Курінний, Ю.О. Легеза, Р.С. Мельник, Н.В. Мішина, О.М. Пасенюк, М.М. Потіп, О.В. Пушкіна, І.Л. Самсін, А.О. Селіванов, М.М. Тищенко, Ю.І. Тюрят, М.І. Цуркан та ін.

Окремі питання здійснення та захисту суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав розглядались у наукових розробках таких учених, як А.В. Басалаєва, О.В. Бачеріков, А.Ю. Барліт, В.М. Бевзенко, О.Ю. Іванченко, С.В. Кальченко, С.В. Ківалов, Ю.Б. Ключковський, М.І. Козюбра, Р.О. Куйбіда, О.В. Марченко, О.М. Пасенюк, Є.В. Сердюк, М.І. Смокович та ін..

Зазначене вище обумовлює актуальність здійснення комплексного наукового дослідження, предметом якого є вивчення сутності та змісту суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано до змісту наукової теми «Реалізація та захист майнових та немайнових прав приватної особи» (Юр-32 № д.р.0121U110613), яка здійснювалась на кафедрі цивільного, господарського та екологічного права Навчально-наукового інституту гуманітарних та соціальних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка». Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (протокол №16 від 08.12.2021 р., з подальшим уточненням (протокол №5 від 25.04.2024 р.).

Тема дисертації корелюється із вимогами положень Концепції розвитку електронного урядування в Україні; Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації; Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та плану заходів щодо її реалізації; Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів

України від 3 березня 2021 р. № 167-р, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є вивчення та узагальнення сутності системи та змісту суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав задля обґрунтування пропозицій щодо адаптації чинного законодавства України до європейських стандартів.

Досягненню поставленої мети сприяло вирішення таких *завдань*:

- встановити сутність публічно-управлінських відносин як сфери реалізації суб'єктивних прав приватної особи;
- охарактеризувати систему суб'єктивних публічних прав;
- визначити місце суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи як складової її статусу;
- описати нормативно-правове регулювання здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи;
- обґрунтувати форми та способи реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи;
- з'ясувати принципи реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи;
- здійснити дослідження особливостей захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи;
- обґрунтувати напрями забезпечення ефективності реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з здійсненням суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи.

Предметом дослідження є суб'єктивні публічні виборчі права та суб'єктивні публічні управлінські права приватної особи

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження стали загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Діалектичний метод наукового пізнання було покладено в основу вивчення проблем, що пов'язуються із здійсненням суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав, що створило підґрунтя для аргументації авторських пропозицій із удосконалення чинного законодавства України (підрозділи 1.3., 1.4, 2.4). Історико-правовий метод наукового пізнання став у нагоді при встановленні змісту системи суб'єктивних публічних прав (підрозділ 1.2). Структурно-логічний метод, методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу дозволили обґрунтувати форми та способи реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи, з'ясувати принципи їх реалізації (підрозділи 2.1, 2.2). Формально-юридичний метод дав можливість здійснити характеристику захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи (підрозділи 2.3, 2.4).

Нормативну основу роботи становлять Конституція України, закони України, постанови Верховної Ради України, акти Президента України і Кабінету Міністрів України, нормативні акти центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також міжнародні нормативно-правові акти, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані, акумульовані Державною службою статистики України за період 2021–2024 рр., відомості, що містяться в Єдиному реєстрі судових рішень України та на офіційних веб-сайтах суб'єктів публічної адміністрації, правова публіцистика.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим комплексним науковим дослідженням, у якому розкрито сутність суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних

управлінських прав приватної особи. Унаслідок дослідження сформульовано низку нових наукових положень, рекомендацій та висновків, зокрема:

уперше:

- обґрунтовано, що до системи форм реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав відносяться : виконання, використання, дотримання, застосування, які у складній сукупності впроваджуються в окремих способах, що залежать в конкретних історичних, економічних, соціальних характеристик розвитку держави та суспільства;

- пропозиції щодо внесення змін до Виборчого кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Закону України «Про звернення громадян» задля забезпечення ефективності реалізації та захисту суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав;

удосконалено:

- наукові підходи до розуміння структури публічно-управлінських правовідносин, де виокремлено: економічний елемент, де відображається сфера виробництва та розподілу доходів; соціальний елемент, де втілюються відносини із соціального захисту та забезпечення населення, охорони довкілля, сприяння подоланню проявів мінімізації протиправних діянь, забезпечення сталого розвитку; політичний, де реалізується діяльність громадських організацій та політичних партій; культурний, що дозволяє зберегти історичні та суспільні цінності;

- наукові підходи до здійснення класифікації суб'єктивних публічних прав приватної особи за їх змістом, що дозволило виокремити право на участь у державному управлінні і соціально-політичній активності; право на державну службу; право на проведення зборів, мітингів, демонстрацій, створювати суспільні об'єднання або входити до їх складу та ін.; право на одержання допомоги від відповідних компетентних організацій; право на безкоштовне користування певними благами (бібліотеками, парками та ін.), право на захист;

- аргументація необхідності розширення суб'єктного складу осіб, наділених правом ініціювання оскарження у виборчому спорі, що має бути відображено шляхом внесення змін до частини першої статті 275 КАС України, де встановити, що правом оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, що порушують законодавство про вибори та референдум, наділені виборча комісія, кандидат, партія (блок), місцева організація партії, які є суб'єктами відповідного виборчого процесу, комісія з референдуму, ініціативна група референдуму, інші суб'єкти ініціювання референдуму, в тому числі і будь-який громадянин як носій суб'єктивного публічного виборчого права;

набули подальшого розвитку:

- розуміння суб'єктивних публічних прав, що на підставі здійсненої класифікації системи прав за рядом критеріїв (спосіб їх нормативного врегулювання; форма реалізації; коло осіб та ін.) дозволило їх віднести до галузевих прав, що є відмінними від суб'єктивних приватних прав особи;

- розуміння системи здійснення суб'єктивних публічних управлінських та виборчих прав, де виокремлено принципи загальноправового характеру - нормативної визначеності, що зокрема, відображується у встановленні процедурних аспектів їх реалізації; принципу законності здійснюється у його поєднанні із принципами верховенства права, законності, гуманізму, демократизму, справедливості; та принципи спеціальноправового характеру – сталості виборчого законодавства; періодичності ініціювання виборчого процесу; адміністративної сервісності.

Практичне значення отриманих результатів. Сформульовані висновки та практичні рекомендації можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи в Україні;

– у правотворчій діяльності – для удосконалення законодавства та забезпечення експертизи законопроектів на предмет здійснення та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи в Україні (лист апарату Верховної Ради України від 09.12.2024 року);

– у навчальному процесі – під час підготовки відповідних розділів навчальних посібників та підручників із адміністративного права та процесу України, зокрема, з навчальних курсів «Адміністративне право та адміністративний процес», «Освітнє право», «Проблеми виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», «Актуальні проблеми публічного права», «Правове регулювання публічних послуг в Україні», «Правове забезпечення інформаційної безпеки в умовах сталого розвитку» та ін.;

– у правореалізаційній та правозахисній діяльності – для забезпечення ефективності здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи (акт впровадження до діяльності Губиниської селищної ради від 04.03.2025 року №581).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, що відображає результати проведеного дослідження. Сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції були одержані дисертантом унаслідок аналізу та безпосереднього використання в роботі науково-інформаційних, нормативно-правових джерел і матеріалів щодо визначення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи. У статті «Principles of administrative procedural law of Ukraine in the modern conditions of the present time», підготовленої у співавторстві із С. Денисюк, Н. Лата, В. Самоною, Є. Дзігорою висвітлено проблематику реалізації суб'єктивних публічних прав особи в межах адміністративних процедур.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження, його основні висновки та рекомендації опубліковано в чотирьох тезах доповіді на науково-

практичних конференціях: *«Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку»* (м. Київ, 2021 р.), *«Право та суспільство в реаліях карантинного періоду»* (м. Київ, 2022 р.), *«Наукова весна» 2022»* (м. Дніпро, 2022 р.), *«Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства»* (м. Дніпро, 2022).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження було опубліковано у 9 наукових публікаціях статтях, з них 3 – у наукових фахових виданнях України з юридичних наук категорії Б, один розділ у колективній монографії, одна стаття – у науковому виданні, яке індексується у науково-метричній базі «Web of sciences», а також у 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації детерміновані поставленими метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які містять 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, у тому числі основного тексту – 161 сторінка. Список використаних джерел налічує 308 найменування.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ ВИБОРЧИХ ПРАВ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРАВ ПРИВАТНОЇ ОСОБИ

1.1. Публічно-управлінські відносини як сфера реалізації суб'єктивних прав приватної особи

Встановлення змісту правового статусу приватної особи залежить від сфери суспільних відносин, де він реалізується.

Доволі поширеним є підхід, в межах якого відмежовуються правовий статус приватної особи, що нею реалізується : в межах майнових правовідносин та в межах управлінських правовідносин.

В межах майнових відносин особа бере участь у цивільних, господарських та підприємницьких правовідносин, що визначаються застосування принципів юридичної рівності учасників, самостійності ухвалення рішень, пов'язаних із врегулюванням інтересів особи з питань забезпечення її фізичного існування, що виникають у сфері отримання прибутку, економічного зростання тощо [109, с. 194]. В межах майнових правовідносин приватна особи може діяти як: фізична особа-підприємець; або як фізична особа, що реалізує надані їй майнова права, поза межами господарської діяльності, що не пов'язується із прагненням отримання прибутку; або як юридична особа, що функціонує у таких організаційно-правових формах, як підприємство, виробничий кооператив, фермерське господарство та ін. [283; 53; 199; 109, с. 194].

Набуття права здійснення підприємницької діяльності і відповідно реалізація необхідного для цього обсягу правоздатності та дієздатності відбувається в порядку норм актів чинного цивільного та господарського законодавства, зокрема, положень ст. 50 Цивільного кодексу України [283], ст. 58 Господарського кодексу України [53], Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV (з подальшими змінами та доповненнями) «Про державну реєстрацію

юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» та іншими нормативними вимогами.

Набуття та подальша реалізація правового статусу особи у підприємницькій діяльності не призводить до втрати нею її загального конституційно-правового статусу, який особою втрачається лише у випадку її смерті [33, с. 70-76]. Реалізація правового статусу фізичної особи-підприємця пов'язується із рядом проблем, де головною і при цьому і досі не врегульованою є проблематика визначення реалізації принципів майнової відокремленості учасників правовідносин. Так, чинним законодавством України встановлюється нормативна вимога, що майно фізичної особи-підприємця не відокремлюється від майна фізичної особи, що ускладнює відмежування реалізації нею майнових прав, так само створює нормативні перешкоди до їх належного захисту [109, с. 197].

Відмежування загальноправового статусу фізичної особи та правового статусу фізичної особи-підприємця за пропозицією О.О. Кравчука пов'язується із необхідністю внесення змін до чинного законодавства у частині регулювання майнових прав та інтересів таких осіб [109, с. 197]. Зокрема, на думку вченого, вбачається за необхідне відмежувати майнові права та інтереси фізичної особи та фізичної особи-підприємця шляхом встановлення спеціальних режимів на об'єкти права власності, що їй належать [109, с. 197]. В цілому підтримуючи таку ідею необхідно зазначити, що її реалізація пов'язується із необхідністю внесення змін до чинного законодавства України, зокрема, до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [179] у частині доповнення частини 8 статті 18 абзацом другим у такій редакції:

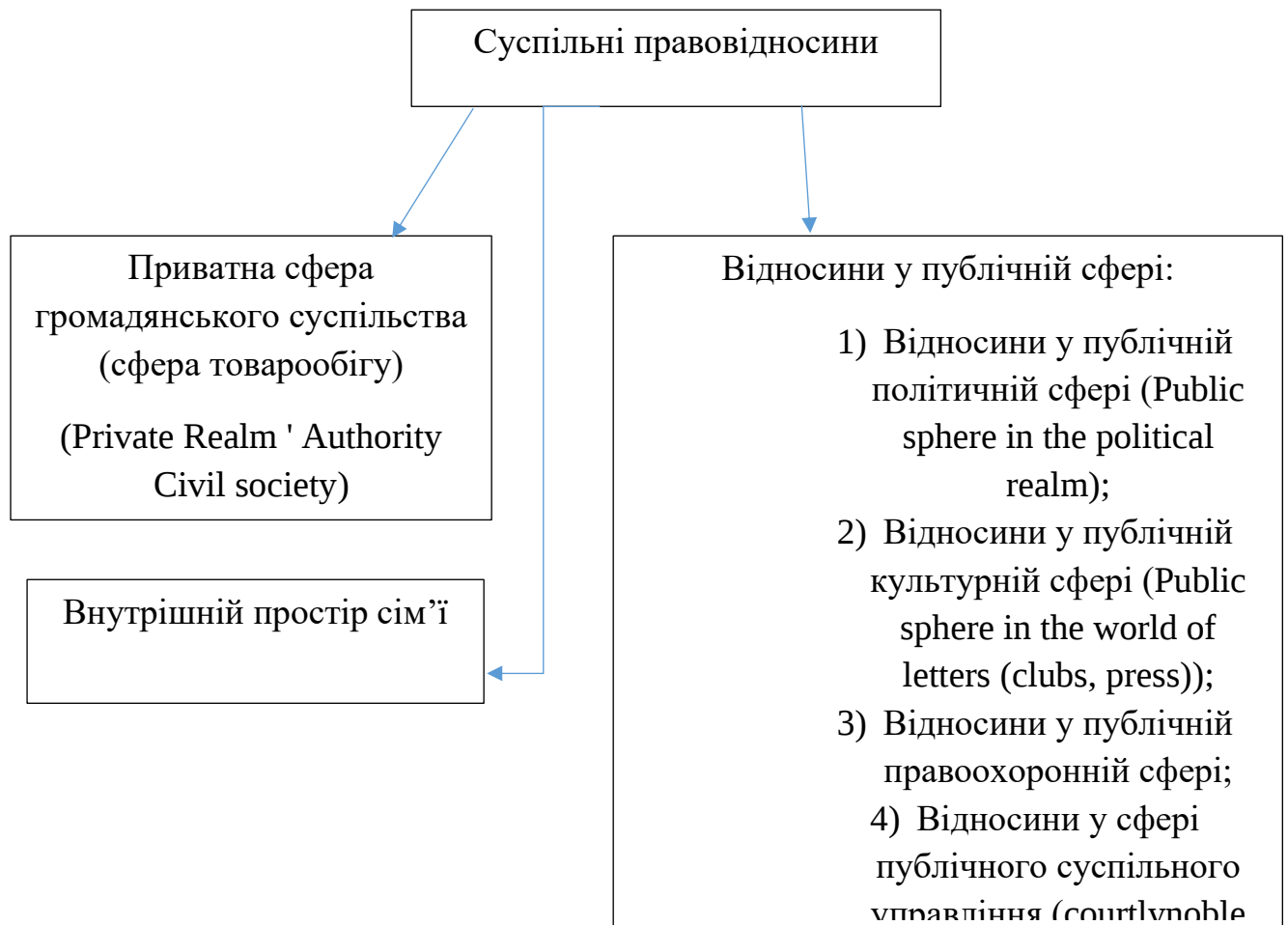
«У випадку реєстрації речових прав, що належать фізичній особі, яка є зареєстрованим суб'єктом підприємницької діяльності, необхідним є внесення даних до Реєстру про підстави набуття права власності на річ, дані про яку вносяться до Реєстру, з визначенням наявності чи відсутності зв'язків виникнення такої підстави із здійснення особою підприємницької діяльності» (додаток Б).

При цьому у чинному законодавстві України є відсутнім визначення категорії «правовий статус приватної особи», попри його багатогранність та практичну затребуваність.

Конституційно-правовий статус приватної особи відтак реалізується як в межах цивільно-правових чи господарсько-правових відносин, що визначається майновим характером такої інституції, так і в межах публічно-управлінської сфери, які характеризують відносини, як відносини здійснення функцій держави із домінування інтересів суспільства у порівнянні із інтересом окремих його членів.

Дослідження змісту правового статусу приватної особи відтак вимагає встановлення змісту публічно-управлінських правовідносин та їх відмінностей від інших різновидів суспільних правовідносин.

Поширеним є підхід до виокремлення таких сфер суспільно-правових відносин, що мають публічно-управлінський характер, що спробуємо відобразити на малюнку 1.1.

Малюнок 1.1 Поділ суспільних відносин на приватні та публічні, викладений у публікації [305, с.32]

Застосування категорії «публічно-управлінські» чи «публічні» правовідносини для вітчизняної юриспруденції є відносно новою категорією та має декілька підходів до її розуміння.

Розуміння категорій «публічно-управлінський», «публічний» походить від давньолатинської мови, де термін «publicus» вживався у позначенні приналежності чогось до суспільства чи народу. Сучасне філологічне тлумачення терміну «публічний» виходить із застосування його перекладу як : той, що оприлюднюється; той, що доступний для широкого загалу; той, що спостерігається; той, що відкритий [141].

Доступність управлінських відносин є мірилом демократії у сучасному суспільстві, ознакою прозорості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Саме в межах публічно-управлінських правовідносинах може бути повною мірою відображено громадянське суспільство [34]. В перекладі із англійської мови «public» розуміється як те, що належить суспільству, є ознакою громадськості [267].

Вживаним є термін public при означенні місць загального використання (наприклад, при позначенні громадських бібліотек), а також при позначенні органів публічної влади – «public administration», «public service» тощо [267].

Таким чином, звернення до походження слова «public» - публічний, свідчить про те, що його тлумачення відбувається через розуміння його як «громадський», «суспільний», «управлінський», і – як «державний», що визначається як адміністративний орган та засади організації влади.

Принципами відносин у сфері публічно-управлінських відносин виділяють такі, як: відокремлення політичних питань від здійснення адміністративних функцій держави; створення механізму соціально відповідального бізнесу; налагодження ефективних комунікативних зв'язків; сприяння зростанню рівня професіоналізму посадових осіб органів влади [308].

Акцентуація на будь-якому явищі через застосування категорії public є свідченням його важливості для громадянського суспільства [273].

Таким чином, забезпечення правового статусу особи в публічно-управлінських правовідносинах має функціонально переслідувати мету забезпечення засад побудови держави із дотриманням принципів демократичності, прозорості, соціального захисту та економічного зростання, де інтереси уразливих груп населення пріоритетно захищаються. Таким чином, в межах публічно-управлінських відносин приватна особа здатна відобразити власну зацікавленість у проявах політичної активності, що є головною ознакою сформованого громадянського суспільства [142].

Варто відзначити, що публічно-управлінські відносини та реалізація приватного статусу особою в них визначається як відносини, на рівень

задоволеності яких дуже суттєво роль відіграє громадська думка [49]. Отже, в сфері публічно-управлінських відносин правовий статус приватної особи реалізується та створює умови для формування певної суспільної ідеології, громадської думки, є відображення громадської свідомості та риня правової активності населення [49].

Таким чином, реалізація правового статусу приватної особи в публічно-управлінських відносин є проявам рівня розвиненості громадянського суспільства, що відрізняє від сфери економіки та товарообігу, сфери сімейних відносин, сфери культурного розвитку [48].

Отже, реалізація правового статусу приватної особи в публічно-управлінських відносин є проявам рівня розвиненості громадянського суспільства, що відрізняє від сфери економіки та товарообігу, сфери сімейних відносин, сфери культурного розвитку.

Розуміння публічно-управлінських відносин є відносно новою категорією для вітчизняної юриспруденції. Встановлення сутності публічно-управлінських правовідносин вимагає звернення до наукових здобутків суміжних галузевих наук. Для сфери публічно-управлінських відносин є характерними такі ознаки, що обґрунтовуються в межах науки публічного адміністрування, що полягають у : встановленні домінування приватних інтересів, які потребують особливого захисту з боку держави, що є необхідним для суспільної злагоди; наявність відкритих для загальної спільноти інформаційних ресурсів, що мають використовуватися на користь суспільства [34].

Таким чином, варто зробити висновок, що сфера публічно-управлінських правовідносин є певною площиною, де відбувається взаємодія держави та суспільства, окремих соціальних груп та адміністративних органів, людей та суб'єктів владних повноважень.

Сфера публічно-управлінських відносин в сучасних умовах вимагає реформування, зміст якого має полягати у запровадження засобів із децентралізації публічної влади, де змістом має відбуватися створення сильної громади та територіальної спільноти. Взаємодія між державою та громадським

суспільством має відбуватися на горизонтальному рівні, із застосування горизонтальними взаємозв'язками та складною системою структурних елементів, що при цьому на відміну від державоцентричного впливу мають бути сервісноорієнтованими.

Ефективність нормативного регулювання публічно-управлінських правовідносин визначається такими критеріями як ступінь відкритості та прозорості ЦОВВ та органів виконавчої влади місцевого територіального рівня.

Розкриття сфери публічно-управлінських правовідносин відбувається через розуміння певної сукупності інтересів відповідних соціальних спільнот, колективів, що мають доступ до здійснення громадського контролю та нагляду.

В сфері публічно-управлінських правовідносинах відбувається трансформація людини у громадянина, що має бути відображено у змісті відповідного правового статусу [49].

Таким чином, сфера публічно-управлінських правовідносин є тим базисом, де відбувається участь громадянина в державних справах, але при цьому його приватні інтереси не є пріоритетом для задоволення, і зміст його правового статусу відображається через пропорційне співвідношення із державними та суспільними інтересами [227; 294].

Таким чином, особливо важливим є формування соціальних груп, що характеризуються високим рівнем правової активності її членів, діяльність яких спрямовується на підвищення позитивної громадської думки [83 та ін.].

Отже, публічно-управлінські правовідносини характеризуються участі в них множинності суб'єктів, так званих колективних осіб, що є носіями суб'єктивних прав та інтересів. В публічно-управлінських правовідносинах відбувається трансформація соціальних спільнот у громадянське суспільство, де є можливим досягнення збалансованого співвідношення приватних інтересів та інтересів держави, особистих інтересів та інтересів соціуму.

Складовими елементами публічно-управлінських правовідносин є : економічний елемент, де відображається сфера виробництва та розподілу доходів; соціальний елемент, де втілюються відносини із соціального захисту та

забезпечення населення, охорони довкілля, сприяння подоланню проявів мінімізації протиправних діянь, забезпечення сталого розвитку; політичний, де реалізується діяльність громадських організацій та політичних партій; культурний, що дозволяє зберегти історичні та суспільні цінності [49].

Таким чином, в сфері публічно-управлінських правовідносин відбувається реалізація колективних інтересів, що є проявом спільного інтересу суспільства. Наявність колективного публічного інтересу характеризують публічно-управлінські правовідносини, що відображують взаємодію людини та держави.

Публічно-управлінські правовідносини є тією сферою правовідносин, де є можливим досягти співмірного балансу приватних та суспільних інтересів, що в цілому є базисом для формування громадянського суспільства.

До характеристик публічно-управлінських відносин, що виділяються у програмних документах ООН, необхідно віднести : забезпечення участі громадськості в ухваленні управлінських рішень; встановлення верховенства права як пріоритету розбудови системи суб'єктів владних повноважень, що має стати основою для розбудови інституційних правових структур суспільства; створення відносин на засадах прозорості та відкритості, що визначає як і обіг інформації про діяльності адміністративних органів, так і її доступність через створення відповідних інформаційних ресурсів та реєстрів; емоційну чутливість до проблем пересічної людини, що є основою для реалізації принципів гуманізму як принципу діяльності адміністративних органів; дотримання принципів соціальної справедливості та соціальної відповідальності як органів влади, так і суб'єктів господарювання, діяльність яких є базисом для задоволення не лише їх виробничих потреб, але і досягнення цілей сталого розвитку суспільства в конкретних історичних умовах; звітування уряду та його інституцій перед громадськістю; планування та прогнозування розвитку суспільства, що вимагає розробки та ухвалення стратегічних документів його трансформації в різних умовах [221].

Видами функціонального спрямуванням реалізації публічно-управлінських правовідносин має визнаватися такий зміст, як: інформаційно-

консультаційне, що дозволяє сформувати позитивну громадську думку та забезпечує інтереси громадянського суспільства; духовно-культурне, що дозволяє консолідувати суспільство та сформувати націю; політичне, що пов'язується із створенням умов для реалізації форм як безпосередньої, так і опосередкованої демократії.

Таким чином, публічно-управлінські правовідносин є базисом для розвитку демократії та є середовищем для побудови взаємодії людини та держави [270]. Публічно-управлінські правовідносини є певним феноменом, що характеризують суспільство і пов'язується із зародженням та подальшим розвитком концепції «good governance» [304;290; 277; 75;63;83].

Інформація, що перебуває в обігу в публічно-управлінських правовідносинах, визначається як соціально цінна, при цьому до неї має бути забезпечено належний прозорий відкритий доступ, що водночас має відповідати критеріям дотримання вимог національної безпеки та захисту персональних даних [291].

Проблематика сутності розуміння публічно-управлінських правовідносин із застосуванням методів наукового пізнання із слідування від загального до приватного вимагає звернення дослідницької уваги на встановлення категорії «суспільні відносини», що у філософських працях тлумачиться як складна сукупність взаємозв'язків, які відбуваються в умовах складної взаємодії елементів суспільства, влади та бізнесу [11, с.37].

Розуміння змісту суспільних відносин може відбуватися через їх класифікацію за їх об'єктами, суб'єктами, та проявами їх взаємодії, що складаються права та обов'язки учасників правовідносин.

Таким чином, публічно-управлінські правовідносини є сферою суспільних правовідносин, де на засадах співмірності, справедливості, прозорості та відкритості відбувається забезпечення реалізації прямих та опосередкованих форм демократії.

Унікальний зміст публічно-управлінських правовідносин відображає зміст правового статусу їх учасників, перешкодами до реалізації останнього при цьому

є прояви корумпованості суспільства, низький рівень кадрового забезпечення органів влади, невідповідність стандартам надання адміністративних послуг, недотримання вимог проведення чесних та прозорих виборів, нехтування формами громадського контролю та участі в ухваленні соціально значимих питань.

Правовий статус особи у публічно-управлінських правовідносинах розкривається через встановлення правового статусу громадянина, як зазначав В.Б. Авер'янов. Інститут громадянства дозволяє опосередкувати відносини між державою та особами, що мають з нею тісний безпосередній зв'язок. Реалізація особою правового статусу в публічно-управлінських правовідносинах визначає його як адміністративно-правовий статус [5, с. 195].

Таким чином, адміністративно-правовий статус особи в публічно-управлінських правовідносинах є різновидом її загального правового статусу. Отже, можна зробити висновок, що правовий статус особи в публічно-управлінських правовідносинах є спеціальним правовим статусом особи.

Загальновизнаним є розуміння правового статусу особи як певної сукупності прав, свобод та обов'язків, що є нормативно врегульованими.

Реалізація правового статусу особи та його нормативне врегулювання при цьому відноситься до категорій, що динамічно розвиваються, змінюються, і це не визначається як негативна характеристика розвитку держави та суспільства [147, с. 81-82]. Реалізація правового статусу в публічно-управлінських правовідносинах має власні нормативні межі можливої та дозволеної поведінки особи [29, с. 154]. Належність та ефективність здійснення правового статусу особи має гарантуватися авторитетом держави [31, с. 179].

Таким чином, правовий статус особи реалізується в публічно-управлінських суспільних відносинах, що обмежується встановленням принципів взаємовідносин між громадянином і державою, що описуються через галузеву приналежність до побудови та здійснення владних функцій органами адміністрування.

До системи публічно-управлінських правовідносин як середовища для реалізації правового статусу особи відносяться такі відносини, як: публічно-управлінські правовідносини, пов'язані із наданням адміністративних та інших видів публічних послуг населенню; публічно-управлінські правовідносини, пов'язані із здійсненням управління публічним майном; публічно-управлінські правовідносини, що забезпечують реалізацію права особи на громадський контроль; публічно-управлінські правовідносини, що гарантують формування владних інституцій за участі громадськості.

При цьому зміст правового статусу приватної особи в публічно-управлінських правовідносинах не може розумітися лише як сукупність лише прав та інтересів, без встановлення відповідного переліку обов'язків та підстав застосування відповідальності до неї.

Для публічно-управлінських відносин є характерним мінливий швидкозмінний рух адміністративно-правових норм, що при цьому не визначається як їх недолік, а є свідченням їх постійної трансформації та розвитку [78, с. 34-35].

Таким чином, до складових елементів правового статусу приватної особи в публічно-управлінських правовідносинах відносяться: її правоздатність як здатність мати права та інтереси в сфері взаємодії із органами влади; її дієздатність як здатність реалізовувати надані їй права та задовольняти власні інтереси в тому числі шляхом виконання покладених на неї обов'язків; її деліктоздатність як здатність особи нести відповідальність за прояви її взаємодії із державою та органами муніципального управління.

При цьому до кола приватних осіб, що беруть участь в публічно-управлінських правовідносинах, відносяться як громадяни відповідної держави, іноземці, особи без громадянства, так і їх об'єднання [4, с. 120-122].

Така складна сукупність учасників публічно-управлінських правовідносин дозволяє їх класифікувати на індивідуальних суб'єктів та колективних суб'єктів [266, с. 160-164].

В основу реалізації правового статусу в публічно-управлінських правовідносинах покладається воля приватної особи, що в демократичному суспільстві має відповідати вимогам свободи [124, с. 93].

До складових правового статусу в публічно-управлінських правовідносинах ряд дослідників відносять також і нормативно визначено коло гарантій, що мають бути впроваджені державою до громадянського суспільства [51, с. 67; 30, с. 50]. Деліктоздатність в публічно-управлінських відносинах розуміється як нормативне визначене застосування до приватної особи обмежень стягнень, обтяжень, що реалізуються задля гарантування засад «доброго» урядування.

Варто підкреслити, що такі елементи, як правоздатність, дієздатність та деліктоздатність в публічно-управлінських правовідносинах, є характерним не лише для приватних осіб, але і для органів влади та владних повноважень.

Отже, правовий статус приватної особи в публічно-управлінських правовідносинах визначається її правами, обов'язками та відповідальністю у взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування, та колом гарантій, що мають впроваджуватися державою та муніципалітетами. Ці відносини виникають в процесі реалізації державних функцій, надання адміністративних послуг, здійснення контролю чи регуляції з боку державних органів.

Приватна особа є суб'єктом таких відносин, користуючись правами на звернення, отримання публічних (адміністративних) послуг, участь у державних програмах, правовий захист тощо. Водночас вона має обов'язки дотримуватися правових норм, виконувати рішення органів влади та сплачувати податки.

Ключовим аспектом для публічно-управлінських правовідносин є принцип верховенства права, що передбачає запобігання свавілля з боку владних суб'єктів.

1.2 Система суб'єктивних публічних прав

У попередньому підрозділі дисертації було встановлено, що змістом правового статусу приватної особи у публічно-управлінських суспільних відносин є коло прав та обов'язків суб'єктів, що кореспондується із покладених на них видами юридичної відповідальності.

Таким чином, головне місце у встановленні змісту публічно-управлінських правовідносин відіграє система суб'єктивних прав приватної особи.

Встановлення змісту системи права приватної особи впродовж розвитку державності та суспільства відіграє важливу роль та значення, залишається актуальною проблематикою як для науково-теоретичних досліджень, так і для розробок, що здійснюються в межах юридичної практики правозастосування.

Проблематика формувань поколінь прав людини зароджувалась в філософських трактатах ще Аристотеля та Платона, Цицерона та Сократа. Міркування Платона про походження та призначення права пов'язуються із обґрунтуванням думок, що «боги існують не по природі, а в силу мистецтва», але природа не може бути вихідною нормою, оскільки те, що прекрасне по природі, може не бути прекрасним по закону, а «справедливого взагалі в природі немає» [96, с. 37-39].

Відродження ідеї прав людини як найвищої соціальної цінності пов'язується із часами Просвітництва, і зокрема, із працями Г. Гегеля, І. Канта, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо та інших видатних мислителів. Вченими обстоюється думка про те, що найвищою є лише та влада, що обрана волею народу, яка обмежується виключно законом [261, с. 212-213].

Ідеї Просвітництва були підтримані і в наукових працях і українських філософів, серед яких необхідно виділити і автора першої Конституції України гетьмана Пилипа Орлика, видатного діяча української літератури та мистецтва Тараса Шевченка, історика Михайла Драгоманова, поета Івана Франка, письменниці Лесі Українки, історика Михайла Грушевського, правника Богдана

Кістяківського та інших. Так, зокрема, в Конституції Пилипа Орлика 1710 року як концепція розвитку держави через захист прав людини [145, с. 269-275].

Вже наприкінці XIX століття Богдан Кістяківський обґрунтовував, що влада держави має обмежуватися права людини, які мають бути непорушними.

Встановлення системи прав особи та пошук дієвих способів забезпечення її дотримання визначається як пріоритетна задача держави, вирішення якої є неможливою поза межами юридичної науки. Проблематика наукових досліджень встановлення змісту системи прав особи пов'язується із працями таких видатних теоретиків права та конституціоналістів, як П.М. Рабінович, А.М. Колодій, О.Ф. Фрицький, В.А. Січевлюк, Н.В. Мішина, І.О. Ієрусалімова, О.В. Петришин. Вивчення питання встановлення змісту системи суб'єктивних прав приватної особи розглядається в межах галузевих наук, зокрема, в межах науки цивільного права здійснюються глибинні наукові розробки системи майнових та особистих немайнових прав приватної особи, і тут варто виокремити ряд дисертацій, зокрема: роботу Н.В. Волкової на тему «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві» (2022 р.), де «розкрито зміст принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, під яким розуміється такий підхід до законодавчої та правозастосовної діяльності, за якого при прийнятті нових та застосуванні чинних нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини за участю дитини, має забезпечуватись пріоритет інтересів дитини над інтересами дорослих людей тією мірою, якою це сприятиме задоволенню потреб дитини з урахуванням принципів розумності та справедливості» [46, с. 18; 45, с. 7]; роботу К.Г. Некіт на тему «Право приватної власності в інформаційному суспільстві: цивілістична теорія і практика реалізації» (2021 р.), де визначено поняття власницького інтересу як складової суб'єктивного права власності; при цьому вченою власницький інтерес розглядається як складова суб'єктивного права власності та пропонується його розуміти як прагнення особи зберегти чи поновити своє панування над майном у випадку втраченої можливості реалізації права власності [139, с. 14] та інших.

Питання захисту та забезпечення ефективної реалізації суб'єктивних публічних прав вирішувалось в межах досліджень, здійснених представниками науки адміністративного права. Зокрема, необхідно виділити дисертацію А.Ю. Барліта на тему «Адміністративно-правовий механізм реалізації та захисту суб'єктивних публічних екологічних прав» (2020 р.), де обґрунтовано доцільність розуміння категорії «суб'єктивне публічне екологічне право приватної особи» як визначену чинним законодавством можливість участі фізичної особи та юридичної особи приватного права у реалізації природоохоронної (екологічної) функції держави, змістом якої є задоволення соціального інтересу у запобіганні виникнення надзвичайних екологічних ситуацій, забезпеченні раціонального використання природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення, що своїм результатом повинно мати підвищення рівня якості життя та здоров'я людини [14, с. 21; 15, с. 93-100]; публікації В.М. Бевзенка, Р.С. Мельника, де розкривається зміст суб'єктивних публічних прав через розуміння категорії публічного інтересу [21, с. 20-36; 126]; дисертацію В.П. Діхтієвського на тему «Адміністративно-правове регулювання доступу до публічної інформації про стан використання природних ресурсів» (2020 р.), де право на доступ до публічної інформації про стан використання природних ресурсів вченим було віднесено до системи суб'єктивних публічних прав людини [61; 62, с. 69-73] та ін..

Отже, метою даного підрозділу є здійснення характеристики системи суб'єктивних публічних прав як складової правового статусу приватної особи.

Встановлення нормативного змісту суб'єктивних публічних прав є важливим з точки зору вирішення важливих соціальних задач, що полягає у відображенні характеристик взаємодії людини та держави.

На конституційному рівні система суб'єктивних публічних прав встановлюється: у Декларації про державний суверенітет України 1990 року [58], де визначено, що «народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці»; у ст. 3 Конституції України, де визначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, при

цьому на державу покладається обов'язок відповідати перед людиною за свою діяльність. Характер взаємовідносин між людиною та державою відображується у положенні, що «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [108].

У Постанові Верховної Ради України від 17 червня 1999 року №757-XIV «Про Засади державної політики України в галузі прав людини» встановлюється, напрями забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини, де серед яких визначається: створення належних умов, вироблення механізмів і процедур для повної і безперешкодної реалізації кожною особою своїх прав та законних інтересів; реформування адміністративного та адміністративно-процесуального законодавства з метою належного забезпечення реалізації громадянами своїх прав та законних інтересів у сфері діяльності виконавчої влади, їх дієвої охорони та захисту в суді у разі їх порушення; створення системи адміністративної юстиції з метою захисту прав і основних свобод людини і громадянина [186].

Зазначена Постанова Верховної Ради України від 17 червня 1999 року №757-XIV ухвалена на виконання Указу Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98 «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» [193].

У законодавчих актах, де встановлюються засади національної безпеки України, встановлюється як пріоритет для розвитку української держави реалізація та захист основоположних прав і свобод людини і громадянина [206;204].

Реформування нормативного забезпечення реалізації та захисту суб'єктивних публічних прав пов'язується із ухваленням ряду таких ключових законодавчих актів, як Закон України «Про адміністративні послуги» [166], метою якого було визнано встановлення правових засади реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері надання адміністративних послуг як «результату здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення

обов'язків такої особи відповідно до закону»; Закон України «Про адміністративну процедуру», яким врегульовано відносини органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, інших суб'єктів, які відповідно до закону уповноважені здійснювати функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у дусі визначеної Конституцією України демократичної та правової держави та з метою забезпечення права і закону, а також зобов'язання держави забезпечувати і захищати права, свободи чи законні інтереси людини і громадянина [167] та інших.

У попередньому підрозділі було встановлено, що зміст правового статусу в публічно-управлінських правовідносинах складають права та обов'язки в сфері реалізації функцій держави щодо організації здійснення безпосередніх та опосередкованих форм демократії. Міжнародні стандарти правового регулювання системи прав, що виникають у сфері публічно-управлінських правовідносин визначено у Загальній декларації прав людини (1948 р.) [68], Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966 р.) [127], Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод (1950) [107] та ін..

Здійснений аналіз специфіки реалізації правового статусу особи дозволяє його умовно на статус особи, що відбувається в межах приватно-майнових відносин та в межах публічно-управлінських суспільних відносин.

Права людини відображаються як нормативно встановлені специфічні особливості соціального буття, що дозволяє виразити свободу особи, її ідентифікувати у відмінностях із іншими. Права людини повинні мати матеріальне підґрунтя, нормативне закріплення та гарантуватися державою, при цьому їх реалізація дозволяє особі здійснювати можливості із володіння та користування соціальними благами [55, с. 95-100].

Вченими-конституціоналістами розуміння прав людини відображується через нормативно визначені можливості певної діяльності особи, що обумовлюються історичними, соціальними, культурними, національними особливостями відповідного суспільства, та гарантуються державою [224, с. 18-19].

Права людини є соціальною цінністю, що має безумовно гарантуватися, що існує в межах нормативної невизначеності їх сутності [138, с. 24-25].

Але при цьому встановлення ціннісного змісту прав людини може відбуватися через здійснення їх класифікації за рядом критеріїв [143, с. 58].

Здійснення класифікації системи прав людини визначається вибором певної ознаки, що має бути застосовано задля виокремлення за таким критерієм одного виду прав від інших. Ефективність здійснення класифікації системи прав людини залежить від обраного критерію, що має вирішувати завдання із встановлення специфіки тих чи інших елементів такої структури максимально повно та змістовно [100, с. 59-65].

Таким чином, здійснення класифікації прав особи має правильного обрання критерію для їх систематизації. Одним із таких ефективних критеріїв для класифікації прав людини є спосіб їх нормативного врегулювання [113, с. 48-50], де виокремлюються права, що встановлюються через закріплення зобов'язань держави, які мають спрямовуватися на гарантування належного механізму їх реалізації, та права, що встановлюються через встановлення заборон певної форми діяльності як для приватних осіб, так і для публічних осіб [71, с. 139-140].

Зокрема, відповідно до ст. 38 Конституції України встановлюється, що «громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [108]. І таке нормативне закріплення є позитивним регулюванням суб'єктивних публічних прав; тоді як прикладом негативного регулювання здійснення суб'єктивних публічних прав є встановлення заборони щодо «збирання, зберігання,

використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» (ч. 2 ст. 32 Конституції України) [108].

Таким чином, встановлення нормативного змісту сутності прав людини не є необхідним, але при цьому є необхідним встановлення специфіки їх позитивного та негативного відображення в актах чинного законодавства України.

Маркерами позитивного регулювання суб'єктивних публічних прав особи є застосування таких словосполучень, як «має право», «дозволяється», «може» тощо.

В якості прикладів позитивного регулювання суб'єктивних публічних прав варто виділити такі правові норми, як: «громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування» (ст. 39 Конституції України); «громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі» (ч. 2 ст. 25 Конституції України) [108].

Маркерами негативного регулювання системи суб'єктивних публічних прав є такі словосполучення, як: «заборонено», «не дозволяється», будь-які негативні форми дієслів, зокрема, конструкції «не може бути», а також застосування таких конструкцій, що передбачають безальтернативні форми діяльності.

Наприклад, ч. 2 ст. 16 Закону України «Про адміністративну процедуру» містить негативну конструкцію нормативного регулювання суб'єктивних публічних прав, зокрема: «Адміністративний орган *не може* зобов'язувати особу самостійно отримувати документи та інші докази, необхідні для здійснення адміністративного провадження, якщо такий обов'язок не визначено законом» (курс. -авт.) [167].

Наступним критерієм класифікації прав особи, який необхідно виокремити, є форма реалізації права, що передбачає поділ системи прав: на

права, реалізація яких залежить від активних дій особи; на права, реалізація яких здійснюється у формі пасивних дій (тобто у формі бездіяльності); на права, реалізація яких базується на висуненні вимоги.

Застосування такого критерію як кількісні характеристики суб'єктної складу правовідносин дозволяють говорити про права, які можуть бути здійснені як індивідуально (особисто) та колективно (множино), а також про права, реалізація яких може відбуватися або лише індивідуально, або лише колективно.

Наступним критерієм класифікації системи суб'єктивних публічних прав є поділ прав за колом осіб, де виокремлюються: права, які можуть здійснюватися кожним; та права, які можуть бути здійснені окремими особами.

В Україні існує в цьому сенсі декілька соціальних груп, що відокремлюються одна від іншої. Передусім ми говоримо про застосування положень є норми Закону України «Про національні меншини в Україні», де встановлюється право окремих соціальних груп на національно-культурну автономію, складовими елементами якого є право вимагати від держави створення механізмів користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства для представників національних меншин, забезпечення розвитку національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству України) [203].

Іншим цікавим прикладом реалізації прав окремих соціальних груп є положення Закону України від 28 липня 2022 року № 2471-IX «Про встановлення додаткових правових та соціальних гарантій для громадян Республіки Польща, які перебувають на території України» [176]. У Законі України від 28 липня 2022 року № 2471-IX «Про встановлення додаткових правових та соціальних гарантій для громадян Республіки Польща, які перебувають на території України» [176] визначено :

1) спеціальний правовий режим перебування громадян Республіки Польща на території України – «Громадяни Республіки Польща, їхні подружжя та діти (незалежно від громадянства), які у встановленому порядку в'їхали в Україну з території Республіки Польща для тимчасового перебування, а також їхні діти, які народилися на території України, мають право перебувати на території України на законних підставах протягом 18 місяців із дня набрання чинності цим Законом» (ст. 1);

2) спеціальний обсяг трудових прав для громадян Республіки Польща та права на соціальний захист, зокрема, право на «працевлаштування без дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства» (п. 1 ч. 1 ст. 2); «право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин відповідно до законодавства та міжнародних договорів України» (п. 3 ч. 1 ст. 2); право на «здобуття освіти на тих самих умовах, що і громадяни України, у тому числі за рахунок коштів державного або місцевого бюджету» (п. 5 ч. 1 ст. 2); право на соціальні виплати (державну допомогу) згідно із законодавством України, що реалізується на підставі їх призначення після виконання умов та критеріїв, встановлених законодавством України, що їх регулює, починаючи з місяця, в якому подано заяву про здійснення виплати, але не раніше місяця, в якому громадянин Республіки Польща перетнув державний кордон на в'їзд в Україну. Соціальні виплати (державна допомога) здійснюються (надається) (спеціальними умовами отримання соціальних виплат в Україні громадянами Республіка Польща є подання декларації про їх майновий стан і доходи тим громадянам, що є можливим після отримання ними реєстраційного номеру облікової картки платника податків відповідно до законодавства України; право на «отримання допомоги з Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю на тих самих умовах, що і громадяни України» (п. 7 ч. 1 ст. 2); право на «безоплатну медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я на тих самих умовах, що і громадяни України» (п. 8 ч. 1 ст. 2);

3) економічні права, зокрема, права «провадження господарської діяльності на тих самих умовах, що і громадяни України» (п. 4 ч. 1 ст. 2) [176].

Таким чином, для іноземців за загальним правилом, і зокрема, для громадян Республіка Польща, встановлюється окреме коло прав, що відображаються їх національні особливості, їх зв'язок із країною, де вони проживають, але громадянство яким не володіють. Але при цьому такі права передусім реалізуються в межах соціально-економічних правовідносин, духовно-культурних правовідносин. В колі публічно-управлінських правовідносин іноземці не наділені спеціальними правами, що зокрема, не передбачає надання ним можливостей брати участі в місцевих та загальнонаціональних виборах; права брати участь в громадському обговоренні проєктів законодавчих та підзаконних нормативних актів.

Система прав людини може бути систематизована за так званими «поколіннями» прав, де : до першого покоління прав відносяться право людини на життя, право на свободу вираження власних думок та інші форми їх поширення, що були сформовані у період буржуазно-демократичних революцій в Європі в XVII-XVIII століттях [12, с. 13-14]; до другого покоління прав відносяться соціально-економічні та культурні права особи [12, с. 15]; до третього покоління відносяться політичні та громадські права, які розкриваються через право народу на самовираження, право особи на національну безпеку, право на дотримання вимог безпечного довкілля [144, с. 9]. Останнім часом формується концепція права на цифрове громадянство, розуміння якого полягає у відповідальному та етичному використанні технологій, особливо в онлайн-просторах [292].

Залежно від ступеня визначеності права особи поділяються на абсолютно визначені права та відносно визначені права [56, с. 139-142].

Коло суб'єктивних прав А.Ю. Барліт класифікує на права особи залежно від реалізації статусу особи права на суб'єктивні публічні права (як складова її адміністративно-правового статусу) та суб'єктивні приватні права (як складова її цивільно-правового статусу) [14, с. 40-41].

За проявами реалізації суб'єктивних публічних прав виділяються: права, що реалізуються в межах нормотворчої діяльності; права, що реалізуються в межах правозастосовчої діяльності; права, що реалізуються в межах правозахисної та правоохоронної діяльності [65, с. 50]. Подібним є підхід, визначений Т. О. Мацелик, що полягає у закріпленні серед системи суб'єктивних публічних прав: права участі в організації та спрямуванні діяльності держави; права на адміністративні послуги; право на судовий захист в порядку адміністративного судочинства [125; с. 580].

Таким чином, суб'єктивні публічні права в межах правового статусу особи мають розумітися як сукупність нормативно визначених можливостей, що встановлюються на законодавчому рівні, та реалізуються в межах формування державної та регіональної управлінської політики, в межах правовиконання та правозастосування, а також в межах правового захисту, що має спрямовуватися на задоволення загальносоціального (публічного) інтересу.

Суб'єктивні публічні права можуть бути поділено на: суб'єктивні публічні управлінські права (до яких відносяться, зокрема, права особи на здійснення функцій громадського контролю, права особи на участь в громадському обговоренні нормопроектів; права особи на адміністративні, соціальні та інші види публічних послуг, право на доступ до публічної інформації); суб'єктивні публічні виборчі права (як право особи обирати та бути обраним, право на мирні зібрання, право на створення громадського об'єднання, в тому числі і політичної партії); суб'єктивні публічні екологічні права (як право особи на громадський екологічний контроль, право особи на доступ до публічної екологічної інформації, право на колективне адміністративне оскарження дій, рішення чи бездіяльності, в наслідок якого порушується право особи на безпечне довкілля).

Саме такий підхід стане основою для подальшого дослідження проблематики реалізації та захисту суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав.

1.3. Суб'єктивні публічні виборчі права та суб'єктивні публічні управлінські права приватної особи як складова її статусу

Дискусійність розуміння категорії суб'єктивних публічних прав приватної особи є підставою для формування цілої системи критеріїв здійснення їх класифікації. Надзвичайна розгалуженість системи суб'єктивних публічних прав приватної особи передусім пов'язується із неоднозначністю форм взаємодії індивідів і держави, громадських організації та адміністративних органів.

Очевидно, в системі наукового пізнання метод класифікації, метод узагальнення відноситься до методів, що дозволяють визначити сутність досліджуваного явища, є базисом для проведення емпіричних наукових розробок, певним інструментарієм із впорядкування знань. Необхідно розуміти під категорією «класифікація» як узагальнення певних предметів окремого роду за сутнісними критеріями, що своїм результатом дозволяє встановити їх особливості серед суміжних предметів (речей чи інших об'єктів того ж роду) [90].

Класифікація як метод наукового пізнання є ефективним гносеологічним засобом, застосування якого сприяє реалізації функції узагальнення знань, опису та характеристики досліджуваного об'єкта, керівних принципів побудови наукових концепцій та теорій [285].

Проведення класифікації суб'єктивних публічних прав приватної особи вирішує передусім задачу із забезпечення ефективності функціонування механізму взаємодії суб'єктів публічно-управлінських відносин, досягнення задоволення їх потреб і інтересів, захисту прав приватної особи від вчинення правопорушень у визначеній сфері.

В.К. Колпаков обґрунтовує, що загальновизнаним, хрестоматійним є поділ прав особи на права людини та права громадянина України, що закріплено і відповідно до положень Конституції України[104]. Натомість В.Я. Лазур підкреслює, що така класифікація не здатна відобразити специфіку публічно-управлінських правовідносин[114]. Крім того однією із негативних

характеристик такої класифікації є доволі високий рівень її абстрактності, що не здатно належним чином задовольнити рівень її практичної затребуваності.

Акцент у бік необхідності розмежування категорій правоздатності та дієздатності здійснюється у дослідженнях Ю.С. Разметаєвої, що дозволило вченій класифікувати права людини за такими критеріями, як час виникнення, характер суспільних відносин, предмет правового регулювання, рівень каузальності можливих форм діяльності правомочного суб'єкта, способи реалізації, допустимість застосування правообмежувальних засобів[226].

У наукових працях Л.В. Ковалю обґрунтовується доцільність узагальнення прав особи залежно від її соціального статусу [89], що дозволило обґрунтувати природний та позитивний характер їх набуття.

Залежно від змісту системи прав та свобод приватної особи суб'єктивні публічні права приватної особи до її структури входять такі права, як: 1) право на участь у державному управлінні і соціально-політичній активності: на державну службу, внесення пропозицій, одержання необхідної інформації і документів у встановленій формі, проведення зборів, мітингів, демонстрацій, створювати суспільні об'єднання або входити до їх складу та ін.; 2) право на одержання допомоги від відповідних компетентних організацій: на медичну, санітарно-епідеміологічну допомогу, безкоштовне користування певними благами (бібліотеками, парками та ін.), користування транспортом, одержання платних і інших послуг; 3) право на захист: в адміністративному порядку (адміністративна скарга, адміністративно-юрисдикційне виробництво), судовому порядку (скарга, позов), особисто громадянином (необхідна оборона).

Залежно від ступеня налагодженості взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування В.Я. Лазур виділяє такі підгрупи прав та свобод людини, як: «права і свободи, як реалізуються громадянами та іншими фізичними особами за умови їх активної участі у публічному управлінні; права і свободи, що потребують наявності сприяння інститутів публічної влади; права і свободи, що гарантуються адміністративно-правовим захистом органів держави; права і свободи, що реалізуються за сприяння громадських організацій; права і

свободи, які реалізуються громадянами, які виконують функції представників органів державної влади та місцевого самоврядування» [114]. Отже, доцільно зробити висновок, що окрему групу суб'єктивних публічних прав складають управлінські права приватної особи, в тому числі шляхом реалізації таких можливостей, як організація проведення зборів, мітингів, демонстрацій і інших публічних заходів (ст. 39 Конституції України), об'єднання для захисту своїх інтересів (ст. 36), звернення особисто чи колективно до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (ст. 40), відшкодування за рахунок держави, чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56) тощо [114].

Здійснення суб'єктивних публічних прав приватної особи, на думку В.Я. Лазури, вимагає запровадження ефективної системи гарантій, реалізація яких дозволяє забезпечити їх охорону, захист та відновлення. До системи гарантій здійснення суб'єктивних публічних прав приватної особи у випадку їх порушення відноситься, зокрема, закріплення імперативу забезпечення рівності права особи на захист, недопустимість проявів будь-якої дискримінації, обґрунтованість підстав застосування обмеження волі особи, в тому числі застосування арешту, депортації тощо. Цікавим є підхід І.О. Ієрусалімової[78], яка до системи гарантій здійснення суб'єктивних публічних прав приватної особи віднесла також систему захисту прав споживачів[192], прав користувачів телекомунікаційного зв'язку[195], прав споживачів освітянських послуг[172] тощо.

До системи гарантій здійснення суб'єктивних публічних прав необхідно віднести створення дієвого механізму доступу до інформації про діяльність та результати діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування [78].

Я.В. Лазур серед системи гарантій реалізації суб'єктивних публічних прав приватної особи виокремлюються також система гарантій захисту публічних службовців[114].

А.В. Чуб обґрунтовує доцільність здійснення класифікації суб'єктивних публічних прав приватної особи за такими критеріями, як: носій суб'єктивного публічного права, обсяг дієздатності, сфера правового застосування, зміст управлінських правовідносин, характер способу та форми захисту порушеного права, що дозволило вченому запропонувати власну теоретичну модель їх системи, де структурно виокремлено суб'єктивні публічні виборчі права, суб'єктивні публічні екологічні права, суб'єктивні публічні управлінські права, суб'єктивні публічні сервісні права, суб'єктивні публічні майнові права [285]. Запропонована вченим конструкція дозволяє вирішити задачу системного комплексного підходу до розуміння категорії «суб'єктивні публічні права приватної особи».

До підсистеми суб'єктивних публічних виборчих прав приватної особи відносяться: право свободи реалізації політичної волі шляхом утворення відповідних об'єднань; активне та пасивне виборчі права (тобто право обиратися та право бути обраним); право на реалізацію свободи мирних зібрань [108]. До речі, реалізація останнього в Україні ускладнюється відсутністю нормативно закріпленого механізму його здійснення. Своєрідною гарантією реалізації права на свободу мирних зібрань варто віднести конституційну норму про те, що необхідним є дотримання своєчасного сповіщення органів державної влади та місцевого самоврядування про намір проведення мирного зібрання [108]. Такий висновок підтверджується результатами судової практики розгляду спорів, де предметом захисту право особи на свободу мирних зібрань. Так, у справі «Веренцов проти України» Європейський Суд з прав людини у рішенні від 11 квітня 2013 року, де закріплено, що в Україні є відсутнім нормативний механізм реалізації права особи на свободу мирних зібрань [262].

Система суб'єктивних публічних управлінських прав, дослідження її складових вимагає пошуку відповідей на питання встановлення їх сутності.

Визначення сутності такої категорії суб'єктивних публічних прав вимагає здійснення дослідження поняття «адміністративна сервісність» як принципу впровадження концепції «good governance».

Ідея сервісності як основоположна засада розбудова системи функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні вперше на нормативному рівні була закріплена відповідно до положень Концепції адміністративної реформи 1998 року[193], де було обґрунтовано доцільність перегляду підходів до розуміння змісту управлінської діяльності та трансформації командо-адміністративного ладу на структуру публічно-сервісної держави. Як зазначає Н.П. Побережна[153; 154], пріоритетним змістом функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування є не видання адміністративних актів примусового характеру, а передусім адміністративних актів обслуговуючого характеру, що визначає сутність сервісної діяльності.

Встановлення сутності адміністративно-сервісної держави неодноразово ставало предметом досліджень таких вчених, як В.М. Бевзенко, Р.С. Мельник [126], Л.О. Золотухіна[76], Є.О. Легеза[115], Т.О. Коломoeць[103], В.В. Кудря [110], та ін..

Започаткування ідеї побудови української держави на принципах сервісності здійснення управлінських функцій пов'язується із ХІХ ст.. Зокрема, у наукових філософських трактатах Богдана Кістяківського було доведено необхідність створення ефективного базису для здійснення прав та свобод, що пов'язується із наданням «позитивних державницьких послуг» органами державної влади [102].

На певний проміжок часу ідея сервісності сучасної держави була забута, та відродилась лише у 70-х роках ХХ ст. Так, Д. Кілінг у своєму дослідженні «Management in Government» підкреслював, що реалізація засад публічного адміністрування (public administration) визначається як найбільш ефективний засіб досягнення стратегічних державницьких задач, цілей та функцій [306].

Ідея сервісності вже незалежної України була висловлена одним із перших В.Б. Авер'яновим [1]. Саме у дослідженнях В.Б. Авер'янова фактично відбулося теоретичне концептуальне обґрунтування змісту та структурного функціонального наповнення етапів реалізації адміністративної реформи, визначено її основоположні засадничі ідеї [1].

Такий підхід до розуміння змісту адміністративної реформи було підтримано у подальших науково-теоретичних дослідженнях. Відповідно до наукових здобутків досліджень, проведених М. Пасальським, було обґрунтовано доцільність розуміння публічно-управлінських правовідносин як суспільних відносин, що виникають, змінюються та припиняються у сфері організації діяльності структури системи органів державної влади, місцевого самоврядування, інших соціальних інституцій, функціонування громадських організацій та об'єднань, життєдіяльності окремих фізичних осіб, що взаємодіють задля досягнення балансу дотримання балансу приватних (внутрішньо національних) та публічних (зовнішніх) інтересів [148]. Отже, публічно-управлінські відносини – це відносини, які характеризують діяльність владних суб'єктів як діяльність «служіння народу» [148].

З врахуванням зазначеного публічно-управлінських відносини мають розумітися як дуальне поєднання внутрішніх організаційних правовідносин, так і зовнішньої структурної діяльності адміністративних органів із здійснення функцій держави.

Публічно-управлінські суспільні відносини мають визначатися як сукупність правовідносин у сфері реалізації владного впливу правомочними суб'єктами (органами державної влади, органами місцевого самоврядування, а також – в окремих випадках, встановлених чинним законодавством України, юридичними особами приватного права), що втілюється у вжитті певних необхідних методів та засобів задля забезпечення балансу приватного та публічного інтересів [10].

Реалізація концепції «good governance», трансформації публічно-управлінських відносин відтак пов'язується безумовно із переглядом змісту

взаємовідносин між державою та людиною задля досягнення потреб та інтересів осіб приватного та публічного права на засадах соціального партнерства, що визначається як одна із ознак розбудови держави, керуючись принципами адміністративної сервісності. Досягнення на міжнародному нормативному рівні реалізації концепції публічного адміністрування (управління), що пов'язується із прийняттям Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи 77 (31), схваленої 28 вересня 1977 р., де закріплено особливості здійснення адміністративних процедур, що дозволяє задля уникнення проявів суб'єктивізму у прийнятті управлінських рішень в цілому, і зокрема, процедури ухвалення адміністративного акта [278].

Комплексне відображення концепції публічного адміністрування («good administration») пов'язується із прийняттям Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи – CM/Rec (2007) 7 від 20 червня 2007 р., де закріплено такі принципи публічно-управлінських відносин, як: «законність, рівність, безсторонність, пропорційність, правова визначеність, прийняття рішення в розумні строки, участь, повага до приватного життя, прозорість» [230].

Як встановлено вище сутністю публічно-правових правовідносин, їх структурного змісту є нормативно-правовий механізм гарантій, засобів, способів забезпечення реалізації та захисту суб'єктивних публічних прав та інтересів приватної особи, що полягає у реалізації особою можливостей доступу до інформації про діяльність адміністративних органів, здійснення виборчих права, управлінні та користування публічним майном тощо.

Очевидно, що специфічними ознаками публічно-управлінських правових відносин є наявність спеціального суб'єкта. Учасниками публічно-управлінських правових відносин завжди виступають органи державної влади та місцевого самоврядування, функціонування яких має відповідати меті задоволенні реалізації та захисту суб'єктивних прав та інтересів приватної особи у балансі інтересів держави, суспільства та людини [16]. Адміністративна сервісність є пріоритетною характеристикою публічно-управлінських правовідносин [73].

Суб'єктивні публічні права приватної особи, їх система складається із таких структурних елементів, як суб'єктивні публічні екологічні права, суб'єктивні публічні сервісні права, суб'єктивні публічні управлінські права, суб'єктивні публічні майнові права та суб'єктивні публічні виборчі права [286].

Дослідження суб'єктивних публічних виборчих прав приватної особи визначається як проблема міждисциплінарного характеру, опис якої вимагає аналізу результатів наукових розробок як з теорії держави і права, конституційного права (де виділяються праці таких вчених, як А.М. Колодій [101], О.В. Петришина [70], П.М. Рабіновича [223], С.С. Сливки [250], В.І. Співака [260], М.О. Фокіна [27] та ін.), так із галузевих юридичних наук, зокрема науки адміністративного права та процесу, де виділяються праці С.В. Ківалова [82], В. К. Колпакова [106], Р.О. Куйбіди [111], М. І. Смоковича [258], М. І. Цуркана [284] та ін..

Прийняття Виборчого кодексу України не вирішило проблеми встановлення сутності категорій «суб'єктивні публічні права» та «виборчі права» (або ж «суб'єктивні публічні виборчі права») [40]. Втім надзвичайно важливе значення для розбудови системи органів публічного управління на засадах «good governance» має встановлення сутності та ознак виборчих прав, дослідження напрямів оптимізації механізму їх забезпечення, що підтверджується і рішенням ЄСПЛ у справі «Намат Алієв проти Азербайджану» (Case of Namat Aliyev v. Azerbaijan) [300].

Проведення виборів є надзвичайно важливим процесом легітимізації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, що є складовою системи суб'єктивних публічних прав приватної особи, закріплених на міжнародному рівні. Зокрема, відповідно до положень ч. 3 ст. 21 Загальної декларації прав людини 1948 року, де закріплено, що: «воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля має виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які необхідно проводити за умови загального і рівного виборчого права шляхом таємного голосування або через рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування» [68].

Відповідно до положень ст. 38 Конституції України визначено, що реалізація та захист виборчих прав громадян пов'язується із застосуванням складної сукупності актів виборчого законодавства України [108].

Розуміння необхідності забезпечення ефективності реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав є складовою декларування демократичних засад розбудови системи публічного управління, що полягає у наділенні кожного громадянина України правом обирати чи бути обраним [295]. Згідно із положеннями статті 38 Конституції України громадяни мають право «вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування». Також до системи суб'єктивних публічних виборчих прав відноситься право особи на участь в референдумі, що особливо актуалізується у зв'язку із необхідністю його проведення як складової врегулювання воєнного збройного конфлікту між Росією та Україною [108].

Здійснення виборчих прав відбувається поетапно. Так, стадіями виборчого процесу в Україні є: 1) складання списків виборців, їх перевірка та уточнення; 2) утворення одномандатних виборчих округів; 3) утворення виборчих комісій; 4) висування та реєстрація кандидатів на політичні посади; 5) проведення передвиборної агітації; 6) голосування (у тому числі за необхідності у декілька етапів); 7) підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування і результатів виборів; 8) реєстрація обраних кандидатів на політичні посади; 9) припинення повноважень виборчих комісій (ст.79, 137, 196 Виборчого кодексу України).

У дисертаційному дослідженні А.В. Басалаєва встановлено, що проблемами реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав є: багатовекторність структурного змісту деліктів, що пов'язуються із порушенням виборчих прав; вжиття заходів психологічного впливу стосовно виборців шляхом порушення стандартів проведення передвиборчої агітації; застосування відповідних важелів адміністративного впливу на місцевому та загальнонаціональному рівнях під час проведення виборчого процесу, що негативно відображується на забезпеченні чесності та прозорості виборів;

створення перешкод у здійсненні пасивного виборчого права громадянами України; диференціація кандидатів на виборні політичні посади залежно від їх фінансового забезпечення [19].

Виборчі права є невід'ємною складовою конституційно-правового статусу людини у сучасному суспільстві. Дотримання виборчих прав людини вимагається як на рівні національних державних інституцій, так і на рівні міжнародному рівні. Право обирати та бути обраним безпосередньо закріплено у статті 21 Загальної декларації прав людини 1948 року, де визначено, що здійснення виборів має відповідати засадам періодичності, загальності та рівності волевиявлення. Демократичні вибори – це вибори, що не були сфальсифіковані, які були проведені із дотриманням вимоги про таємність голосування чи за допомогою інших форм, що дозволяють реалізувати свободу виборчого процесу. Організація та проведення демократичних виборів є безумовним критерієм легітимності здійснення публічно-управлінських функцій суб'єктами владних повноважень. Положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року відбулася деталізація виборчих прав особи. Система виборчих прав людини згідно із положеннями Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод складається із реалізації та захисту таких суб'єктивних публічних прав, як: «права голосу та права бути кандидатом на виборах органу законодавчої влади». В цьому сенсі доволі цікавим є підхід, обґрунтований у дослідженнях Ю.Б. Ключковського, М.І. Смоковичем, що підкреслюють недоцільність застосування категорії «право бути обраним», що свідчить про її безумовність, тоді як виборчий процес має гарантувати наявність реальної альтернативи волевиявлення [258; 86]. Міжнародні декларативні акти визнаються відповідно до чинного законодавства України визнаються частиною національної правової системи (стаття 9 Конституції України) [108].

Згідно із положеннями ч. 4 ст. 55 Конституції України визначено, що у разі вичерпання всіх національних форм захисту порушеного права є допустимим та прийнятним звернення до міжнародних правозахисних інституцій задля

забезпечення реалізації відновлювальної та компенсаторної функцій права. У 2006 році в Україні було запроваджено механізм застосування рішень Європейського Суду з прав людини та встановлено їх імперативність для національної правової системи. На жаль, станом на 1 січня 2021 року Україна обіймає «почесне» третє за кількістю звернень громадян до Європейського Суду з прав людини після Російської Федерації та Румунії[74]. При цьому близько третини заяв до ЄСПЛ відхиляються через недотримання процедури та форми ініціювання звернення. Виконання рішення ЄСПЛ має здійснюватися із дотриманням таких етапів, як: направлення представницьким державним органом (функції якого, як правило, покладаються на Міністерство юстиції України) інформації, що має містити стислий виклад рішення органу публічної влади; повідомлення іншим правозахисним інституціям про зміст рішення ЄСПЛ та процедуру його виконання; підготовка та направлення Міністерством юстиції України заявникові повідомлення про роз'яснення права особи на подання до державної виконавчої служби заяви про виплату відшкодування; або направлення інформації та роз'яснювального акту про наявність у особи права ініціювання провадження про перегляд справи та/або його відновлення згідно із процедурними аспектами чинного законодавства України; направлення до державної виконавчої служби оригінального тексту та офіційного перекладу резолютивної частини рішення у справі проти України, у разі якщо нею закріплюється факт порушення прав людини та необхідність вжиття заходів із необхідної сатисфакції у справі проти України; відкриття державною виконавчою службою протягом десяти днів виконавчого провадження за відповідним рішенням ЄСПЛ; в конкретних випадках можуть бути визначені окремі зобов'язання щодо повідомлення органів, які мають вжити додаткових заходів, спрямованих на відновлення порушення суб'єктивного права приватної особи [245]. Рішення ЄСПЛ проти України має бути виконано органом державної влади впродовж трьох місяців, що однак не дотримується внаслідок недостатності коштів державного бюджету на такі цілі. Свідченням низького рівня ефективності діяльності із виконання рішень ЄСПЛ є приклад реалізації

резолуції у справі «Бурмич та інші проти України», де був здійснений повторний розгляд через нездатність українського уряду належним чином забезпечувати реалізацію та захист прав і свобод людини в цілому, і зокрема, виборчих прав [245]. Варто наголосити, що ЄСПЛ може самостійно оцінити ефективність правозахисної національної системи, і навіть якщо не було вичерпано всі її механізми, що має слідувати зверненню за захистом до європейської інституції, прийняти заяву до розгляду. Таким прикладом стала справа «Танасе проти Молдови», де звернення до ЄСПЛ було ініційовано заявником, оминаючи ряд можливих правозахисних національних інституцій, зокрема, звернення за захистом до Уповноважений парламенту з прав людини, реагування якого має рекомендаційний характер для органів державної виконавчої влади [269].

Виборчі права, їх реалізація та захист на засадах демократичності, прозорості, таємності та свободи закріплюється згідно із ст. 3 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [151].

Врегулювання виборчих спорів ЄСПЛ має базуватися на стандартах, визначених у міжнародно-правових актах, серед яких необхідно виділити Рекомендації № Rec (2003) 16 Комітету міністрів Ради Європи «Про виконання адміністративних рішень і судових рішень у галузі адміністративного права» [228]. Зокрема, відповідно до положень зазначеного акта ефективність захисту права залежить від встановлення структурного змісту застосування відповідальності адміністративного органу, його належного визначення є «запорукою» успішності компенсаційної функції права [228].

У виборчих спорах реалізація функції судового контролю ЄСПЛ обмежується визначеним обсягом дискреційних повноважень владних суб'єктів. Зокрема, у справі «Ковач проти України» у рішенні ЄСПЛ обґрунтовано позицію про те, що порушення виборчих прав настало через надмірно широкий обсяг дискреційних повноважень окружних виборчих комісій [264].

Таким чином, здійснення захисту виборчих прав у порядку розгляду ЄСПЛ має відповідати вимогам ефективності, співмірності втручання в межі

дискреційних повноважень адміністративних органів та сприяти реалізації право особи голосувати та/або бути кандидатом на посаду публічної служби.

Система суб'єктивних публічних прав приватної особи класифіковано за такими критеріями, як: носій суб'єктивного публічного права, обсяг дієздатності, сфера правового застосування, зміст управлінських правовідносин, характер способу та форми захисту порушеного права, що дозволило обґрунтувати її структуру, до якої віднесено: суб'єктивні публічні виборчі права, суб'єктивні публічні екологічні права, суб'єктивні публічні управлінські права, суб'єктивні публічні майнові права.

До підсистеми суб'єктивних публічних виборчих прав приватної особи відносяться: право свободи реалізації політичної волі шляхом утворення відповідних об'єднань; активне та пасивне виборчі права (тобто право обиратися та право бути обраним); право на реалізацію свободи мирних зібрань. Зроблено висновок, що встановлення сутності такої категорії суб'єктивних публічних прав вимагає здійснення дослідження поняття «адміністративна сервісність» як принципу впровадження концепції «good governance».

До системи гарантій здійснення суб'єктивних публічних прав необхідно віднести створення дієвого механізму доступу до інформації про діяльність та результати діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Таким чином, що здійснення реалізації та захисту виборчих прав має відповідати вимогам ефективності, співмірності втручання в межі дискреційних повноважень адміністративних органів та сприяти реалізації право особи голосувати та/або бути кандидатом на посаду публічної служби.

1.4. Нормативно-правове регулювання здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи

Проблематика нормативного врегулювання реалізації та захисту суб'єктивних публічних прав в межах комплексних досліджень розглядалась в

наукових працях Ю.Г. Барабаш [13], А.В. Басалаєвої [18], В.М. Бевзенка [20] С.В. Кальченко [80], Ю.Б. Ключковський [84, с. 9-20], Є.А. Комбрусевої [88], О.Л. Копиленко [44], Ю.О. Легези [117], О.М. Пасенюка [149], М.І. Смоковича [255;259;251;257;256;253;252;258], В.М. Шаповала [288] та ін..

Основоположні засади здійснення суб'єктивних виборчих прав особи закріплено у ст. 38 Конституції України, де визначено, що реалізація та захист виборчих прав громадян пов'язується із застосуванням складної сукупності актів виборчого законодавства України [108].

Розуміння необхідності забезпечення ефективності реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав є складовою декларування демократичних засад розбудови системи публічного управління, що полягає у наділенні кожного громадянина України правом обирати чи бути обраним [295]. Згідно із положеннями статті 38 Конституції України громадяни мають право «вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування». Також до системи суб'єктивних публічних виборчих прав відноситься право особи на участь в референдумі, що особливо актуалізується у зв'язку із необхідністю його проведення як складової врегулювання воєнного збройного конфлікту між Росією та Україною [108].

Основоположні суб'єктивні публічні управлінські права закріплено у Конституції України, зокрема: 1) у частинах першій та другій ст. 36, де регламентовано право особи «на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей», а також у частині першій ст. 37, де визначено, що «утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення

державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються»; 2) у частині першій ст. 38, де встановлюється права громадян на «участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування»; 3) у частині другій ст. 38, де визначено, що «громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування»; 4) у ст. 39, яка визначає особливості реалізації права громадян «збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування»; у ст. 40, де встановлюються засади здійснення права «на звернення, зокрема, шляхом реалізації права направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк»; у ч. 2 ст. 55, де встановлюється право кожного на адміністративне оскарження «в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» [108], що реалізується в порядку ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України [282].

Тлумачення нормативного змісту окремих суб'єктивних публічних прав викладено у рішеннях Конституційного Суду України.

Зокрема, у Рішенні Конституційного Суду № 4-рп/2001 від 19.04.2001 у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій тлумачиться нормативний зміст права особи на мирні зібрання [241]. Конституційним Судом України визначається, що право на мирні зібрання є

«однією з конституційних гарантій права громадянина на свободу свого світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір, права на вільний розвиток своєї особистості тощо. При здійсненні цих прав і свобод не повинно бути посягань на права і свободи, честь і гідність інших людей. За Конституцією України (стаття 68) кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України. Проводити збори, мітинги, походи і демонстрації громадяни можуть за умови обов'язкового завчасного сповіщення про це органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування. Таке сповіщення має здійснюватися громадянами через організаторів масових зібрань. Завчасне сповіщення відповідних органів про проведення тих чи інших масових зібрань - це строк від дня такого сповіщення до дати проведення масового зібрання» [241]. Конституційним Судом України розкривається розуміння змісту категорії «розумні строки». Так, у Рішенні Конституційного Суду № 4-рп/2001 від 19.04.2001 зазначено, що «тривалість строків завчасного сповіщення має бути у розумних межах і не повинна обмежувати передбаченого статтею 39 Конституції України права громадян на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Такі строки мають слугувати гарантією реалізації цього права громадян. Упродовж цього строку зазначені органи мають здійснити і ряд підготовчих заходів, зокрема, для забезпечення безперешкодного проведення громадянами зборів, мітингу, походу чи демонстрації, підтримання громадського порядку, охорони прав і свобод інших людей» [241].

Конституційним Судом України наголошується, що за наявності «необхідності органи виконавчої влади чи місцевого самоврядування можуть погоджувати з організаторами масових зібрань дату, час, місце, маршрут, умови, тривалість їх проведення тощо» [241].

При цьому Конституційний Суд розумність строків визначає через категорію «достатності», і зазначає, що впродовж відповідного часового проміжку (періоду), який має передувати проведенню мирного зібрання, для

органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування має бути достатньо часу, щоб визначитися, наскільки проведення таких зібрань відповідає закону, та в разі потреби, згідно з частиною другою статті 39 Конституції України, звернутися до суду для вирішення спірних питань [241].

У резолютивній частині Рішенні Конституційного Суду № 4-рп/2001 від 19.04.2001 зазначається, що «положення частини першої статті 39 Конституції України щодо завчасного сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій в аспекті конституційного подання треба розуміти так, що організатори таких мирних зібрань мають сповістити зазначені органи про проведення цих заходів заздалегідь, тобто у прийнятні строки, що передують даті їх проведення. Ці строки не повинні обмежувати передбачене статтею 39 Конституції України право громадян, а мають служити його гарантією і водночас надавати можливість відповідним органам виконавчої влади чи органам місцевого самоврядування вжити заходів щодо безперешкодного проведення громадянами зборів, мітингів, походів і демонстрацій, забезпечення громадського порядку, прав і свобод інших людей» [241].

Крім того Конституційним Судом зроблено наголос, що визначення конкретних строків завчасного сповіщення з урахуванням особливостей форм мирних зібрань, їх масовості, місця, часу проведення тощо є предметом законодавчого регулювання. Втім в Україні і досі є відсутнім спеціальне законодавче регулювання механізму реалізації права особи на мирні зібрання, попри наявні спроби його розробити. Зокрема, таким є законопроект «Про свободу мирних зібрань», який успішно у 2008 році пройшов перше читання, однак і досі не є прийнятим [215].

У Рішенні Конституційного Суду № 7-рп/99 від 06.07.99 у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради щодо офіційного тлумачення положень статей 38, 78 Конституції України, статей 1, 10, 12, частини другої статті 49 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" (справа про сумісництво посад

народного депутата України і міського голови) розкривається нормативний зміст такого суб'єктивного публічного виборчого права, як права бути обраним на посаду публічної служби [242]. У зазначеному вище рішенні Конституційний Суд України дійшов висновку, що термін «представницький мандат» обов'язково пов'язаний з обранням особи на посаду, зокрема, народним депутатом України чи депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради з наданням їй відповідних повноважень, в тому числі виступати від імені виборців. Згідно з Конституцією України представницький мандат мають народні депутати України (частина друга статті 78), Президент України (частина четверта статті 103), депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також депутати сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, що прямо зумовлено представницьким характером цих органів (статті 136, 140, 141). Міський голова є головною посадовою особою територіальної громади міста (частина перша статті 12 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [202]) з представницьким мандатом. Наявність представницького мандата міського голови зумовлена насамперед його безпосереднім обранням територіальною громадою міста [242]. Міський голова як особа, що має представницький мандат, виступає від імені виборців, зокрема, представляє територіальну громаду, міську раду та її виконавчий комітет у відносинах з державними органами, іншими органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян тощо; звертається до суду з питань визнання незаконними актів відповідних органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, які обмежують права та інтереси територіальної громади, а також повноваження ради та її органів; укладає від імені територіальної громади, міської ради та її виконавчого комітету договори відповідно до законодавства (частина третя статті 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [202]). Виконання цих функцій та повноважень має місце тому, що виборці обрали його і наділили мандатом (тобто дорученням) [242].

При здійсненні наданих повноважень міський голова є підзвітним, підконтрольним і відповідальним перед територіальною громадою, відповідальним - перед міською радою (частина п'ята статті 42 зазначеного Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [202]). Не рідше одного разу на рік міський голова звітує про свою роботу перед територіальною громадою на відкритій зустрічі з громадянами. На вимогу не менш як половини депутатів міської ради міський голова зобов'язаний прозвітувати перед радою про роботу її виконавчих органів у будь-який визначений ними термін (частина шоста статті 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [202]). Як зазначає Конституційний Суд України, встановлені чинним законодавством України обов'язки голови міської, селищної, сільської ради зумовлюється наявністю представницького мандата, отриманого головою за результатами прямих виборів його територіальною громадою [242].

Отже, реалізація суб'єктивного публічного управлінського права особи, яка була обрана на посаду міського голови - це головна посадова особа територіальної громади міста, що має представницький мандат, і тому на нього повинні поширюватися вимоги щодо несумісності депутатського мандата (народного депутата України), передбачені частиною другою статті 78 Конституції України [108]. У зв'язку з цим безпідставним є твердження суб'єктів права на конституційне подання, що Конституцією України не встановлено обмежень для міського голови бути народним депутатом України [242].

Таким чином, важливе місце в системі нормативного регулювання відведено реалізації повноважень, якими наділений Конституційний Суд України, як орган уповноважений надавати офіційне тлумачення положенням законодавчих актів. В умовах триваючої стагнації процесів реформування Конституційного Суду України очевидно, що громадянське суспільство позбавлено важливих інструментів захисту та забезпечення належного рівня ефективності правозастосування.

При цьому діяльність Конституційного Суду України залишається однією із найбільш дієвих гарантій забезпечення реалізації та захисту суб'єктивних

публічних виборчих прав громадян та суб'єктивних публічних управлінських прав [84, с. 12-13]. Згідно із чинного законодавства України діяльність Конституційного Суду України є гарантією реалізації норм Основного Закону, встановлення «верховенства Конституції України», вирішення спорів, де предметом звернення є питання про відповідність Конституції України та законам України, а також забезпечення за необхідності в установлених Конституцією України випадках реалізації процедури тлумачення Конституції України (ст. 1 Закону України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII) [197].

При цьому до повноважень Конституційного Суду України належить не лише захист суб'єктивних публічних виборчих прав шляхом розгляду виборчих справ по суті, а і безпосередньо врегулювання правозастосовчих проблем, а також офіційне тлумачення та проведення перевірки на відповідність положень чинного законодавства України вимогам та положенням Конституції України [257, с. 19].

У рішенні Конституційного Суду України від 4 квітня 2012 р. № 1-17/2012 у справі щодо визначення принципів формування закордонних виборчих дільниць (далі - Рішення № 1-рп/98) [235] наводиться тлумачення реалізації такого суб'єктивного публічного виборчого права, як права обирати. Так, у мотивувальній частині Рішення № 1-рп/98 встановлено, що під принципом рівності голосів виборців має розумітися не лише їх рівнозначна кількість, а й реалізація рівнозначного впливу на результат голосування (абз. 1 п. 13 Рішення № 1-рп/98) [235]. Такі висновки Конституційного Суду України сприяли забезпеченню реалізації виборчих прав особами, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. Так, Конституційним Судом України було обґрунтовано, що позбавити людину реалізації можливих проявів активного та пасивного виборчого права є необхідним лише у разі визнання її судом недієздатною. Отже, у такий спосіб встановлюється рівність прав засуджених до позбавлення волі осіб та вільних громадян України. Попри зазначене зберігається тенденція до порушення прав засуджених на вільні рівні таємні вибори [121].

До системи нормативного регулювання механізму реалізації та захисту суб'єктивних публічних управлінських та суб'єктивних публічних виборчих прав залежно від їх юридичної сили відносяться: 1) Конституція України; 2) кодифіковані законодавчі акти (Виборчий кодекс України, прийнятий 19 грудня 2019 року № 396-IX [40]; Кодекс адміністративного судочинства України, прийнятий 6 липня 2005 року № 2747-IV [92]; Кодекс України про адміністративні правопорушення, ухвалений [95] та ін.); 3) законодавчі акти, серед яких важливе місце займають Закон України «Про адміністративну процедуру», Закон України «Про звернення громадян» [194], Закон України «Про адміністративні послуги», Закон України «Про доступ до публічної інформації» [182], Закон України «Про захист персональних даних» [191], Закон України «Про лобіювання» [200], Закон України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX [201], Закон України від 22 лютого 2007 року № 698-V «Про Державний реєстр виборців» [178], Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII «Про інформацію» [195], Закон України від 18 листопада 2021 року № 1907-IX «Про публічні електронні реєстри» [214], Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [183] та ін.; 4) підзаконні нормативно-правові акти, де найвищу силу мають Укази Президента України (наприклад, таким є Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [220]), постанови Кабінету Міністрів України (зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» [188], Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 474 «Про публічний моніторинг земельних відносин» [213], Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2023 р. № 709 «Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб» [60] та ін.), накази ЦОВВ (наприклад, наказ Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України 28 квітня 2023 року № 163/1040 «Про затвердження Порядку надання Держстату інформації з Державного земельного кадастру» [190], постанова Центральної виборчої комісії і Національного банку

України від 26 червня 2024 року № 39 «Про Порядок контролю виборчих фондів на виборах Президента України» [208]); акти органів місцевого самоврядування (рішення Дніпропетровської обласної ради від 21.06.2024 №397-20 «Про деякі питання управління майном, що належить до спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст Дніпропетровської області» [180] та ін..).

До системи нормативного регулювання механізму здійснення суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав також відноситься практика ЄСПЛ, застосування якої відбувається в порядку Закону України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [171] та Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII [169]. При цьому близько третини заяв до ЄСПЛ відхиляються через недотримання процедури та форми ініціювання звернення. Виконання рішення ЄСПЛ має здійснюватися із дотриманням таких етапів, як: направлення представницьким державним органом (функції якого, як правило, покладаються на Міністерство юстиції України) інформації, що має містити стислий виклад рішення органу публічної влади; повідомлення іншим правозахисним інституціям про зміст рішення ЄСПЛ та процедуру його виконання; підготовка та направлення Міністерством юстиції України заявникові повідомлення про роз'яснення права особи на подання до державної виконавчої служби заяви про виплату відшкодування; або направлення інформації та роз'яснювального акту про наявність у особи права ініціювання провадження про перегляд справи та/або його відновлення згідно із процедурними аспектами чинного законодавства України; направлення до державної виконавчої служби оригінального тексту та офіційного перекладу резолютивної частини рішення у справі проти України, у разі якщо нею закріплюється факт порушення прав людини та необхідність вжиття заходів із необхідної сатисфакції у справі проти України; відкриття державною виконавчою службою протягом десяти днів виконавчого провадження за відповідним рішенням ЄСПЛ; в конкретних випадках можуть бути визначені окремі зобов'язання щодо повідомлення

органів, які мають вжити додаткових заходів, спрямованих на відновлення порушення суб'єктивного права приватної особи [245]. Рішення ЄСПЛ проти України має бути виконано органом державної влади впродовж трьох місяців, що однак не дотримується внаслідок недостатності коштів державного бюджету на такі цілі. Свідченням низького рівня ефективності діяльності із виконання рішень ЄСПЛ є приклад реалізації резолюції у справі «Бурмич та інші проти України», де був здійснений повторний розгляд через нездатність українського уряду належним чином забезпечувати реалізацію та захист прав і свобод людини в цілому, і зокрема, виборчих прав [245]. Варто наголосити, що ЄСПЛ може самостійно оцінити ефективність правозахисної національної системи, і навіть якщо не було вичерпано всі її механізми, що має слідувати зверненню за захистом до європейської інституції, прийняти заяву до розгляду. Таким прикладом стала справа «Танасе проти Молдови», де звернення до ЄСПЛ було ініційовано заявником, оминаючи ряд можливих правозахисних національних інституцій, зокрема, звернення за захистом до Уповноважений парламенту з прав людини, реагування якого має рекомендаційний характер для органів державної виконавчої влади [269].

Вибірчі права, їх реалізація та захист на засадах демократичності, прозорості, таємності та свободи закріплюється згідно із ст. 3 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [151]. Врегулювання виборчих спорів ЄСПЛ має базуватися на стандартах, визначених у міжнародно-правових актах, серед яких необхідно виділити Рекомендації № Rec (2003) 16 Комітету міністрів Ради Європи «Про виконання адміністративних рішень і судових рішень у галузі адміністративного права» [228]. Зокрема, відповідно до положень зазначеного акта ефективність захисту права залежить від встановлення структурного змісту застосування відповідальності адміністративного органу, його належного визначення є «запорукою» успішності компенсаційної функції права [228].

У виборчих спорах реалізація функції судового контролю ЄСПЛ обмежується визначенням обсягом дискреційних повноважень владних суб'єктів.

Зокрема, у справі «Ковач проти України» у рішенні ЄСПЛ обґрунтовано позицію про те, що порушення виборчих прав настало через надмірно широкий обсяг дискреційних повноважень окружних виборчих комісій [264].

Таким чином, здійснення захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав у порядку розгляду ЄСПЛ має відповідати вимогам ефективності, співмірності втручання в межі дискреційних повноважень адміністративних органів та сприяти реалізації право особи голосувати та/або бути кандидатом на посаду публічної служби.

Отже, необхідно зробити висновок, що нормативне регулювання здійснення суб'єктивних публічних управлінських права та суб'єктивних публічних виборчих прав відбувається на законодавчому та підзаконному рівнях як у позитивний спосіб, так і шляхом встановлення заборон та обмежень.

Але при цьому попри доволі розгалужену систему законодавства України з питань регламентації суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав вона є далекою від досконалості, що відображується у чисельних наукових дискусійних обговореннях ряду основних законодавчих актів, серед яких важливе значення мають Виборчий кодекс України [85, с. 45-50] та Закон України «Про адміністративну процедуру» [24].

Ухвалення як Виборчого кодексу України, так і Закону України «Про адміністративну процедуру» стало для української держави та суспільства дещо несподіваним, а відтак не достатньо ефективним, що доведено випробуванням часу. Не можна не зазначити, що ухвалення таких законодавчих актів в цілому є позитивним зрушенням у процесах реформування чинного законодавства системи суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав, та відображує європейські тенденції сучасності. Виборчі кодифіковані акти є у таких країнах, як Азербайджан, Албанія, Білорусь, Болгарія, Бельгія, Вірменія, Грузія, Молдова, Польща, Франція тощо.

Систематизація виборчого законодавства відбулась у таких країнах, як Велика Британія, Іспанія, Канада, Нідерланди, Швеція. Однак при цьому в Україні не було належного обсягу часу для застосування Виборчого кодексу

України та його апробації, що пов'язується із повномасштабним російським вторгненням росії.

Однак при цьому Виборчим кодексом України було вирішено складне завдання із уніфікації виборчих процедур і подолання відмінностей між місцевими та загальнонаціональними виборами. Тривалий час існували такі відмінності, що негативно впливало на формування виборчої культури і належних традицій, ускладнювало практику застосування виборчого законодавства, породжуючи так званий «виборчий фольклор», та сприяючи постійним виборчим спорам [85].

До проблем Виборчого кодексу України Б. Ключковський відносить неповноту кодифікації виборчого законодавства України, що позначилось у неврегульованості статусу Центральної виборчої комісії та відсутності кодифікованих положень про Державний реєстр виборців; що на практиці ускладнює тлумачення змісту повноважень Центральної виборчої комісії [85, с. 47]. Існування Закону України «Про Центральну виборчу комісію» [219] поряд із ухваленням Виборчого кодексу створило колізію нормативного регулювання, яку Велика Палата Верховного Суду вирішила на користь першого, адже чинною Конституцією за юридичною силою кодифіковані акти не визначаються як вищі у порівнянні із звичайними законами [158].

Б. Ключковський наголошує, що ухвалений Виборчий кодекс України не вирішив проблемні питання функціонування Державного реєстру виборців, зокрема в частині складання та уточнення списків виборців, зміни місця голосування, та надмірною лібералізацією процедури зміни виборчої адреси виборцем [85, с. 47]. Отже, попри спроби кодифікувати виборчі процедури та створення дієвого базису для реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав особи Виборчий кодекс України не повною мірою вирішив питання уніфікації відповідних механізмів.

Також до проблем нормативного регулювання здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав відносяться недосконалість механізму адміністративного оскарження виборчих правопорушень, і зокрема, нормативна

невизначеність проблематики подання скарг до дільничних виборчих комісій[85], що породило хибне трактування положень Виборчого кодексу України, що скарги, які надійшли під час голосування, дільнична виборча комісія повинна залишати без розгляду по суті як такі, що подані до неналежного суб'єкта розгляду [39]. Але при цьому такий висновок є хибним, адже положеннями статей 88, 147, 207 Виборчого кодексу України прямо встановлюються вимоги та повноваження дільничних виборчих комісій щодо розгляду звернень, заяв та скарг в цілому, і зокрема, у частині, що стосується організації та проведення голосування і підрахунку голосів на виборчій дільниці та приймати відповідні рішення. Крім того згідно із ст.ст. 36, 120, 175, 250 Виборчого кодексу України встановлюється обов'язок виборчих комісій перед початком процедури підрахунку голосів виборців розглянути звернення громадян, які надійшли до дільничної виборчої комісії, стосовно порушень, що мали місце під час проведення голосування на виборчій дільниці [40].

Таким чином, принципи нормативної визначеності чинним Виборчим кодексом України дотримано в окремих його частинах доволі фрагментарно.

Також до проблем Виборчого кодексу України відноситься наявність подекуди суперечливих та оціночних підходів до регламентації процедур здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав. Зокрема, колізійними є положення щодо: регламентації правового статусу представника кандидата на посаду голови громади у територіальній виборчій комісії (де відбувається колізія статей 65 та 238 Виборчого кодексу України) [40]; щодо застосування принципу рівності у встановленні кола гарантій діяльності у виборчому процесі для кандидатів у депутати місцевих рад та для кандидатів на посаду голови громади ; наявності положення щодо перерахунку голосів у разі набрання двома і більше кандидатами «однакової і водночас найбільшої кількості голосів»; проведення виборів старост, що перебуває у колізії із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», де закріплено, що така посада не є виборною, але вимагає проведення громадського обговорення.

Зокрема, відповідно до ст. 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [202] визначає, що староста затверджується у відповідному старостинському окрузі сільською, селищною, міською радою на строк її повноважень за пропозицією відповідного сільського, селищного, міського голови, що вноситься за результатами громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), проведеного у межах відповідного старостинського округу. Після припинення повноважень сільських, селищних, міських рад старости продовжують здійснювати свої повноваження до затвердження нових старост у порядку, встановленому Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [202]. Кандидатура (кандидатури) старости вноситься (вносяться) на громадське обговорення (громадські слухання, збори громадян, інші форми консультацій з громадськістю) сільським, селищним, міським головою та вважається погодженою з жителями відповідного старостинського округу, якщо в результаті громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю) отримала (отримали) підтримку у старостинському окрузі з кількістю жителів:

1) до 1500 - більше 20 відсотків голосів жителів від загальної кількості жителів відповідного старостинського округу, які є громадянами України і мають право голосу на виборах;

2) від 1500 до 10 тисяч - більше 17 відсотків голосів;

3) від 10 тисяч до 20 тисяч - більше 14 відсотків голосів;

4) від 20 тисяч до 30 тисяч - більше 10 відсотків голосів;

5) більше 30 тисяч - більше 7 відсотків голосів жителів від загальної кількості жителів відповідного старостинського округу, які є громадянами України і мають право голосу на виборах [202].

Не пізніше ніж за три дні до початку громадського обговорення кандидатури (кандидатур) старости на офіційному веб-сайті сільської, селищної, міської ради оприлюднюється оголошення про початок такого обговорення із зазначенням відомостей про кандидатуру (кандидатури) старости [202].

За результатами проведеного громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю) кандидатури (кандидатур) старости складається протокол, який має містити такі відомості: дата (період) і місце проведення громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), кількість жителів відповідного старостинського округу, які є громадянами України і мають право голосу на виборах, відомості про кандидатуру (кандидатури) старости, кількість учасників громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), які підтримали відповідну кандидатуру (кожного із кандидатів), із зазначенням прізвища, власного імені (усіх власних імен) та по батькові (за наявності), числа, місяця і року народження, серії та номера паспорта громадянина України (тимчасового посвідчення громадянина України - для осіб, недавно прийнятих до громадянства України), що засвідчується підписом таких учасників [202].

Результати громадського обговорення кандидатури (кандидатур) старости оприлюднюються на офіційному веб-сайті сільської, селищної, міської ради не пізніше ніж на третій день після встановлення результатів такого обговорення. Кандидатура старости відповідного старостинського округу, не підтримана сільською, селищною, міською радою, не може бути повторно внесена для затвердження в цьому старостинському окрузі протягом поточного скликання відповідної сільської, селищної, міської ради [202].

Порядок проведення громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю) кандидатури (кандидатур) старости затверджується сільською, селищною, міською радою [202].

При цьому положеннями Виборчого кодексу України відносно нормативного врегулювання процедури визначення старост у відповідних старостинських округах застосовується термінологія виборів, а не громадського обговорення кандидатур.

Ідея та необхідність ухвалення спеціального адміністративно-процедурного законодавства України виникла із ухваленням Указу Президента України 1998 року «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» [193], де визначено напрями реформування системи суб'єктів державного управління для функціонування демократичної, соціальної, правової держави задля забезпечення прав людини і громадянина. В межах реалізації Указу Президента України 1998 року «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» було ухвалено у 2005 році в КАС України, де було встановлено судове оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Подальші зміни до КАС України, що здійснювались впродовж реформування системи оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єктів владних повноважень у порядку адміністративного судочинства пов'язувались із: забезпеченням нормативної визначеності поняття індивідуального акта; встановленням змісту адміністративних послуг та специфіки спорів, де предметом є їх якість надання; виокремлення специфіки врегулювання спорів, що пов'язуються із рішеннями окремих правовстановлюючих комісій.

До позитивних характеристик адміністративно-процедурних актів чинного законодавства України, що сприяють підвищенню ефективності якості забезпечення реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав, зокрема, через встановлення змісту категорії «заінтересованих осіб». Спрощення доступу до системи адміністративного судочинства здійснюються через запровадження принципу офіційності, що вимагає збору та узагальнення інформації та документації суб'єктів владних повноважень та приватних осіб. Забезпечення права особи на адміністративне оскарження пов'язується із створенням спрощених правил представництва в адміністративному провадженні, зокрема без нотаріальної довіреності для більшості справ.

Але при цьому залишається невирішеним питання врегулювання виборчих спорів, що за делегуванням повноважень здійснюється місцевими судами.

До позитивних досягнень адміністративно-процедурного законодавства України віднесено встановлення змісту та специфіки здійснення дискреційних повноважень, що розуміються як повноваження, надане адміністративному органу законом, обирати один із можливих варіантів рішення відповідно до закону та мети, з якою таке повноваження надано. Нормативно визначено, що реалізації дискреційних повноважень має здійснюватися із дотриманням таких вимог, як: 1) дискреційне повноваження передбачено законом; 2) дискреційне повноваження здійснюється у межах та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законом; 3) правомірний вибір здійснено адміністративним органом для досягнення мети, з якою йому надано дискреційне повноваження, і відповідає принципам адміністративної процедури, визначеним цим Законом; 4) вибір рішення адміністративного органу здійснюється без відступлення від попередніх рішень, прийнятих тим самим адміністративним органом в однакових чи подібних справах, крім обґрунтованих випадків (ст. 6 Закону України «Про адміністративну процедуру» [167]). За результатами оцінки судової практики (Постанови Верховного Суду від 25 жовтня 2022 року у справі № 200/13288/21 [163], від 13 жовтня 2022 року у справі №380/13558/21 [160], від 01 травня 2023 року у справі № 540/913/21 [159], від 16 травня 2023 року у справі № 380/3195/22 [161] та від 23 червня 2023 року у справі № 160/6214/21 [162] та ін.) встановлюється недопустимість втручання з боку судового органу до діяльності суб'єкта делегованих повноважень.

Згідно Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2 стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень, прийнятої Комітетом Міністрів 11 березня 1980 року на 316-й нараді, під дискреційними повноваженнями слід розуміти повноваження, які адміністративний орган, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду, тобто, коли такий орган може обирати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найкращим за даних обставин [229]. У пункті 1.6 Методології проведення антикорупційної експертизи, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 24 квітня 2017 року № 1395/5,

дискреційні повноваження визначаються як сукупність прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом, проектом нормативно-правового акта [189].

Здійснюючи судочинство, Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) неодноразово аналізував межі, спосіб та законність застосування дискреційних повноважень національними органами, їх посадовими особами. Зокрема, в рішенні ЄСПЛ від 17 грудня 2004 року у справі «Pedersen and Baadsgaard v. Denmark» (заява № 49017/99) зазначено, що, здійснюючи наглядову юрисдикцію, суд, не ставлячи своїм завданням підміняти компетентні національні органи, перевіряє, чи відповідають рішення національних державних органів, які їх винесли з використанням свого дискреційного права, положенням Конвенції та Протоколів до неї. Суд є правозастосовчим органом та не може підміняти державний орган, рішення якого оскаржується, відміняти замість нього рішення, яке визнається протиправним, приймати інше рішення, яке б відповідало закону, та давати вказівки, які б свідчили про вирішення питань, які належать до компетенції такого суб'єкта владних повноважень.

Як зазначається у Постанові Верховного Суду від 23 червня 2023 року у справі № 160/6214/21 практика ЄСПЛ, що може бути застосованою при наданні оцінки повноваженням державних органів суд виходив з декількох ознак, зокрема щодо наявності дискреції, виходить із такого, що норма права є «передбачуваною», якщо вона сформульована з достатньою чіткістю, що дає змогу кожній особі - у разі потреби за допомогою відповідної консультації - регулювати свою поведінку. «...надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень було б несумісним з принципом верховенства права. Отже, закон має з достатньою чіткістю визначати межі такої дискреції, наданої компетентним органам, і порядок її здійснення, з урахуванням

законної мети даного заходу, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання» [162].

Проблеми нормативно-правового регулювання суб'єктивних публічних виборчих та управлінських прав приватної особи стосуються кількох аспектів. Законодавча база часто відстає від сучасних потреб суспільства, що створює правову невизначеність. Є наявними суперечності у виборчому законодавстві та обмеження доступу до виборчих прав для окремих категорій громадян, таких як внутрішньо переміщені особи. Контроль за реалізацією публічних управлінських прав часто є недостатнім, що дозволяє державним органам діяти на власний розсуд, іноді порушуючи права приватних осіб. Крім того, існує проблема непрозорого механізму оскарження рішень органів влади, що обмежує доступ приватних осіб до ефективного захисту своїх управлінських прав. Реформа законодавства, спрямована на покращення юридичних процедур та посилення контролю за їх дотриманням, є важливою умовою для забезпечення повної реалізації прав приватної особи у публічній сфері.

Висновки до першого розділу:

У першому розділі цієї дисертації, присвяченого теоретико-правовим основам суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи, вирішено такі наукові завдання, як: здійснення характеристики публічно-управлінських відносин як сфери реалізації суб'єктивних прав приватної особи; встановлення структури системи суб'єктивних публічних прав як складової правового статусу приватної особи; визначення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи як складової її статусу; відображення специфіки нормативно-правового регулювання здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи, що відображено у ряді авторських наукових праць [132;134;133;128;302].

1. Визначено, що встановлення змісту правового статусу приватної особи залежить від сфери суспільних відносин, де він реалізується.

Зроблено висновок, що реалізація правового статусу фізичної особи-підприємця пов'язується із проблематикою визначення реалізації принципів майнової відокремленості учасників правовідносин. Обґрунтовано доцільність внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» у частині доповнення частини 8 статті 18 абзацом другим у такій редакції: *«У випадку реєстрації речових прав, що належать фізичній особі, яка є зареєстрованим суб'єктом підприємницької діяльності, необхідним є внесення даних до Реєстру про підстави набуття права власності на річ, дані про яку вносяться до Реєстру, з визначенням наявності чи відсутності зв'язків виникнення такої підстави із здійснення особою підприємницької діяльності» (додаток Б).*

Встановлено, що правовий статус приватної особи реалізується через її конституційно-правовий статус та через її галузево-правовий статус, в цілому, і зокрема, у сфері публічно-управлінських правовідносин.

Обґрунтовано, що в межах європейської правової доктрини до сфери публічно-управлінських відносин належать: відносини у публічній політичній сфері (Public sphere in the political realm); відносини у публічній культурній сфері (Public sphere in the world of letters (clubs, press)); відносини у публічній правоохоронній сфері; відносини у сфері публічного суспільного управління (courtly noble).

Підкреслено, що доступність управлінських відносин є мірилом демократії у сучасному суспільстві, ознакою прозорості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Наголошено, що саме в межах публічно-управлінських правовідносинах може бути повною мірою відображено громадянське суспільство.

Принципами відносин у сфері публічно-управлінських відносин виділено: відокремлення політичних питань від здійснення адміністративних функцій держави; створення механізму соціально відповідального бізнесу; налагодження

ефективних комунікативних зв'язків; сприяння зростанню рівня професіоналізму посадових осіб органів влади.

Встановлено, що сфера публічно-управлінських відносин в сучасних умовах вимагає реформування, зміст якого має полягати у запровадженні засобів із децентралізації публічної влади, де змістом має відбуватися створення сильної громади та територіальної спільноти. Акцентовано, що взаємодія між державою та громадським суспільством має відбуватися на горизонтальному рівні, із застосування горизонтальними взаємозв'язками та складною системою структурних елементів, що при цьому на відміну від державоцентричного впливу мають бути сервісноорієнтованими.

Встановлено, що ефективність нормативного регулювання публічно-управлінських правовідносин визначається такими критеріями як ступінь відкритості та прозорості ЦОВВ та органів виконавчої влади місцевого територіального рівня.

Обґрунтовано, що сфера публічно-управлінських правовідносин є тим базисом, де відбувається участь громадянина в державних справах, але при цьому його приватні інтереси не є пріоритетом для задоволення, і зміст його правового статусу відображається через пропорційне співвідношення із державними та суспільними інтересами.

Визначено, що публічно-управлінські правовідносини характеризуються участі в них множинності суб'єктів, так званих колективних осіб, що є носіями суб'єктивних прав та інтересів, що є свідченням трансформації соціальних спільнот у громадянське суспільство, де є можливим досягнення збалансованого співвідношення приватних інтересів та інтересів держави, особистих інтересів та інтересів соціуму.

З'ясовано, що складовими елементами публічно-управлінських правовідносин є : економічний елемент, де відображається сфера виробництва та розподілу доходів; соціальний елемент, де втілюються відносини із соціального захисту та забезпечення населення, охорони довкілля, сприяння подоланню проявів мінімізації протиправних діянь, забезпечення сталого розвитку;

політичний, де реалізується діяльність громадських організацій та політичних партій; культурний, що дозволяє зберегти історичні та суспільні цінності.

Таким чином, в сфері публічно-управлінських правовідносин відбувається реалізація колективних інтересів, що є проявом спільного інтересу суспільства. Наявність колективного публічного інтересу характеризують публічно-управлінські правовідносини, що відображують взаємодію людини та держави.

До світових стандартів та характеристик публічно-управлінських відносин віднесено: забезпечення участі громадськості в ухваленні управлінських рішень; встановлення верховенства права як пріоритету розбудови системи суб'єктів владних повноважень, що має стати основою для розбудови інституційних правових структур суспільства; створення відносин на засадах прозорості та відкритості, що визначає як і обіг інформації про діяльність адміністративних органів, так і її доступність через створення відповідних інформаційних ресурсів та реєстрів; емоційну чутливість до проблем пересічної людини, що є основою для реалізації принципів гуманізму як принципу діяльності адміністративних органів; дотримання принципів соціальної справедливості та соціальної відповідальності як органів влади, так і суб'єктів господарювання, діяльність яких є базисом для задоволення не лише їх виробничих потреб, але і досягнення цілей сталого розвитку суспільства в конкретних історичних умовах; звітування уряду та його інституцій перед громадськістю; планування та прогнозування розвитку суспільства, що вимагає розробки та ухвалення стратегічних документів його трансформації в різних умовах.

Обґрунтовано, що видами функціонального спрямування реалізації публічно-управлінських правовідносин є такий зміст, як: інформаційно-консультаційний, що дозволяє сформувати позитивну громадську думку та забезпечує інтереси громадянського суспільства; духовно-культурний, що дозволяє консолідувати суспільство та сформувати націю; політичний, що пов'язується із створенням умов для реалізації форм як безпосередньої, так і опосередкованої демократії.

Зроблено висновок, що публічно-управлінські правовідносини є сферою суспільних правовідносин, де на засадах співмірності, справедливості, прозорості та відкритості відбувається забезпечення реалізації прямих та опосередкованих форм демократії.

Акцентовано, що адміністративно-правовий статус особи в публічно-управлінських правовідносинах є різновидом її загального правового статусу.

Наголошено, що до кола приватних осіб, що беруть участь в публічно-управлінських правовідносинах, відносяться як громадяни відповідної держави, іноземці, особи без громадянства, так і їх об'єднання, що дозволяє їх класифікувати на індивідуальних суб'єктів та колективних суб'єктів.

Зроблено висновок, що правовий статус приватної особи в публічно-управлінських правовідносинах визначається її правами, обов'язками та відповідальністю у взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування, та колом гарантій, що мають впроваджуватися державою та муніципалітетами. З'ясовано, що публічно-управлінські відносини виникають в процесі реалізації державних функцій, надання публічних (соціальних, екологічних, адміністративних та ін.) послуг, здійснення контролю чи регуляції з боку державних органів.

2. У підрозділі 1.2 розглянуто систему суб'єктивних публічних прав як складова правового статусу приватної особи.

Підкреслено, що встановлення системи прав особи та пошук дієвих способів забезпечення її дотримання визначається як пріоритетна задача держави, вирішення якої є неможливою поза межами юридичної науки.

Визначено, що встановлення нормативного змісту суб'єктивних публічних прав є важливим з точки зору вирішення важливих соціальних задач, що полягає у відображенні характеристик взаємодії людини та держави.

Визначено, що на конституційному рівні система суб'єктивних публічних прав встановлюється: у Декларації про державний суверенітет України 1990 року, де визначено, що «народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці»; у ст. 3 Конституції України, де визначено, що права і свободи

людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, при цьому на державу покладається обов'язок відповідати перед людиною за свою діяльність; актах адміністративного законодавства; судовій практиці.

Встановлено, що права людини повинні мати матеріальне підґрунтя, нормативне закріплення та гарантуватися державою, при цьому їх реалізація дозволяє особі здійснювати можливості із володіння та користування соціальними благами.

Здійснено класифікацію системи прав людини за такими критеріями, як: спосіб їх нормативного врегулювання (права, що встановлюються через закріплення зобов'язань держави, які мають спрямовуватися на гарантування належного механізму їх реалізації, та права, що встановлюються через встановлення заборон певної форми діяльності як для приватних осіб, так і для публічних осіб); форма реалізації права, що передбачає їх поділ на права, реалізація яких залежить від активних дій особи; на права, реалізація яких здійснюється у формі пасивних дій (тобто у формі бездіяльності) та на права, реалізація яких базується на висуненні вимоги; кількісні характеристики суб'єктної складу правовідносин (права, які можуть бути здійснені як індивідуально (особисто) та колективно (множиною), а також про права, реалізація яких може відбуватися або лише індивідуально, або лише колективно); за колом осіб (права, які можуть здійснюватися кожним; та права, які можуть бути здійснені окремими особами); за ступенем визначеності права особи (абсолютно визначені права та відносно визначені права); за галузевою приналежністю (суб'єктивні публічні права (як складова її адміністративно-правового статусу) та суб'єктивні приватні права (як складова її цивільно-правового статусу)); за проявами реалізації суб'єктивних публічних прав (права, що реалізуються в межах нормотворчої діяльності; права, що реалізуються в межах правозастосовчої діяльності; права, що реалізуються в межах правозахисної та правоохоронної діяльності).

За так званими «поколіннями» система прав систематизована на підсистеми : першого покоління прав відносяться право людини на життя, право

на свободу вираження власних думок та інші форми їх поширення, що були сформовані у період буржуазно-демократичних революцій в Європі в XVII-XVIII століттях; другого покоління прав відносяться соціально-економічні та культурні права особи; третього покоління відносяться політичні та громадські права, які розкриваються через право народу на самовираження, право особи на національну безпеку, право на дотримання вимог безпечного довкілля; покоління цифрових прав.

3. У підрозділі 1.3 досліджено суб'єктивні публічні виборчі права та суб'єктивні публічні управлінські права приватної особи як складова її статусу.

Здійснено класифікацію суб'єктивних публічних прав приватної особи: залежно від змісту системи прав та свобод приватної особи суб'єктивні публічні права приватної особи поділяються на: 1) право на участь у державному управлінні і соціально-політичній активності: на державну службу, внесення пропозицій, одержання необхідної інформації і документів у встановленій формі, проведення зборів, мітингів, демонстрацій, створювати суспільні об'єднання або входити до їх складу та ін.; 2) право на одержання допомоги від відповідних компетентних організацій: на медичну, санітарно-епідеміологічну допомогу, безкоштовне користування певними благами (бібліотеками, парками та ін.), користування транспортом, одержання платних і інших послуг; 3) право на захист: в адміністративному порядку (адміністративна скарга, адміністративно-юрисдикційне виробництво), судовому порядку (скарга, позов), особисто громадянином (необхідна оборона; залежно від ступеня налагодженості взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування).

Суб'єктивні управлінські права приватної особи визначаються як складова системи суб'єктивних публічних прав. До суб'єктивних управлінських прав приватної особи віднесено: право на організацію проведення зборів, мітингів, демонстрацій і інших публічних заходів, об'єднання для захисту своїх інтересів, звернення особисто чи колективно до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, відшкодування за рахунок держави, чи органів місцевого самоврядування матеріальної та

моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень тощо; залежно від функціонального змісту суспільних відносин (регулятивні права особи та охоронні права особи (наприклад, право ознайомлюватися з матеріалами, давати усні і письмові пояснення, заявляти клопотання, користуватися при розгляді справи юридичною допомогою тощо).

Здійснення суб'єктивних публічних прав приватної особи має базуватися на запровадженні ефективної системи гарантій, реалізація яких дозволяє забезпечити їх охорону, захист та відновлення. До системи гарантій здійснення суб'єктивних публічних прав приватної особи у випадку їх порушення відноситься, зокрема, закріплення імперативу забезпечення рівності права особи на захист, недопустимість проявів будь-якої дискримінації, обґрунтованість підстав застосування обмеження волі особи, в тому числі застосування арешту, депортації.

До системи гарантій суб'єктивних публічних прав приватної особи віднесено: створення дієвого механізму доступу до інформації про діяльність та результати діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; система гарантій захисту публічних службовців.

До підсистеми суб'єктивних публічних виборчих прав приватної особи віднесено: право свободи реалізації політичної волі шляхом утворення відповідних об'єднань; активні та пасивні виборчі права.

4. У підрозділі 1.4 здійснено характеристику нормативно-правового регулювання здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи.

Визначено, що основоположні суб'єктивні публічні управлінські права закріплено у Конституції України, зокрема: 1) у частинах першій та другій ст. 36, де регламентовано право особи «на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших

інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей», а також у частині першій ст. 37, де визначено, що «утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються»; 2) у частині першій ст. 38, де встановлюється права громадян на «участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування»; 3) у частині другій ст. 38, де визначено, що «громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування»; 4) у ст. 39, яка визначає особливості реалізації права громадян «збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування»; у ст. 40, де встановлюються засади здійснення права «на звернення, зокрема, шляхом реалізації права направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк»; у ч. 2 ст. 55, де встановлюється право кожного на адміністративне оскарження «в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб», що реалізується в порядку ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України.

Акцентовано, що тлумачення нормативного змісту окремих суб'єктивних публічних прав викладено у рішеннях Конституційного Суду України (зокрема,

у рішенні Конституційного Суду № 4-рп/2001 від 19.04.2001; у рішенні Конституційного Суду № 7-рп/99 від 06.07.99 та ін.). Зроблено висновок, що в умовах триваючої стагнації процесів реформування Конституційного Суду України очевидно, що громадянське суспільство позбавлено важливих інструментів захисту та забезпечення належного рівня ефективності правозастосування.

До системи нормативного регулювання механізму реалізації та захисту суб'єктивних публічних управлінських та суб'єктивних публічних виборчих прав залежно від їх юридичної сили віднесено: 1) Конституцію України; 2) кодифіковані законодавчі акти (Виборчий кодекс України, прийнятий 19 грудня 2019 року № 396-IX; Кодекс адміністративного судочинства України, прийнятий 6 липня 2005 року № 2747-IV; Кодекс України про адміністративні правопорушення, ухвалений та ін.); 3) законодавчі акти, серед яких важливе місце займають Закон України «Про адміністративну процедуру», Закон України «Про звернення громадян», Закон України «Про адміністративні послуги», Закон України «Про доступ до публічної інформації», Закон України «Про захист персональних даних», Закон України «Про лобіювання», Закон України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX, Закон України від 22 лютого 2007 року № 698-V «Про Державний реєстр виборців», Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII «Про інформацію», Закон України від 18 листопада 2021 року № 1907-IX «Про публічні електронні реєстри», Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» та ін.; 4) підзаконні нормативно-правові акти, де найвищу силу мають Укази Президента України (наприклад, таким є Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»), постанови Кабінету Міністрів України (зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки», Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 474 «Про публічний моніторинг земельних відносин», Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2023 р. № 709 «Деякі питання підтримки

внутрішньо переміщених осіб» та ін.), накази ЦОВВ (наприклад, наказ Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України 28 квітня 2023 року № 163/1040 «Про затвердження Порядку надання Держстату інформації з Державного земельного кадастру», постанова Центральної виборчої комісії і Національного банку України від 26 червня 2024 року № 39 «Про Порядок контролю виборчих фондів на виборах Президента України»); акти органів місцевого самоврядування (рішення Дніпропетровської обласної ради від 21.06.2024 №397-20 «Про деякі питання управління майном, що належить до спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст Дніпропетровської області» та ін.).

До системи нормативного регулювання механізму здійснення суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав також віднесено практику ЄСПЛ.

З'ясовано, що суб'єктивні публічні виборчі права, їх реалізація та захист на засадах демократичності, прозорості, таємності та свободи закріплюються згідно із ст. 3 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, та мають базуватися на стандартах, визначених у міжнародно-правових актах, серед яких необхідно виділити Рекомендації № Rec (2003) 16 Комітету міністрів Ради Європи «Про виконання адміністративних рішень і судових рішень у галузі адміністративного права». Зроблено висновок, що відповідно до положень Рекомендації № Rec (2003) 16 Комітету міністрів Ради Європи «Про виконання адміністративних рішень і судових рішень у галузі адміністративного права», що захист права залежить від належного встановлення обсягу компетенції адміністративного органу.

Зроблено висновок, що нормативне регулювання здійснення суб'єктивних публічних управлінських права та суб'єктивних публічних виборчих прав відбувається на законодавчому та підзаконному рівнях як у позитивний спосіб, так і шляхом встановлення заборон та обмежень.

РОЗДІЛ II. РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ЗАХИСТ СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ ВИБОРЧИХ ПРАВ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРАВ ПРИВАТНОЇ ОСОБИ

2.1 Форми та способи реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи

Відображення ефективності механізму суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи пов'язується із встановленням форм їх реалізації, що є відображенням як індивідуальної діяльності особи, так і колективних форм [27, с. 79-80].

Питання реалізації права перебуває в одному категоріальному ряді із такими категоріями, як «дотримання», «використання» та «виконання» [28, с. 162]. При цьому в нормативних приписах та наукових публікаціях застосовується формулювання, як «форми», так і «способи», що вживаються або водночас, або паралельно, або підміняючи один одного [112, с. 45; 165, с. 100; 77].

З точки зору етимології термін «спосіб» розуміється як певна дія, прийом або сукупність прийомів, застосування яких дозволяє виявити волю та волевиявлення особи [274, с. 771; 36, с. 628]. Розуміння категорії «форми» має виходити зовнішня структурна організація відображення способу вираження волі та волевиявлення особи [77, с. 849; 36, с. 713].

Таким чином, розуміння форми реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи має виходити із зовнішнього виразу нормативно встановлених способів виконання покладеного на особу обов'язку, здійснення наданих чинним законодавством для особи можливостей діяти чи вимагати певної діяльності від іншої (інших).

Тобто, форма реалізації права є відображенням суспільного явища, що має власні характеристики, взаємозв'язки, взаємовплив його структурних елементів; форма є зовнішнім відображенням внутрішньої волі суб'єкта, є об'єктивним

змістом, де втілюються ті чи інші можливості, що надаються особі [26, с. 168-169]. Такими чином, виявляється обґрунтованим розглядати форми реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав як зовнішнього виразу внутрішнього волевиявлення особи, що полягає в обранні нею найбільш прийнятної для неї способу діяльності. Тобто форма реалізації це завжди відображення внутрішньої волі через нормативно допустиму зовнішню структуру.

При цьому розуміння форм реалізації прав також залишається доволі спірним і таким, що потребує звернення дослідницької уваги.

За часів незалежності України ставлення до класифікації форм реалізації суб'єктивних прав постійно трансформувалось; тим більше специфіка розуміння форм реалізації суб'єктивних публічних прав змінюються через триваючу адміністративну реформу, процеси діджиталізації тощо.

До форм реалізації суб'єктивних публічних прав у наукових публікаціях відносять: «виконання», де відбувається добровільна реалізація можливостей і «застосування», що пов'язується із юрисдикційною діяльністю [104]; до способів реалізації суб'єктивних прав ряд дослідників відносять: правосвідоме ставлення до покладеного на особу обов'язку; контрольно-наглядове провадження; адміністративно-деліктне провадження; дозвольно-ліцензійне провадження; консультаційне обговорення та інформаційний взаємообмін [123].

До системи способів реалізації суб'єктивних прав особи також варто віднести економічні та соціальні важелі впливу на носія нормативно визначених можливостей [231, с. 147].

До форм реалізації суб'єктивного публічного права поряд із виконанням ряд вчених відносять «додержання» відповідних галузевих норм, і зокрема, адміністративно-правових та адміністративно-процесуальних норм [69, с. 39].

Залежно від змісту діяльності носія права варто виокремити активні, пасивні та змішані форми реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав. Варто підкреслити, що застосування категорії додержання є більш поширеним в аспекті розуміння суб'єктивних

публічних прав, тоді як термін «виконання» є більш характерним для приватно-правових відносин.

Доволі поширеним є підхід, за яким виділяються такі форми реалізації суб'єктивних прав, як: самостійне дотримання чи виконання; опосередковане виконання чи дотримання (тобто виконання, що гарантується суб'єктом владних повноважень) [29, с. 52-57].

Серед форм реалізації суб'єктивних прав також виокремлюється така, як «використання», тобто використання особою наданих їй можливостей.

Таким чином, можна зробити висновок, що серед системи форм реалізації суб'єктивних прав відносяться : виконання, використання, дотримання, застосування, які у складній сукупності впроваджуються в окремих способах, що залежать в конкретних історичних, економічних, соціальних характеристиках розвитку держави та суспільства.

Залежно від обраної форми реалізації суб'єктивних прав виділяються активні (діяльнісні), пасивні (бездіяльнісні) та змішані способи прояву внутрішньої волі та потреб особи.

Залежно від виду норми, що встановлює форму та способи реалізації суб'єктивних публічних прав, необхідно виокремити: форми та способи, що реалізуються в межах дозвільних норм; форми та способи, що реалізуються в межах забороняючих норм; форми та способи, що реалізуються в межах попереджувальних норм. Таким чином, залежно від виду норми, що є базисом для реалізації суб'єктивного права, формуються внутрішні інтереси та здійснюється зовнішнє волевиявлення особи.

Форми реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та управлінських прав приватної особи можуть бути розділені на кілька основних категорій.

До активних форм реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав відносяться: безпосередня участь у виборах (тобто використання особою права обирати); участь у референдумах, коли через участь загальнонаціональних або місцевих референдумів приватна особа бере участь у формуванні окремих положень загальнонаціональної та регіональної політики.

До активних форм реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи необхідно віднести: звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування, що відбувається шляхом подання скарги, пропозиції чи заяви; ініціювання дозвольно-ліцензійного провадження та адміністративно-процедурного провадження, що функціонально можуть пов'язуватися як із задоволенням суспільних інтересів та потреб, так із задоволенням виключно приватних інтересів.

До пасивних форм реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав відносяться передусім реалізація права особи брати участь в виборах у якості кандидата на посаду політичної публічної служби. Поширеним є вивчення змісту активних та пасивних виборчих прав. Так, під активним виборчим правом розуміється [247, с. 122-133] в об'єктивному значенні як врегульовані нормами права суспільні відносини, пов'язані з участю громадян у формуванні виборних органів, та як суб'єктивне право, що складається із сукупності правомочностей у виборчому процесі на всіх його стадіях щодо вчинення не заборонених законом дій, спрямованих на обрання на виборну посаду бажаної особи, і забезпечують можливість брати участь у виборах. Пасивне виборче право розуміється як право балотуватися (бути обраним) до виборних державних органів та органів місцевого самоврядування [150].

Пасивне виборче право - це право громадян бути обраними до органів державної влади або місцевого самоврядування. Воно є важливою складовою демократичного суспільства, забезпечуючи можливість участі у формуванні влади не лише через голосування, але й через висування власних кандидатур.

Зазвичай пасивне виборче право має певні обмеження, пов'язані з віком, громадянством, осудністю та відсутністю судимостей за тяжкі злочини. Наприклад, у багатьох країнах людина може бути обрана до парламенту або інших виборних посад лише після досягнення певного віку, зазвичай це 21 або 25 років.

Це право гарантується багатьма міжнародними документами, зокрема Загальною декларацією прав людини та Міжнародним пактом про громадянські

і політичні права. Пасивне виборче право сприяє залученню громадян до політичного процесу та забезпечує конкурентність на виборах, що є важливим для розвитку демократії.

Реалізація права особи бути обраним (пасивного виборчого права) часто стикається з низкою проблем, які можуть обмежувати участь громадян у політичному процесі.

По-перше, існують вікові обмеження. У багатьох країнах право бути обраним доступне лише після досягнення певного віку, наприклад, 21 або 25 років. Це може стати бар'єром для молоді, яка хоче активно брати участь у політиці, але не має достатньо можливостей для цього.

По-друге, фінансові ресурси також можуть обмежувати реалізацію пасивного виборчого права. Виборча кампанія часто потребує значних коштів, що створює нерівні умови для кандидатів із різних соціальних верств. Багатші кандидати мають більше шансів виграти вибори, ніж ті, хто не має доступу до великих фінансів.

Третя проблема – це дискримінація. У деяких країнах чи громадах певні групи населення (жінки, національні меншини, люди з інвалідністю) мають обмежений доступ до виборчих посад через соціальні чи політичні бар'єри. Це може бути результатом традицій, упереджень або структурних обмежень.

Також варто згадати про політичний тиск та корупцію. В авторитарних режимах або в країнах із низьким рівнем демократії незалежним кандидатам може бути важко брати участь у виборах через переслідування або маніпуляції з боку влади.

У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про вибори народних депутатів України) від 26 лютого 1998 року № 1-рп/1998 визначено, що реалізація особою суб'єктивного публічного пасивного виборчого права не є перешкодою для реалізації нею наданих їй соціально-економічних прав в цілому, і зокрема, не повинно призводити до її звільнення з

місця роботи, яке особа обіймає на час виборчого процесу. Таке рішення Конституційним Судом України обґрунтовується із міркувань, що згідно із положеннями частини першої статті 38, частини першої статті 71, статті 76 Конституції України визначається, що вибори мають відповідати засадам рівності та свободи [236].

Зазначене Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 1998 року № 1-рп/1998 відтак створило правовий прецедент, що для реалізації суб'єктивного публічного виборчого права у пасивній формі особами мілітаризованої публічної служби не вимагається подання заяви про їх звільнення з посади задля участі у виборах на виборні посади [236]. Але при цьому запровадження в Україні пропорційної виборчої системи вимагає від кандидата на виборну посаду публічної служби членства у політичних партіях чи виборчих блоках, з членів яких формуються виборчі списки, фактично призводить, що суб'єктивне публічне пасивне виборче право підлягає обмеженню через встановлення нормативної вимоги для окремих категорій осіб щодо їх політичної нейтральності.

Відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону України «Про політичні партії в Україні» встановлюється, що членами політичних партій не можуть бути [207]: «1) судді; 2) прокурори; 3) поліцейські; 4) співробітники Служби безпеки України; 5) військовослужбовці; 6) працівники митних та податкових органів; 7) персонал Державної кримінально-виконавчої служби України; 8) працівники Національного антикорупційного бюро України; 9) державні службовці у випадках, передбачених Законом України «Про державну службу»; 10) члени Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг; 11) громадяни України, які зараховані до добровольчих формувань територіальних громад; 11) працівники Бюро економічної безпеки України; 12) працівники Державного бюро розслідувань; 13) члени Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку» [207].

Таким чином, судді та окремі працівники органів правоохоронної, державної та кримінально-виконавчої служби є обмеженими у здійсненні ними суб'єктивного публічного виборчого права у пасивній формі, якщо воно передбачає участь особи у політичній партії.

При цьому обмеженню не підлягає реалізація права особи на участь у виборчому процесу, що може бути здійснено поза межами членства у політичній партії. Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення частини першої статті 38 Конституції України, за яким громадяни мають право «вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування», в контексті положень частини другої статті 78 Конституції України треба розуміти так, що громадянину України надано право вільно бути обраним до будь-якого органу державної влади, зокрема до Верховної Ради України, до органу місцевого самоврядування - сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, а також бути обраним сільським, селищним, міським головою, але реалізувати набутий представницький мандат громадянин може тільки в одному з цих органів чи на посаді сільського, селищного, міського голови (абзац четвертий пункту 1 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради щодо офіційного тлумачення положень статей 38, 78 Конституції України, статей 1, 10, 12, частини другої статті 49 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови) від 6 липня 1999 року № 7-рп/1999) [240].

Відповідно до статті 154 Виборчого кодексу України встановлюється, що реалізація порядку висування кандидатів у народні депутати України як його першої стадії виборчого процесу пов'язується із формування виборчого партійного списку, що може бути сформований лише через політичні партії у порядку, передбаченому чинним законодавством України. Відповідно до ч. 2 ст. 154 Виборчого кодексу України висування кандидатів у депутати розпочинається з першого дня виборчого процесу і закінчується за сорок п'ять

днів до дня голосування. Висування кандидатів у депутати партією, формування та затвердження загальнодержавного виборчого списку та регіональних виборчих списків здійснюються на її з'їзді (зборах, конференції) у порядку, встановленому статутом партії та цією статтею. На з'їзді (зборах, конференції) партії щодо висування кандидатів у депутати за дорученням Голови Центральної виборчої комісії має право бути присутнім член Центральної виборчої комісії. Повідомлення про час і місце проведення з'їзду (зборів, конференції) партії з метою висування кандидатів у депутати, порядок акредитації на такому з'їзді (зборах, конференції) представників засобів масової інформації, визначений його організаторами, не пізніш як за п'ять днів до дня проведення з'їзду (зборів, конференції) розміщується на офіційному веб-сайті партії та подається до Центральної виборчої комісії. Центральна виборча комісія не пізніше наступного дня з дня отримання такого повідомлення розміщує його на своєму офіційному веб-сайті. Але при цьому ч. 5 ст. 154 Виборчого кодексу України встановлюється, що партія може висунути кандидатом у депутати особу, яка є членом цієї партії, або безпартійну особу, яка відповідно до статті 134 Виборчого кодексу України має право бути обраною депутатом, тобто кандидатом до народних депутатів України може бути «громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом п'яти останніх перед днем виборів років». Частиною другою ст. 134 Виборчого кодексу України встановлюється, що розуміння змісту категорії «проживання в Україні» означає: 1) проживання на території в межах державного кордону України; 2) перебування на судні, що перебуває у плаванні під Державним Прапором України; 3) перебування громадян України у встановленому законодавством порядку у відрядженні за межами України в закордонних дипломатичних установах України, міжнародних організаціях та їх органах; 4) перебування на полярній станції України; 5) перебування у складі формування Збройних Сил України, дислокованого за межами України. Особа вважається такою, що проживає в Україні, відповідно до частини першої цієї статті, якщо її разовий виїзд за кордон у приватних справах не перевищував 90

днів, а строк перебування за межами України кожного річного періоду протягом останніх п'яти років перед днем голосування на відповідних виборах не перевищував 183 дні [40].

Не є порушенням вимоги про проживання в Україні виїзд особи за кордон у службове відрядження, на навчання, у відпустку, на лікування за рекомендацією відповідного медичного закладу. При цьому чітко не встановлюється Виборчим кодексом України нормативний підхід до допустимості розуміння «проживання в Україні» перебування на тимчасово окупованих територіях Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей. У Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначається статус таких територій як «невід'ємної частини території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [184].

Таким чином, перебування особи на тимчасово окупованій території України російською федерацією в аспекті створення для неї можливостей реалізацією нею суб'єктивного публічного виборчого права безпосередньо не врегульовано, однак має бути закріплено особливості її відповідності у Виборчому кодексі України.

Реалізація суб'єктивного публічного виборчого права у пасивній формі може пов'язуватися із застосуванням не лише виборчого цензу, що полягає у визначенні віку особи, що мінімально є необхідним для участі в виборах на посаду, строку проживання, так і майнового цензу, що може бути реалізований у вигляді грошової застави, що при цьому не є проявом дискримінації особи за її майновими статками, і є поширеною практикою у світі.

У статті 156 Виборчого кодексу України визначено, що грошова застава вноситься партією, яка висунула виборчий список кандидатів у депутати, після початку виборчого процесу та до подання документів до Центральної виборчої комісії для реєстрації кандидатів у депутати одним платежем вносить у

безготівковій формі на спеціальний рахунок Центральної виборчої комісії грошову заставу в розмірі однієї тисячі мінімальних заробітних плат, визначених у місячному розмірі (станом на день початку виборчого процесу) [40].

Як зазначається у абзацах третьому-шостому підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини) Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 63 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 43 Закону України "Про вибори народних депутатів України" (справа про виборчу заставу) від 30 січня 2002 року № 2-рп/2002 запровадження грошової (виборчої) застави переслідує мету обмеження чи усунення зловживання громадянином виборчим правом, передусім за рахунок платників податків [237].

Таким чином, застосування майнової застави переслідує мету сприяння формуванню розумного та відповідального ставлення учасників громадянського суспільства Встановлення грошової (виборчої) застави не порушує конституційного принципу рівності громадян перед законом та рівності їх конституційних прав і свобод, а також принципу рівності політичних партій перед законом [237].

Таким чином, тлумачення змісту суб'єктивного публічного виборчого права має розумітися як вільно обирати і бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування в умовах свободи вираження поглядів і обміну думками та інформацією, вільного формування власного ставлення до участі у виборах, а обов'язковою складовою цього права є, зокрема, право на повагу до волевиявлення людини, її демократичного вибору та результатів виборів (абзац перший підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 61, частини третьої статті 105 Закону України „Про вибори народних депутатів України“, пункту 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про вибори народних депутатів України“

щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі“ (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії) від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017) [234].

До форм здійснення суб'єктивних публічних управлінських прав необхідно віднести як активні, так і пасивні.

До активних форм здійснення суб'єктивних публічних управлінських прав відносяться такі. До активних форм здійснення суб'єктивних публічних управлінських прав відносяться ті форми, в яких особа безпосередньо реалізує своє право шляхом активних дій у сфері публічного управління.

Ці форми дозволяють громадянам чи юридичним особам безпосередньо впливати на прийняття управлінських рішень, їх виконання та контроль за ними. До таких форм належать передусім звернення до органів публічної влади. Відповідно до Закону України «Про звернення громадян» встановлюються такі форми реалізації права на звернення як різновиду суб'єктивних публічних управлінських прав, як : подання заяви, що розуміється як «звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності»; висунення пропозиції (зауваження) як форми «звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства»; обґрунтування скарги та її подання «звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств,

установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб» (ст. 2 Закону України «Про звернення громадян» [194]).

Пропозиції, подані фізичними особами в порядку Закону України «Про звернення громадян», мають бути розглянуті органами державної влади і місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, посадові особи та повідомити громадянина про результати розгляд (ст. 15) [194]. Заяви як форми звернення громадян України органами державної влади, місцевого самоврядування та їх посадові особи, керівниками та посадовими особами підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян, до повноважень яких належить розгляд заяв (клопотань), зобов'язані об'єктивно і вчасно розглядати їх, перевіряти викладені в них факти, приймати рішення відповідно до чинного законодавства і забезпечувати їх виконання, повідомляти громадян про наслідки розгляду заяв (клопотань) (ст. 16 Закону України «Про звернення громадян») [194]. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про звернення громадян») [194] скарга на дії чи рішення органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, об'єднання громадян, медіа, посадової особи подається у порядку підлеглості вищому органу або посадовій особі, що не позбавляє громадянина права звернутися до суду відповідно до чинного законодавства, а в разі відсутності такого органу або незгоди громадянина з прийнятим за скаргою рішенням - безпосередньо до суду. Скарги на рішення загальних зборів членів колективних сільськогосподарських підприємств, акціонерних товариств, юридичних осіб, створених на основі колективної власності, а також на рішення вищих державних органів вирішуються в судовому порядку. Громадянин може подати скаргу особисто або через уповноважену на це іншу особу. Скарга в інтересах неповнолітніх і недієздатних осіб подається їх законними представниками. При цьому положення другого речення частини четвертої статті 16 стосовно звернення зі скаргою в інтересах недієздатних осіб лише їх законними представниками

визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним) згідно з Рішенням Конституційного Суду № 8-р/2018 від 11.10.2018 [243].

Скарга в інтересах громадянина за його уповноваженням, оформленим у встановленому законом порядку, може бути подана іншою особою, трудовим колективом або організацією, яка здійснює правозахисну діяльність (ст. 17 Закону України «Про звернення громадян») [194]).

Чинним законодавством України встановлюються спеціальні процедурні особливості розгляду звернень громадян, що подані Героями Радянського Союзу, Героями Соціалістичної Праці, особами з інвалідністю внаслідок війни. Такі звернення мають розглядатися першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій особисто (ст.ст. 15-17 Закону України «Про звернення громадян») [194]). При цьому очевидно, що збереження такого диференційного підходу до встановлення особливостей розгляду звернення громадян, що належать до соціальної групи героїв Радянського Союзу, героїв Соціалістичної Праці, втрачає актуальність і вимагає його перегляду. Крім того акцентуація уваги на тому, що розгляд звернень, що подані Героями Радянського Союзу, Героями Соціалістичної Праці, особами з інвалідністю внаслідок війни, особисто керівниками органу влади, ставить під сумнів професійну компетентність його посадових осіб, що теж вбачається таким, що не є актуальним, та таким, що не відповідає вимогам та принципам адміністративної сервісності. Відтак зазначене обґрунтовує доцільність внесення змін до ст.ст. 15-17 Закону України «Про звернення громадян», де виключити нормативні вимоги щодо закріплення особливого порядку розгляду скарг, пропозицій чи заяв, що подаються Героями Радянського Союзу, Героями Соціалістичної Праці, особами з інвалідністю, пріоритетно особисто керівниками органів влади, що фактично не повинно позначатися на забезпеченні якості їх розгляду.

До форм реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи належить також право брати участь в громадських обговореннях.

У статті 6 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [186] визначаються права громадян, суб'єктів господарювання, їх об'єднань, наукових установ та консультативно-дорадчих органів у здійсненні державної регуляторної політики. До системи прав громадян, суб'єктів господарювання, їх об'єднань, наукових установ та консультативно-дорадчих органів у здійсненні державної регуляторної політики відносяться:

- право подавати до регуляторних органів пропозиції про необхідність підготовки проектів регуляторних актів, а також про необхідність їх перегляду;
- право брати участь у розробці проектів регуляторних актів у випадках, передбачених законодавством;
- право подавати зауваження та пропозиції щодо оприлюднених проектів регуляторних актів, брати участь у відкритих обговореннях питань, пов'язаних з регуляторною діяльністю;
- право бути залученими регуляторними органами до підготовки аналізів регуляторного впливу, експертних висновків щодо регуляторного впливу та виконання заходів з відстеження результативності регуляторних актів;
- право самостійно готувати аналіз регуляторного впливу проектів регуляторних актів, розроблених регуляторними органами, відстежувати результативність регуляторних актів, подавати за наслідками цієї діяльності зауваження та пропозиції регуляторним органам або органам, які відповідно до чинного законодавства України на підставі аналізу звітів про відстеження результативності регуляторних актів приймають рішення про необхідність їх перегляду;
- право одержувати від регуляторних органів у відповідь на звернення, подані у встановленому законом порядку, інформацію щодо їх регуляторної діяльності.

В порядку, визначеному Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» встановлюється процедура оприлюднення проекту регуляторного акту для обговорення. Згідно із

чинним законодавством кожен проект регуляторного акта оприлюднюється з метою одержання зауважень і пропозицій від фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, про що повідомляється : в друкованих медіа відповідного регуляторного органу, а у разі їх відсутності - у друкованих медіа, визначених цим регуляторним органом, та/або шляхом розміщення плану та змін до нього на офіційній сторінці відповідного регуляторного органу в мережі Інтернет. Оприлюднення проекту регуляторного акту має відбуватися не пізніше п'яти робочих днів з дня оприлюднення повідомлення про оприлюднення цього проекту регуляторного акта (ст. 9 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [187]).

Повідомлення про оприлюднення проекту регуляторного акта повинно містити: стислий виклад змісту проекту; поштову та електронну, за її наявності, адресу розробника проекту та інших органів, до яких згідно із чинного законодавства України або за ініціативою розробника надсилаються зауваження та пропозиції; інформацію про спосіб оприлюднення проекту регуляторного акта та відповідного аналізу регуляторного впливу (назва друкованого медіа та/або адреса сторінки в мережі Інтернет, де опубліковано чи розміщено проект регуляторного акта та аналіз регуляторного впливу, або інформація про інший спосіб оприлюднення, передбачений частиною п'ятою статті 13 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»); інформацію про строк, протягом якого приймаються зауваження та пропозиції від фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань; інформацію про спосіб надання фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями зауважень та пропозицій [187].

Строк, протягом якого від фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань приймаються зауваження та пропозиції, встановлюється розробником проекту регуляторного акта і не може бути меншим ніж один місяць та більшим ніж три місяці з дня оприлюднення проекту регуляторного акта та відповідного аналізу регуляторного впливу.

Усі зауваження і пропозиції щодо проекту регуляторного акта та відповідного аналізу регуляторного впливу, одержані протягом встановленого строку, підлягають обов'язковому розгляду розробником цього проекту. За результатами цього розгляду розробник проекту регуляторного акта повністю чи частково враховує одержані зауваження і пропозиції або мотивовано їх відхиляє.

Оприлюднення проекту регуляторного акта з метою одержання зауважень і пропозицій не може бути перешкодою для проведення громадських слухань та будь-яких інших форм відкритих обговорень цього проекту регуляторного акта [187].

Окремий нормативний порядок встановлюється для здійснення обговорення проєктів регуляторних актів, предметом впливу яких є стан довкілля. Процедура здійснення проєктів регуляторних актів, предметом впливу яких є стан довкілля реалізується в порядку Постанови Кабінету Міністрів України від 02 листопада 2010 року №996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [185].

Публічне громадське обговорення організовує і проводить орган виконавчої влади у такому порядку із дотриманням таких стадій, як: 1) підготовча стадія, що включає підготовку обґрунтування доцільності ухвалення відповідного акту, що має оформуватися у формі рішення про проведення обговорення та розробки плану заходів з організації та проведення обговорення (у разі потреби); до підготовчої стадії відноситься також здійснення регуляторним органом заходів для забезпечення репрезентативності соціальних груп населення, а також суб'єктів господарювання, інститутів громадянського суспільства, органів місцевого самоврядування та інших заінтересованих суб'єктів (далі - заінтересовані сторони); завершується підготовча стадія оприлюдненням в обов'язковому порядку інформації про проведення обговорення на офіційному веб-сайті органу виконавчої влади або за відсутності відповідної технічної можливості в інший прийнятний спосіб; 2) другою стадією є безпосередньо стадія громадського обговорення (консультацій), що триває строком до одного місяця; 3) третьою стадією визначається як : здійснення

органом влади, що ініціював обговорення збору та аналізу інформації про оцінку громадськістю ефективності запропонованого органом виконавчої влади шляху вирішення питання; формує експертні пропозиції щодо альтернативного вирішення питання; забезпечення врахування результатів обговорення під час прийняття остаточного рішення; проведення аналізу результатів обговорення; оприлюднення результатів обговорення на офіційному веб-сайті органу виконавчої влади або за відсутності відповідної технічної можливості в інший прийнятний спосіб.

Відповідно до п.15 Постанови Кабінету Міністрів України від 02 листопада 2010 року №996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [185] встановлюється, що в інформаційному повідомленні про проведення публічного громадського обговорення зазначаються: найменування органу виконавчої влади, який проводить обговорення; питання або назва проекту акта, винесеного на обговорення; варіанти вирішення питання; адреса (гіпертекстове посилання) опублікованого на офіційному веб-сайті органу виконавчої влади тексту проекту акта; соціальні групи населення та заінтересовані сторони, на які поширюватиметься дія прийнятого рішення; можливі наслідки проведення в життя рішення для різних соціальних груп населення та заінтересованих сторін; відомості про місце і час проведення публічних заходів, порядок обговорення, акредитації представників медіа, реєстрації учасників; порядок участі в обговоренні представників визначених соціальних груп населення та заінтересованих сторін; поштова та електронна адреси, строк і форма подання письмових пропозицій та зауважень; адреса і номер телефону, за якими надаються консультації з питання, що винесено на публічне громадське обговорення; прізвище, ім'я відповідальної особи органу виконавчої влади; строк і спосіб оприлюднення результатів обговорення.

Публічні консультації із питань здійснення обговорення проєктів нормативно-правових актів можуть проводитися в електронній формі, що передбачає створення відповідного повідомлення у підрубриці «Електронні

консультації з громадськістю» рубрики «Консультації з громадськістю» офіційного веб-сайту органу виконавчої влади. Під час проведення електронних консультацій з громадськістю враховуються строки та порядок оприлюднення проектів нормативно-правових і регуляторних актів, визначені Законами України «Про доступ до публічної інформації» [182] та Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Для проведення електронних консультацій з громадськістю з питань, визначених у пункті 12 Постанови Кабінету Міністрів України від 02 листопада 2010 року №996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [185], а саме, з питань, що: стосуються конституційних прав, свобод та обов'язків громадян; стосуються життєвих інтересів громадян, у тому числі впливають на стан навколишнього природного середовища; передбачають провадження регуляторної діяльності у певній сфері; визначають стратегічні цілі, пріоритети і завдання у відповідній сфері державного управління (у тому числі проекти державних і регіональних програм економічного, соціального і культурного розвитку, рішення стосовно їх виконання); стосуються інтересів територіальних громад, здійснення повноважень місцевого самоврядування, делегованих органам виконавчої влади відповідними радами; визначають порядок надання адміністративних послуг; стосуються правового статусу громадських об'єднань, їх фінансування та діяльності; передбачають надання пільг чи встановлення обмежень для суб'єктів господарювання та інститутів громадянського суспільства; стосуються присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій; стосуються витрачання бюджетних коштів (звіти головних розпорядників бюджетних коштів за минулий рік).

Для оприлюднення проекту нормативно-правового акту для здійснення громадського обговорення може використовуватися також урядовий веб-сайт «Громадянське суспільство і влада» [185]

Під час проведення електронних консультацій з громадськістю орган виконавчої влади має оприлюднювати на своєму офіційному веб-сайті та на урядовому веб-сайті «Громадянське суспільство і влада» інформаційне повідомлення про проведення електронних консультацій, текст проекту акта, винесеного на обговорення.

В інформаційному повідомленні про проведення електронних консультацій з громадськістю зазначаються:

найменування органу виконавчої влади, який проводить електронні консультації з громадськістю;

назва проекту акта або стислий зміст пропозиції щодо реалізації державної політики у відповідній сфері державного і суспільного життя, винесеної на обговорення;

соціальні групи населення та заінтересовані сторони, на які поширюватиметься дія рішення, яке планується прийняти за результатами електронних консультацій з громадськістю;

можливі наслідки проведення в життя рішення для різних соціальних груп населення та заінтересованих сторін;

електронна адреса, строк і форма подання пропозицій та зауважень;

номер телефону, за яким надаються консультації з питання, що винесено на обговорення;

прізвище, ім'я відповідальної особи органу виконавчої влади;

строк і спосіб оприлюднення результатів обговорення [185]

Умови воєнного стану не повинні стати перешкодою для реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав і не бути загрозою для забезпечення впровадження демократичних цінностей.

Умови воєнного стану є таким станом суспільного розвитку, коли відбувається переоцінка цінностей, змінюються вимоги щодо розподілу валового національного продукту задля підтримки таких секторів економіки як сектор оборони та безпеки.

Загальні засади здійснення управлінських процедур та суб'єктивних публічних управлінських прав визначаються відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [211]. Зокрема, в умовах воєнного стану не допускається внесення змін до Конституції України; до Конституції Автономної Республіки Крим; також закріплюється нормативна заборона щодо проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування; в умовах проведення всеукраїнських та місцевих референдумів також є недоцільним і таким, що сумнівно може бути забезпечено прозоро та відкрито. Умови воєнного стану виключають можливості для реалізації права особи на страйк, а також реалізації права особи на свободу масових мирних зібрань та акцій [140].

Таким чином, достатньо значна частина суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав обмежується, або взагалі забороняється. При цьому така міра не повинна створювати загрози для реалізації та гарантування впровадження демократичних цінностей в країні, де діють умови воєнного стану.

Водночас застосування таких нормативних обмежень має здійснюватися в умовах підтримки громадськістю дій органів публічної влади, і є базисом для здолання зовнішніх та внутрішніх загроз.

При цьому реалізація такого суб'єктивного публічного управлінського права як участь у громадському обговоренні проєктів нормативно-правових актів навіть в умовах воєнного стану не підлягає обмеженню чи встановленню заборон. Реалізація права на участь у здійсненні громадського обговорення як форми консультативно-дорадчої демократії [136] допускається в умовах воєнного стану. Реалізація таким форм здійснення суб'єктивних публічних управлінських прав як форми консультативно-дорадчої демократії відбувається через проведення різноманітних акцій, на зразок «Гроші на ЗСУ», що пов'язується із здійсненням громадського обговорення проєктів нормативних актів, а також висунення електронних петицій.

Результати розгляду як громадського обговорення, так і висунутих громадськістю електронних петицій мають враховуватись, але при цьому процедура не регламентується. Зокрема, в результаті поданих електронних петицій щодо використання коштів Державного бюджету не задля потреб забудови населених пунктів, а передусім на потреби оборони, що є пріоритетом в умовах воєнного стану, стали розробка та ухвалення проєкту Закону України «Про внесення змін до розділу VI Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України» від 8 листопада 2023 року [175].

Результати громадського обговорення для органу влади є не обов'язковими до виконання, але мають консультативно-дорадчий характер.

При цьому спеціальної процедури здійснення моніторингу врахування громадської думки, зокрема, думки, сформованої у вигляді електронної петиції, яка набрала понад 25 тисяч голосів або іншої необхідної кількості голосів, що можуть визначатися на територіального рівні (ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян» [194]), чинним законодавством України не визначається.

Так, згідно із ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян» [194] визначається, що електронна петиція, збір підписів на підтримку якої здійснювався через веб-сайт громадського об'єднання і яка протягом встановленого строку набрала необхідну кількість підписів на її підтримку, не пізніше наступного дня після набрання необхідної кількості підписів надсилається громадським об'єднанням органу, якому адресована петиція, із зазначенням інформації про дату початку збору підписів, дату направлення електронної петиції, загальну кількість та перелік осіб, які підписали електронну петицію (чи посилання на джерело такої інформації в мережі Інтернет), строк збору підписів, назву та адресу електронної пошти громадського об'єднання.

Інформація про початок розгляду електронної петиції, яка в установлений строк набрала необхідну кількість голосів на її підтримку, оприлюднюється на офіційному веб-сайті відповідно Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, відповідного органу місцевого самоврядування не

пізніш як через три робочі дні після набрання необхідної кількості підписів на підтримку петиції, а в разі отримання електронної петиції від громадського об'єднання - не пізніш як через два робочі дні після отримання такої петиції.

Розгляд електронної петиції здійснюється невідкладно, але не пізніше десяти робочих днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду.

Якщо електронна петиція містить клопотання про її розгляд на парламентських слуханнях у Верховній Раді України або громадських слуханнях відповідної територіальної громади, автор (ініціатор) петиції має право представити електронну петицію на таких слуханнях. У такому разі строк розгляду електронної петиції продовжується на строк, необхідний для проведення відповідних слухань.

Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування, визначається відповідно Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, місцевою радою.

Так, існує спеціальний порядок розгляду електронних петицій, що адресуються Президенту України [209]. Указом Президента України від 28 серпня 2015 року № 523/2015 визначається строк розгляду електронної петиції, що максимально не повинен перевищувати десяти календарних днів, але переважно петиції мають розглядатися невідкладно. Забезпечення розгляду електронної петиції покладається на Адміністрацію Президента України. Інформація про початок розгляду електронної петиції оприлюднюється Адміністрацією Президента України на веб-сайті Офіційного інтернет-представництва Президента України у спеціальному розділі з питань електронних петицій не пізніш як через три робочі дні після набрання необхідної кількості підписів на її підтримку, а в разі отримання електронної петиції від громадського об'єднання - не пізніш як через два робочі дні після отримання такої петиції.

Відповідно до Указу Президента України від 28 серпня 2015 року № 523/2015 встановлюється, що адміністрацією Президента України вживаються

заходи щодо організації розгляду порушених в електронній петиції питань, у тому числі:

1) Глава Адміністрації Президента України (а в разі тимчасової відсутності Глави Адміністрації Президента України - Перший заступник або один із заступників Глави Адміністрації Президента України, на якого тимчасове виконання повноважень Глави Адміністрації Президента України покладено рішенням Глави Адміністрації Президента України):

наступного робочого дня після набрання необхідної кількості підписів на підтримку електронної петиції або після отримання електронної петиції від громадського об'єднання визначає: Першого заступника або заступника Глави Адміністрації Президента України, відповідального за організацію роботи з розгляду порушених в електронній петиції питань; структурні підрозділи Адміністрації Президента України, які братимуть участь в опрацюванні порушених в електронній петиції питань, підготовці пропозицій щодо підтримки або непідтримки Президентом України електронної петиції та щодо проекту відповіді на неї;

у триденний строк після набрання необхідної кількості підписів на підтримку електронної петиції або після отримання електронної петиції від громадського об'єднання створює у разі потреби робочу групу для опрацювання порушених в електронній петиції питань із залученням до складу такої групи представників заінтересованих органів, а також представників інститутів громадянського суспільства, експертів, фахівців та інших осіб;

2) Перший заступник, заступник Глави Адміністрації Президента України, визначений відповідальним за організацію роботи з розгляду порушених в електронній петиції питань:

протягом двох робочих днів після набрання необхідної кількості підписів на підтримку електронної петиції або після отримання електронної петиції від громадського об'єднання:

- вживає в разі необхідності заходів стосовно залучення в установленому порядку до опрацювання порушених в електронній петиції питань

консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, утворених Президентом України;

- у разі якщо порушені в електронній петиції питання стосуються не лише повноважень Президента України, а належать до повноважень також інших органів, вносить Главі Адміністрації Президента України пропозиції щодо залучення в установленому порядку таких органів до опрацювання порушених в електронній петиції питань, створення для цього робочої групи із залученням представників заінтересованих органів, а також представників інститутів громадянського суспільства, експертів, фахівців та інших осіб;

протягом семи робочих днів з дня оприлюднення інформації про початок розгляду електронної петиції забезпечує підготовку та подання пропозицій щодо підтримки або невідтримки Президентом України електронної петиції та проекту відповіді на неї [209].

Для підготовки пропозицій щодо підтримки або невідтримки Президентом України електронної петиції та проекту відповіді на неї Глава Адміністрації Президента України або визначений ним відповідальним за організацію роботи з розгляду порушених в електронній петиції питань Перший заступник, заступник Глави Адміністрації Президента України може скликати наради, запрошувати до участі у таких нарадах, засіданнях робочої групи, створеної для опрацювання порушених в електронній петиції питань, автора (ініціатора) електронної петиції, представників громадського об'єднання, яке здійснювало збір підписів на підтримку електронної петиції.

Під час опрацювання порушених в електронній петиції питань, підготовки пропозицій щодо підтримки або невідтримки Президентом України електронної петиції та проекту відповіді на неї:

окреслюється коло питань, що потребують вирішення за результатами розгляду електронної петиції;

розглядаються можливі варіанти вирішення порушених питань та обирається оптимальний варіант;

опрацьовується доцільність реалізації викладених в електронній петиції пропозицій шляхом видання акта Президента України або внесення на розгляд Верховної Ради України в установленому порядку відповідного законопроекту;

формується пропозиції щодо підтримки або не підтримки Президентом України електронної петиції, готується проект відповіді на електронну петицію про результати розгляду порушених у ній питань із відповідним обґрунтуванням, а в разі якщо порушені в електронній петиції питання належать до повноважень інших органів - також проекти звернень Президента України до таких органів.

Підготовлені пропозиції та проект відповіді на електронну петицію протягом семи робочих днів з дня оприлюднення інформації про початок розгляду електронної петиції вносяться Головою Адміністрації Президента України (а в разі тимчасової відсутності Голови Адміністрації Президента України - Першим заступником Голови Адміністрації Президента України або одним із заступників Голови Адміністрації Президента України, на якого тимчасове виконання повноважень Голови Адміністрації Президента України покладено рішенням Голови Адміністрації Президента України) на розгляд Президентіві України.

Адміністрація Президента України не пізніше наступного робочого дня після закінчення розгляду електронної петиції:

розміщує на веб-сайті Офіційного інтернет-представництва Президента України публічне оголошення про підтримку або не підтримку Президентом України електронної петиції;

оприлюднює відповідь Президента України на електронну петицію на веб-сайті Офіційного інтернет-представництва Президента України у спеціальному розділі з питань електронних петицій;

надсилає відповідь на електронну петицію у письмовому вигляді автору (ініціатору) електронної петиції та відповідному громадському об'єднанню, яке здійснювало збір підписів на підтримку електронної петиції, на зазначені ними адреси електронної пошти [209].

У разі визнання Президентом України за доцільне реалізовувати викладені в електронній петиції пропозиції шляхом видання акта Президента України або внесення на розгляд Верховної Ради України відповідного законопроекту Адміністрація Президента України вживає в установленому порядку заходів щодо підготовки таких проектів актів.

Отже, чинним законодавством України детально регламентується процедура розгляду електронної петиції носієм владних повноважень, але при цьому прямо не встановлюється специфіка здійснення моніторингу та контролю за виконанням такого звернення громадян, у разі наявності його схвальної оцінки.

Про підтримку або непідтримку електронної петиції публічно оголошується на офіційному веб-сайті Президентом України - щодо електронної петиції, адресованої Президенту України, Головою Верховної Ради України - щодо електронної петиції, адресованої Верховній Раді України, Прем'єр-міністром України - щодо електронної петиції, адресованої Кабінету Міністрів України, головою відповідної місцевої ради - щодо електронної петиції, адресованої органу місцевого самоврядування.

У відповіді на електронну петицію повідомляється про результати розгляду порушених у ній питань із відповідним обґрунтуванням. Відповідь на електронну петицію не пізніше наступного робочого дня після закінчення її розгляду оприлюднюється на офіційному веб-сайті органу, якому вона була адресована, а також надсилається у письмовому вигляді автору (ініціатору) електронної петиції та відповідному громадському об'єднанню, яке здійснювало збір підписів на підтримку відповідної електронної петиції. У разі визнання за доцільне викладені в електронній петиції пропозиції можуть реалізовуватися органом, якому вона адресована, шляхом прийняття з питань, віднесених до його компетенції, відповідного рішення. Президентом України, Кабінетом Міністрів України, народними депутатами України за результатами розгляду електронної петиції можуть розроблятися та вноситися в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроекти, спрямовані на вирішення порушених у

петиції питань. Інформація про кількість підписів, одержаних на підтримку електронної петиції, та строки їх збору зберігається не менше трьох років з дня оприлюднення петиції.

Здійснення громадського обговорення відноситься до складових здійснення управлінської діяльності органів влади. Проведення громадських обговорень розглядається як впровадження певної сукупності заходів, що впроваджуються задля встановлення змісту сформованої громадської думки та її відображення у змісті відповідного нормативно-правового акту чи управлінського рішення [140, с. 41]. Право на участь у громадських обговореннях не було обмежено у зв'язку із запровадженням воєнного стану, що має реалізуватися у порядку Постанови Кабінету Міністрів України; Порядок, Положення від 03.11.2010 № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [185]. Зокрема, одним із останніх громадських обговорень, що були здійснені в Дніпропетровській області, стало вивчення та врахування думки громадськості на офіційному вебсайті Дніпропетровської обласної ради розміщено проєкт Антикорупційної програми Дніпропетровської обласної ради на 2024 – 2026 роки (далі – Антикорупційна програма) [155].

Таким чином, створення можливостей для реалізації права на участь в громадському обговоренні не обмежується умовами воєнного стану, і залишається дієвим інструментом, який свідчить про наявність умов для залученості суспільства до процесів ухвалення управлінських актів та здійснення правотворчої діяльності.

Не зважаючи на наявність різноманітних форм реалізації суб'єктивного публічного права на участь в громадських обговореннях, в умовах воєнного стану є важливим забезпечення особистої безпеки учасників таких процесів, так і забезпечення їх доступності.

При цьому перелік питань, що виноситься на громадське обговорення може бути доволі широким, починаючи від обговорення загальнонаціональних стратегічних документів і закінчуючи питаннями територіального значення

[271]. Наприклад, в Одеській області впродовж 2023-2024 років предметом громадського обговорення стали такі питання, як перейменування вулиці Толстого (Приморський р-н) на вулицю Шолом-Алейхема [64], так і до обговорення Антикорупційної програми України.

До суб'єктивних публічних управлінських прав також належить право особи на доступ до публічної інформації.

Право на доступ до публічної інформації є важливою складовою демократичного суспільства, забезпечуючи прозорість діяльності державних органів. Це право гарантується Конституцією України та Законом України «Про доступ до публічної інформації» [182]. Громадяни мають можливість отримувати інформацію, якою володіють державні органи, органи місцевого самоврядування та інші установи, що виконують суспільні функції. Інформація, доступ до якої відкритий, повинна бути публічною, правдивою та надаватися своєчасно. Це включає документи, рішення, статистичні дані, бюджети тощо. Запит на отримання такої інформації може подаватися в усній, письмовій або електронній формі. Державні органи зобов'язані надавати відповідь протягом п'яти робочих днів. Водночас право на доступ до інформації обмежується у випадках, коли це може завдати шкоди національній безпеці, правам інших осіб чи інтересам правосуддя. Доступ до публічної інформації сприяє підвищенню рівня довіри до влади та ефективності демократичного управління.

Важливим у забезпеченні доступу до інформацією, якою володіє орган державної влади чи місцевого самоврядування, є встановлення у її змісті наявності чи відсутності публічного інтересу. Саме така аргументація висувається ЄСПЛ при врегулюванні справ, де предметом оскарження є порушення права особи на доступ до інформації про діяльність органів влади.

Зокрема, у справі ЄСПЛ «Токарев проти України» визначено, що заявник - юрист, який представляв інтереси клієнта у відповідному кримінальному провадженні. Він звернувся до Харківського науково-дослідного центру судових експертиз (далі – Центр) з проханням ознайомитися з реєстром вхідної кореспонденції. Його мета – перевірити, чи отримав Центр деякі постанови

слідчого і відповідні речові докази, а також чи надіслав Центр відповіді та висновки щодо них слідчому. Заявник вказував, що запит був надісланий з метою «забезпечення виконання своїх обов'язків захисника». Виконуючи їх, він хотів спростувати звинувачення проти клієнта, показавши, що деякі вилучені докази ніколи не надсилалися для експертизи. *«Суд не знаходить жодної ознаки того, що заявник особисто був зацікавлений відповідною інформацією. Крім того, заявник також не вимагав доступу до інформації, щоб надати її іншим у сенсі інформування суспільства, а не лише свого клієнта. З огляду на вищезазначене, Суд не бачить, що запит заявника про доступ до інформації, що є в розпорядженні державного органу, був поданий з метою забезпечити можливість здійснення ним свободи «отримувати та передавати інформацію та ідеї» іншим, що передбачено статтею 10 Конвенції»* [276].

Справа «Токарев проти України» стосується порушення права на справедливий судовий розгляд відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Вона розглядалась Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ). Основна суть справи полягає в тому, що заявник, Олександр Токарев, звернувся до ЄСПЛ зі скаргою на порушення його права на справедливий судовий розгляд. Він стверджував, що українські суди не дотрималися процесуальних норм під час розгляду його справи, зокрема щодо тривалості судового розгляду та надання йому можливості бути почутим у суді. ЄСПЛ встановив порушення статті 6 Конвенції у цій справі, визнавши, що Україна не забезпечила заявнику право на справедливий судовий процес у розумний строк. Суд також зобов'язав Україну виплатити Токареву компенсацію за моральну шкоду. Ця справа є прикладом того, як громадяни України можуть звертатися до міжнародних інстанцій у разі порушення їхніх прав на національному рівні [276].

У справі «Лещенко проти України» (Заяви № 14220/13 та № 72601/13) [120] заявник, яким був журналіст, стверджував за статтею 10 Конвенції про порушення його права одержувати та передавати інформацію, оскільки йому було відмовлено у доступі до інформації та документів, які він, як

стверджувалося, потребував для своєї роботи (2 заяви). Перша заява, подана Лещенком, була адресована до Вишгородської районної державної адміністрації, місцевого органу державної влади, де знаходилося «Межигір'я» із запитом, в якому просив надати документи та дозволи, надані місцевою державною адміністрацією, які стали підставою для укладення договору купівлі-продажу землі між Януковичем і місцевою державною адміністрацією у 2010 році; сам договір купівлі-продажу землі; та детальні відомості щодо вартості, за яку земля була продана. І друга заява стосувалась запиту про надання йому копії конституційного подання, поданого 51 народним депутатом, щодо відповідності Конституції України Закону України «Про засади державної мовної політики», і була адресована Конституційному Суду України [120].

Відповідно до чинного законодавства України публічною інформацією є «відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації» [182].

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» інформацією з обмеженим доступом є: конфіденційна інформація; таємна інформація та службова інформація.

ЄСПЛ зазначає, що обмеження доступу до інформації здійснюється відповідно до закону при дотриманні сукупності таких вимог: виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; та шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [120].

ЄСПЛ робить висновок, що не може бути обмежено доступ до інформації про розпорядження бюджетними коштами, володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном, у тому числі до копій відповідних документів, умови отримання цих коштів чи майна, прізвища, імена, по батькові фізичних осіб та найменування юридичних осіб, які отримали ці кошти або майно. При дотриманні вимог, передбачених частиною другою цієї статті, зазначене положення не поширюється на випадки, коли оприлюднення або надання такої інформації може завдати шкоди інтересам національної безпеки, оборони, розслідуванню чи запобіганню злочину. Не належать до інформації з обмеженим доступом декларації про доходи осіб та членів їхніх сімей, які: претендують на зайняття чи займають виборну посаду в органах влади та обіймають посаду державного службовця, службовця органу місцевого самоврядування першої або другої категорії.

ЄСПЛ наголошує, що обмеженню доступу підлягає інформація, а не документ. Якщо документ містить інформацію з обмеженим доступом, для ознайомлення надається інформація, доступ до якої необмежений [120].

У справі «Лещенко проти України» (Заяви № 14220/13 та № 72601/13). ЄСПЛ встановив, що перегляд відповідних національних положень свідчить про те, що тлумачення заявника було небезпідставним [120]. У будь-якому випадку питання (також порушене заявником, див. пункт 83) про відповідність частині другій статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», яка вимагає вжиття урівноважуючих заходів під час розгляду запитів на інформацію, стосується головним чином питання необхідності у демократичному суспільстві (див. рішення у справі «ТОВ «Інститут економічних реформ» проти України» (Instytut Ekonomichnykh Reform v. Ukraine), заява № 61561/08, пункт 39, від 02 червня 2016 року[275]).

У справі «Лещенко проти України» наголошувалось, що забезпечення заявникові доступу до інформації переслідувало «законну мету захисту прав на приватне життя інших осіб і підтримання авторитету та неупередженості судової влади» [120], що визначало прийнятність скарги до ЄСПЛ та наявність

порушення ст. 10 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) [107].

Таким чином, здійснення суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав допускається в активних та пасивних формах, що є відображенням демократії в суспільному житті, і пріоритетно має спрямовуватися на задоволення публічного інтересу. Домінування в діях чи бездіяльності особистого інтересу дозволяє стверджувати про відсутність публічності як ознаки відповідних правовідносин, а відтак вимагає застосування цивільно-правового чи господарсько-правового регулювання.

2.2 Принципи реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи

Регуляція системи принципів реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи на законодавчому рівні пов'язується із нормами таких законодавчих актів, як Виборчий кодекс України, Закон України «Про адміністративну процедуру», Закон України «Про адміністративні послуги», Закон України «Про доступ до публічної інформації» та іншими актами міжнародного та національного законодавства.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про адміністративну процедуру» встановлюється, що принципами здійснення адміністративної процедури є: «1) верховенство права, у тому числі законності та юридичної визначеності; 2) рівність перед законом; 3) обґрунтованість; 4) безсторонність (неупередженість) адміністративного органу; 5) добросовісність і розсудливість; 6) пропорційність; 7) відкритість; 8) своєчасність і розумний строк; 9) ефективність; 10) презумпція правомірності дій та вимог особи; 11) офіційність; 12) гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні; 13) гарантування ефективних засобів правового захисту» [167].

Засадами здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав особи є: «1) гарантії реалізації виборчих прав громадян, визначених Конституцією України та Виборчим кодексом України; 2) дотримання основних принципів виборчого права, визначених Конституцією України та Виборчим кодексом України; 3) законності та заборони протиправного втручання будь-кого у виборчий процес; 4) політичного плюралізму та багатопартійності; 5) публічності і відкритості виборчого процесу, усіх його процедур з урахуванням обмежень, встановлених законом, належного інформування виборців та інших суб'єктів виборчого процесу; 6) свободи передвиборної агітації, рівного доступу всіх кандидатів і суб'єктів їх висування на відповідних виборах до засобів масової інформації незалежно від їх форми власності, крім засобів масової інформації, засновниками яких є партії (організації партій); 7) неупередженості органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, закладів, установ і організацій, їх керівників, інших посадових і службових осіб до кандидатів, партій» [40].

Принципами здійснення суб'єктивних публічних управлінських прав відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги» є принципи : «1) верховенства права, у тому числі законності та юридичної визначеності; 2) стабільності; 3) рівності перед законом; 4) відкритості та прозорості; 5) оперативності та своєчасності; 6) доступності інформації про надання адміністративних послуг; 7) захищеності персональних даних; 8) раціональної мінімізації кількості документів та процедурних дій, що вимагаються для отримання адміністративних послуг; 9) неупередженості та справедливості; 10) доступності та зручності для суб'єктів звернень» [166].

Таким чином, суміжним та загальним для здійснення значної системи суб'єктивних публічних управлінських та виборчих прав є принцип верховенства права, що закріплюється як на внутрішньо національному рівні, так і на рівні міжнародних стандартів реалізації та захисту суб'єктивних прав та інтересів.

Встановлення та панування реалізації принципу верховенства права відноситься до безумовним характеристик, яким має відповідати адміністративний акт незалежно від свого різновиду та характеру, що визначає його правомірність. У Рішенні ЄСПЛ, ухваленому у справі «Вінтерверп проти Нідерландів» обґрунтовується, що адміністративний акт є неправомірним, коли порушує матеріальну (зокрема, що є підставою для застосування заходів адміністративної відповідальності) чи процесуальну норму законодавства (внаслідок недотримання встановлених стандартів здійснення адміністративної процедури) [263;157].

Принцип верховенства права встановлюється в Конституції України 1996 року [108].

Встановлення змісту принципу верховенства права залишається актуальним предметом сучасних наукових та практичних розробок, серед яких варто виокремити публікації таких вчених, як С.В. Кальченко [80], Ю.Б. Ключковський [87, с. 613-663], М.І. Козюбра [98, с. 14-27], М.М. Лученко [122] М.І. Смокович [254], О.О. Терлецький [272], А.Т. Комзюк [3], В.М. Бевзенко [20], Р.С. Мельник [8], М.А. Бояринцева [32] та ін.

Дотримання принципу верховенства права визначається як кваліфікаційна характеристика дотримання вимог чинного законодавства у діях органів публічної влади [246, с. 19-20]. На жаль, поширеною є практика, коли ставлення до дотримання принципу верховенства права у населення та влади є хибним, що призводить до порушення норм чинного законодавства, що результативно має прояви корупційних правопорушень [97, с. 24-27]. Реалізація принципу верховенства права В.Б. Авер'яновим обґрунтовується через необхідність відмови від позитивістського тлумачення актів законодавства на користь гуманізації процесів правозастосування [2, с. 8-14].

Ідея встановлення відповідності рішень, дій чи бездіяльності владних суб'єктів не лише змісту актів чинного законодавства України, але і його загальним засадам, обстоюється у публікаціях М.І. Смоковича [258, с. 256].

Реалізація верховенства права співвідноситься із ідеями гарантування принципу легітимних очікувань, тобто так званого принципу правової визначеності, про що неодноразово підкреслювалось у судовій практиці ЄСПЛ, і зокрема, у справі «Брумареску проти Румунії» [297].

У висновку Венеціанської комісії у Доповіді щодо верховенства права від 4 квітня 2011 року № 512/2009 наголошується також на зв'язку між дотриманням принципу верховенства права та принципу правової визначеності, що полягає у створенні таких умов суспільно-політичного розвитку держави, коли чинне та перспективне законодавство, а також рішення, дії чи прояви бездіяльності органів владних повноважень будуть не лише прогнозованими, але і очікуваними для населення, а відтак бажаними та такими, що відповідають їх законним потребам та інтересам [38].

Застосування принципу нормативної та правової очікуваності (визначеності) у постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 9 лютого 2019 року у справі №855/21/19 [164] трактується як застосування допустимих обмежень, що є необхідним для дотримання вимог та стандартів здійснення суб'єктивних прав та задоволення суб'єктивних інтересів. Реалізація принципу правової визначеності виходить із формування у свідомості учасників правовідносин певних очікуваних результатів, що можуть бути досягнуті внаслідок ухвалення управлінських рішень, вчинення юридично значимих дій та допустимих форм бездіяльності владного суб'єкта.

У чинному законодавстві є відсутньою нормативна дефініція змісту принципів здійснення суб'єктивних публічних прав, зокрема, є відсутнім нормативне трактування принципу верховенства права та принципу визначеності (очікуваності), що в цілому, як зазначає С.П. Головатий, є недоцільним [50, с. 1215-1216]. Г. Радбрух у світлі трактувань очікуване право чи законне право обґрунтовує, що такі прагнення та можливості суб'єктів відносяться до його правомірних бажань [225, с. 83-94].

Дотримання принципів здійснення суб'єктивних публічних управлінських та виборчих прав пов'язується із забезпеченням реалізації принципів

нормативної визначеності, що зокрема, відображується у встановленні процедурних аспектів їх реалізації. У справі №855/21/19 колегією Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду предметом оскарження було рішення Центральної виборчої комісії України про відмову ГО «Всеукраїнське об'єднання «Рух вільних селян» мати офіційних спостерігачів. Така відмова Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду була визнана неправомірною через відсутність достатнього обґрунтування ЦВК того, що зазначене об'єднання у своїй діяльності не переслідує політичних цілей заволодіння державною владою. Такий висновок було зроблено ЦВК на підставі вивчення статутних положень ГО «Всеукраїнське об'єднання «Рух вільних селян» [164]. В ході розгляду апеляційної скарги колегією Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду було встановлено, що згідно із статутом ГО «Всеукраїнське об'єднання «Рух вільних селян» визначається його статус як добровільного об'єднання громадян для захисту громадянських прав і свобод, дотримання гуманітарних, економічних, політичних, соціальних, культурних та інших інтересів (пункт 1.1 Статуту). Колегія Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду встановила, що підставою відмови громадському об'єднанню мати офіційного спостерігача під час проведення виборів Президента України може бути лише недотримання вимог установлених частинами першою і другою статті 69 Закону України «Про вибори Президента України», що був чинним на момент подання скарги, тобто недотримання процедурних вимог подання заявником відповідних документів до ЦВК як суб'єкта, уповноваженого на надання спеціальних дозволів на здійснення офіційного спостереження за виборчим процесом в Україні як однією із форм реалізації громадського контролю [168].

Колегія Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду при аргументації висновку про визнання неправомірності постанови Центральної виборчої комісії України від 1 лютого 2019 року № 178 «Про клопотання громадських організацій щодо надання дозволу мати офіційних спостерігачів під час чергових виборів Президента України 31 березня 2019 року» [196] виходила

із необхідності дотримання принципу правової визначеності та сталості управлінських рішень у виборчому процесі. Судовий розгляд справи №855/21/19 дозволив Касаційному адміністративному суду у складі Верховного Суду встановити, що відповідно до раніше ухваленої постанови ЦВК від 15 листопада 2018 року № 215 вже було надано ГО «Всеукраїнське об'єднання «Рух вільних селян» дозвіл мати офіційних спостерігачів під час перших виборів депутатів сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад і відповідних сільських, селищних, міських голів. Дозвіл було надано для проведення додаткових виборів депутатів сільських, селищних рад 23 грудня 2018 року. Отже, подальша відмова ЦВК про забезпечення права мати офіційних спостерігачів із міркувань відсутності у статутних документах громадської організації положень про те, що вона у своїй діяльності переслідує мету заволодіння владою, є таким, що суперечить вимогам реалізації принципу верховенства права та правової визначеності як її складової [19, с. 78-79].

Основоположними засадами забезпечення реалізації прав та свобод людини, що встановлюються міжнародними актами, є положення ст. 21 Загальної декларації з прав людини, де встановлюється, що «кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників <...> Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і дійсних виборах, які повинні проводитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування» [68]. Таким чином, засадами здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав є забезпечення вільних, рівних виборів, що мають реалізовуватися із дотриманням таємності. Відповідно до статті 25 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року встановлюється, що «кожний громадянин повинен мати без будь-якої... дискримінації... і без необґрунтованих обмежень право і можливість: (а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників; (б) голосувати і бути обраним на дійсних

періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців; (с) допускатися у своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби [127].

Згідно із Протоколом № 1 Європейської конвенції з прав людини встановлюється вимога щодо закріплення організації як на загальнонаціональному, так і на регіональному (місцевому) рівнях вільних виборів «з обґрунтованою періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу» [151].

Таким чином, до засад належності реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав відноситься забезпечення їх періодичності, із дотриманням розумних часових проміжків. При цьому важливим є дотримання вимог таємності, рівності реалізації прав [303].

У Кодексі поведінки посадових осіб місцевого самоврядування та державних службовців під час виборчого процесу встановлюється, що посадовці та службовці органів публічної адміністрації різних рівнів, виконуючи свої повноваження в умовах виборчого процесу, дотримуються наступних принципів: політичної нейтральності, що вимагає від посадовців уникнення будь-якого втручання в перебіг виборчого процесу та мають гарантувати дотримання рівних умов та однакове ставлення до всіх політичних конкурентів; прозорості, що вимагають від посадовців регулярного оприлюднення відомостей та забезпечення максимального доступу до інформації про свою діяльність; незалежності – при виконанні публічних функцій посадовці однаковою мірою рівновіддалені від усіх суб'єктів виборчого процесу й не ототожнюють себе із жодними політичними партіями чи кандидатами [93;94].

У пункті 6 Кодексу належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії визначається, що реалізація судового контролю виборчого процесу відповідно до встановлених міжнародних стандартів має забезпечити передусім здійснення права обирати, при цьому запровадження обмежень обиратися має

пріоритетність і повинно відповідати встановленим чинним національним законодавством інтересам [93].

Реалізація принципу рівності здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав вимагає формування виборчих округів, що мають відображати пропорційне співвідношення між площами відповідних територій та чисельності населення, що належать до відповідної місцевості [93]. Є допустимим збільшення стандартів формування виборчих округів із похибкою 10% середнього значення [93].

Формування належних умов для забезпечення вільного волевиявлення реалізується шляхом закріплення вимоги дотримання «тиші» у останній день виборчої агітації [93].

Судовий контроль виборчого процесу має спрямовуватись на дослідження фактів, що можуть свідчити про допущення обставин, що створюють перепони для реалізації принципу таємності голосування. Суди мають визначити, чи реалізується волевиявлення на засадах добровільності, таємності, відсутності будь-яких проявів психічного чи фізичного примусу. Голосування має здійснюватися особою індивідуально, без стороннього впливу [123].

Спрямування захисту суб'єктивних публічних виборчих прав має спрямовуватись на забезпечення періодичності проведення виборів. В якості прикладу реалізації судового контролю щодо дотримання вимог періодичності проведення виборів є конституційний судовий розгляд правомірності положень Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів»: справа № 1-152/2019 (3426/2019) [238], де предметом оскарження було дотримання вимог щодо допустимості з боку глави держави ініціювання проведення позачергових парламентських виборів.

До принципів здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав відносяться забезпечення сталості виборчого законодавства України, що пов'язується із неприпустимістю внесення змін до системи національного виборчого законодавства не пізніше, ніж до року до початку виборчого процесу,

що встановлюється нормами п. 65-66 Кодексу належної практики у виборчих справах [93]). Водночас варт підкреслити, що такі вимоги не було дотримано під час організації виборчого процесу під час проведення дострокових виборів до Верховної Ради України. Так, 16 липня 2020 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства» було запроваджено зміни до Виборчого кодексу України, що було спрямовано на забезпечення підготовки організації та проведення місцевих виборів 25 жовтня 2020 року. У часовому вимірі даний акт набув чинності 23 липня 2020 року, але при цьому буквально через декілька днів - з 27 липня 2020 року розпочався термін, з яким пов'язувалось формування списку кандидатур до складу обласних, районних, міських, районних у місті Києві виборчих комісій [174].

Таким чином, важливе значення сталості виборчого законодавства та виборчого процесу не було дотримано.

Так само і ухвалення Постанови Верховної Ради України від 13 вересня 2019 року № 90-IX «Про дострокове припинення повноважень всього складу Центральної виборчої комісії» [181] є таким, що не відповідає вимогам сталості виборчого законодавства. Реалізація суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав відбувається в умовах відсутності можливостей здійснення конституційного оскарження актів чинного законодавства, що пов'язується із триваючою реформою Конституційного Суду України.

Здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав як в активній, так і в пасивній формах, вимагає забезпечення організації проведення виборів Судовий контроль виборчого процесу має бути спрямований на забезпечення діяльності з належного інформування виборців (Венеціанська комісія 2002: розділ I.3.1.b Керівних принципів) [81, с. 320-330].

Військові конфлікти не повинні створювати перешкоди для здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав, що, зокрема, у 2020 році було вирішено через

запровадження спрощеної процедури тимчасової зміни місця голосування для виборців без зміни виборчої адреси у Державному реєстрі виборців [210].

Важливим принципом здійснення як пасивних, так і активних виборчих прав є принцип поваги до результатів дійсних виборів [43, с. 95-97].

Здійснення суб'єктивних публічних прав має відбуватися із дотриманням принципу верховенства права, розуміння якого тривалий час формувалось у західноєвропейській та північноамериканській правових системах, а також в процесі діяльності міждержавних правничих інституцій, у системі яких особливе місце відіграє ООН, ЄС, Рада Європи та ін.. Засади розуміння змісту принципу верховенства права базуються на застосуванні доктрини Rule of Law (доктрини верховенства права), виникнення якої пов'язують із здобутками німецької філософської думки [281]. У XX столітті відбулось формування розуміння категорії «правова держава», що відбулось через необхідність дотримання принципу верховенства права. Тобто дотримання принципу верховенства права є тим необхідним базисом, визначальною умовою та характеристикою, на підставі якої держава набуває ознак правової держави [79, с. 24 - 28].

Згідно із висновками, обґрунтованими у доповіді Венеціанської комісії про верховенство права 2011 р. [6] основоположними засадами розуміння верховенства права визнається: 1) законність та нормативний зміст процедури здійснення правотворчої діяльності; 2) нормативна визначеність, що призводить до сталості традиції правозастосування; 3) встановлення відповідальності за прояви бюрократичного свавілля; 4) гарантії доступу до правосуддя, що має забезпечуватися незалежними та неупередженими судами, зокрема під час судового розгляду адміністративних актів; 5) пріоритетність дотримання прав людини у діяльності органів влади; 6) дотримання вимог рівності всіх перед законом та неприпустимість застосування дискримінаційних критеріїв у доступі до управління.

Таким чином, суб'єктивні публічні управлінські права та суб'єктивні публічні виборчі права забезпечуються складною сукупністю визначальних засад функціонування органів влади, де важливе місце поряд із принципом

верховенства права відіграє принцип законності. Принцип законності здійснюється у його поєднанні із принципами гуманізму, демократизму, справедливості, що є загальноправовими засадами регулювання суспільних правовідносин [137, с. 40]. Вживаним є підхід, сутність якого визначає законність як неухильне дотримання вимог нормативних актів як приватними особами, так і публічними особами [36, с. 289]. Саме такий підхід існує і у системі вітчизняного судоустрою [59, с. 34-35].

Але ефективність забезпечення законності залежить від: якості національного законодавства; дієвості правозастосовчих та правоохоронних механізмів; єдності судової практики та впровадження принципів правової сталості та нормативної визначеності; невідворотності застосування механізмів юридичної відповідальності [6, с. 77-81; 70, с. 33].

Отже, здійснення принципу законності виходить із дуалізму розуміння крізь призму належності діяльності органів влади та якості вживаних методів ухвалення управлінських рішень, що у сукупності забезпечує реалізацію та захист суб'єктивних публічних прав приватної особи.

Однак при цьому варто підкреслити, що принцип верховенства права має домінувати над принципом законності, що визначає історико-правовий розвиток суспільства. Важливим є дотримання передусім «духу» закону, а не лише його нормативних вимог та положень [103, с. 178-182].

Отже, норми права мають бути не лише закріплені, а і легалізовані, тобто визнані як ефективні як суспільством, так і органами влади [137]. Легалізованим законом, тобто таким актом, що виправдував очікування суспільства, є : акт, ухвалений уповноваженим на те суб'єктом із дотриманням нормативно встановленої процедури; акт, що встановлює об'єктивні властивості суспільних явищ; акт, що не порушує природні права людини [137]. Таким чином, ідеальним вектором розвитку суспільства є наближення законності та верховенства права [137].

Варто підкреслити, що ряд вчених обґрунтовують недоцільність домінування принципу верховенства права над принципом законності. У разі

коли законність не діє, на думку ряду вчених, мають застосовуватися принципи м о р а л і та м о р а л ь н о с т і [2 3 2 , с . 5 8] .

Дотримання суб'єктивних публічних управлінських прав вимагає панування принципу справедливості. Так, у рішенні Конституційного Суду України № 15-рп/2004 [239] зазначається, що справедливість має відповідати межам судового розсуду та процесуальної необхідності, тобто перебувати у поєднанні із принципами верховенства права та законності.

Реалізація суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав має виходити із дотримання не лише принципів верховенства права, законності, справедливості, а і з дотриманням таких спеціальних принципів, як принцип адміністративної сервісності, що визначає здійснення функцій держави із забезпеченням не лише примусово-владного впливу на приватну особу, а і з дотриманням функцій обслуговування населення, що визначає функціональний зміст діяльності органів влади.

Концепція адміністративної реформи 1998 року визначила вектор розвитку сучасної держави на побудову сервісної держави [126;76;9;103;110; 118] та ін..

В.Б. Авер'янов [1, с. 243] обґрунтовував, що здійснення держава має будуватися на засадах сервісності та обслуговування населення, тобто панування ідей «доброго» урядування, що було деталізовано у документах Комітету Міністрів Ради Європи, зокрема, у Рекомендаціях CM/Res (2007) 7 від 20 червня 2007 р., де визначено такі його принципи, як: «законність, рівність, безсторонність, пропорційність, правова визначеність, прийняття рішення в розумні строки, участь, повага до прайвесі, прозорість» [307].

Таким чином, загальними принципами здійснення суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав є : принцип верховенства права, принцип законності, принцип демократизму, принцип справедливості. Тоді як спеціальними принципами здійснення суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав є принцип адміністративної сервісності, що має поєднуватися із галузевими принципами нормативного регулювання виборчого та управлінського процесів.

2.3. Захист суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи

Здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав вимагає впровадження системи законодавчих гарантій [57, с. 98]. В юридичній науковій публіцистиці спостерігається неоднозначність підходів до визначення сутності та співвідношення понять «охорона виборчого права» та «захист виборчого права».

Лексичне тлумачення категорії «охорона» перебуває у синонімічному категоріальному ряді із такими поняттями, як «оборона» та «захист», що в теорії та практиці правозастосування призводить до їх ототожнення, Т.М. Заворотченка [66, с. 78-80; 67, с. 68] та ін. Водночас варто підкреслити, що означений підхід не є єдиним, і широкого розповсюдження набув підхід, прихильники якого обґрунтовують доцільність відмежування таких категорій, як «охорона» та «захист». Сутність такого підходу полягає у визначенні ефективності реалізації будь-якого права, в тому числі і виборчого, безпосередньо пов'язується із ефективністю превентивних заходів, спрямованих на усунення ситуацій вчинення правопорушень, що охоплюється категорією «охорона», тоді як застосування поняття «захист» має пов'язуватися із створенням системи процедур та форм, спрямованих на відновлення порушеного права [35]. Захист права пов'язується не лише із застосуванням заходів, спрямованих на усунення та подолання негативних наслідків правопорушень, а і недопущення умов до зловживання правом [44, с. 54]. В такому розумінні категорія «охорона» у часовому вимірі передуює реалізації права, тоді як захист вже є негативним проявом низької ефективності механізму правового регулювання суспільних правовідносин. Функція захисту порушеного права безпосередньо складає зміст діяльності органів судової влади, визначає векторіальне спрямування їх розвитку та становлення.

Реалізацію виборчих прав забезпечують ряд суб'єктів, до яких відносяться органи Національної поліції України (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про

Національну поліцію» [205], органи прокуратури (ст. 1 Закону України «Про прокуратуру») [212]; виборчі комісії різних рівнів [40]. Ефективність реалізації виборчих прав корелюється із ефективністю організації виборчого процесу, що пов'язується із діяльністю органів Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення.

Захист управлінських та виборчих прав відбувається як у адміністративному порядку, так і в порядку судового провадження. Здійснення захисту виборчих прав відповідно до чинного законодавства України відноситься до юрисдикції адміністративних судів. Однак в умовах необхідності реалізації принципу оперативності та своєчасності врегулювання виборчих спорів функцію їх врегулювання за певними категоріями виконують місцеві суди, що певною мірою протирічить сутності предметної юрисдикції як критерію судового захисту.

Доволі складний процес створення системи адміністративного судочинства в Україні, триваюче реформування адміністративно-процесуального законодавства пов'язується із складністю функціональних задач, які стоять перед ними. Висловлення ідеї запровадження системи адміністративного судочинства висловлювалось ще за часів «НЕПу», безпосередньо в Адміністративному кодексі УРСР 1927 р., де було визначено необхідність створення умов для приватної особи щодо реалізації нею права на оскарження дій та результатів дій адміністративних органів [7]. Ідея та доцільність створення механізму оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної влади було визначено ще у Конституції України 1996 року, що обумовило прийняття Концепції адміністративної реформи [193]. Однак, на жаль, триваючі соціально-економічні трансформаційні процеси в Україні є перешкодою до розбудови механізму забезпечення та захисту виборчих прав і свобод людини. Вперше нормативно ідея необхідності реалізації концепції адміністративної юстиції була закріплена відповідно до положень Закону України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 року [217], який, на разі, втратив чинність. Відповідно до зазначеного законодавчого акту було

запроваджено процес створення Вищого адміністративного суду України, функціональним змістом діяльності якого передбачалось забезпечення реалізації задачі із здійснення узагальнення судової практики із врегулювання спорів в публічно-управлінській сфері суспільних відносин. Окрім того зазначеним законом було започатковано створення системи адміністративних судів України, що було реалізовано у 2005 році [218]. Ефективність розгляду та вирішення спорів у сфері публічно-управлінської діяльності стало однією із причин розробки та прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» у 2017 році [173]. Зазначеним законодавчим актом було розширено та деталізовано сферу предметної юрисдикції адміністративних судів, запроваджено відносно новий концептуальний підхід до розуміння категорії «публічно-правовий спір».

Прерогативою змісту діяльності системи адміністративної юстиції є реалізація функції судового контролю. Розуміння сутності категорії «судовий контроль» як гарантія забезпечення здійснення прозорості управлінських задач неодноразово було предметом досліджень представників вітчизняної юриспруденції. Зокрема, Б.В. Гудз обґрунтовував, що сутність судового контролю як складовою гарантій ефективності здійснення адміністративної діяльності органами публічної влади відноситься переважно до системи адміністративної юстиції. Вченим розрізняється два різновиди судового контролю, зокрема, прямий (який розуміється як контроль, що безпосередньо реалізується судами) та непрямий контроль (як контроль, що здійснюється в процесі врегулювання публічно-правових спорів) [54, с. 16, 17]. Співвідношення категорій «судовий контроль», «правосуддя» та «судочинство» досліджувалось у наукових працях О.З. Хотинської [280, с. 15]. Так, О.З. Хотинська обґрунтовує доцільність визначення сутності «судового контролю» як «комплексного правового явища, в якому знаходить свій прояв одна із форм реалізації судової влади та яке відображає як основні риси останньої, так і ознаки юрисдикційної діяльності органів держави» [280, с. 15].

А.В. Басалаєва виділяє такі форми судового контролю як безпосередня та опосередкована. Здійснення функції судового контролю у безпосередній формі виявляється у впровадженні перевірки дотримання у змісті адміністративних актів індивідуального та нормативного характеру вимог чинного законодавства України. Опосередкований контроль здійснення судового контролю полягає у встановленні дотримання вимог правомірності та справедливості у реалізації суб'єктивних прав та інтересів приватної особи, в тому числі у сфері виборчого процесу [17]. Таким чином, здійснення опосередкованого судового контролю здатно забезпечити не лише врегулювання конкретного спору, а і в цілому гарантувати належний рівень ефективності виборчого процесу.

Врегулювання виборчих спорів переслідує завдання реалізації та захисту прав громадян обирати та бути обраним, що є однією із гарантій розбудови держави на засадах демократії, верховенства права, соціального захисту та забезпечення. Врегулювання виборчих спорів здійснюється у порядку адміністративного та конституційного судочинства. Згідно із статтею 2 КАС України встановлюється, що здійснення правосуддя переслідує мету захисту прав і свобод людини, прав та інтересів юридичних осіб приватного та публічного права від бюрократичного свавілля [92]. Окрім того до суб'єктів, уповноважених на захист виборчих прав особи, необхідно віднести такого спеціального суб'єкта - Конституційний Суд України (ч. 2 ст. 8 Закону України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII) [197].

Реалізація та захист виборчих прав залежить від ефективності функціонування не лише від діяльності органів державної та муніципальної влади, але і від здійснення функції громадського контролю. Громадські об'єднання є учасниками виборчого процесу [177].

Розгляд та вирішення виборчих спорів є формою здійснення судового контролю, спрямованого на здійснення перевірки законності, обґрунтованості, комплексності та доцільності рішень та дій, а також проявів бездіяльності суб'єктів виборчого процесу. Ціллю здійснення судового контролю у

врегулюванні виборчих спорів є забезпечення неухильності дотримання виборчих прав, їх відновлення чи компенсація, скасування незаконних актів [52].

Таким чином, під охороною виборчих прав розуміється певна система структурованих заходів, реалізація яких спрямовується на здійснення, відновлення та компенсацію права особи обирати чи бути обраним. Захист виборчих прав в межах даного дослідження розуміється як сукупність засобів владного примусу, що мають спрямовуватися на відновлення порушеного права. Отже, заходи із забезпечення захисту виборчих прав є складовими елементами системи їх охорони. Так само як і врегулювання виборчих спорів – це форма захисту виборчих прав та інтересів.

Причинами порушення виборчих прав, за здійсненими узагальненнями в наукових дослідженнях Т.М. Заворотченка, є: колізійність підходів до врегулювання процедури здійснення виборчих прав; відсутність вимог щодо рівня професійної підготовки членів виборчих комісій, окрім процедури добору на посади членів Центральної виборчої комісії; застосування політичних зв'язків та взаємовпливів [52, с. 56].

Побудова системи захисту виборчих прав в Україні базується на пріоритетності застосування такої форми, як юрисдикційна форма, зокрема, у формі судового контролю, що дозволяє забезпечити належний рівень відновлення порушених права обирати та бути обраним на засадах оперативності, прозорості та об'єктивності.

Врегулювання спорів, пов'язаних із здійсненням суб'єктивних публічних виборчих прав, покладається на суди адміністративної юрисдикції (п. 6 ч.1.ст.19 КАС України) [92].

Створення судів адміністративної юстиції в Україні відноситься до визначних етапів розвитку національної правової системи, до завдань яких відповідно до Концепції судово-правової реформи в Україні 1992 року [198] відноситься розгляд та вирішення правових спорів на засадах незалежності суддів, неупередженості та компетентності їх рішень. Створення системи судів

адміністративної юстиції має розумітися як визнання державою своєї відповідальності перед особою у її взаємовідносинах з органами публічної влади.

Таким чином, система адміністративних судів є тим інструментом, який ефективно сприяє забезпеченню реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав.

Згідно із Концепцією адміністративної реформи, затвердженої Указом Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98, встановлюється, що адміністративна юстиція є тим інструментом, що здатен виконувати зовнішнього судового контролю за діяльністю органів державної влади та їх посадових осіб [193].

Створення системи адміністративних судів в Україні стало єдиним можливим та необхідним інструментом, що мав бути певною реакцією розвитку держави на ту кількість зростаючих скарг, що були характерні для початку ХХІ ст. [170;146]. Але при цьому система адміністративної юстиції в Україні залишається такою системою, що страждає від перевантаження у порівнянні із іншими спеціалізаціями.

Весь час функціонування системи судів адміністративної юстиції залишається актуальним питанням забезпечення їх доступності, що при цьому, як підкреслює М.І. Смокович, не має ототожнюватися із принципом територіальності; а має досягається через встановлення гарантій дотримання незалежності адміністративних судів від втручання посадових ЦОВВ, президента України, РНБО, Верховної Ради України тощо [254, с. 130-134].

Встановлюються спеціальні правила територіальної підсудності для розгляду та вирішення спорів, де предметом оскарження є реалізація та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав. Верховний Суд є судом першої інстанції з перегляду рішень, дій або бездіяльності Центральної виборчої комісії щодо встановлення нею результатів виборів чи всеукраїнського референдуму. Судом апеляційної інстанції у таких справах є Велика Палата Верховного Суду.

Відповідно до ст. 273 КАС України визначається, що рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії щодо встановлення нею результатів

виборів чи всеукраїнського референдуму оскаржуються до Верховного Суду. Усі інші рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії, члена цієї комісії, прийняті у межах виборчого процесу, оскаржуються до апеляційного адміністративного суду в апеляційному окрузі, що включає місто Київ. Згідно із ч. 4 ст. 273 КАС України рішення, дії чи бездіяльність територіальних (окружних) виборчих комісій щодо підготовки та проведення місцевих виборів, виборів Президента України, народних депутатів України; обласних комісій з референдуму і комісії Автономної Республіки Крим з всеукраїнського референдуму, а також членів зазначених комісій оскаржуються до окружного адміністративного суду за місцезнаходженням відповідної комісії. Частиною 5 ст. 273 КАС України рішення, дії чи бездіяльність дільничних виборчих комісій, дільничних комісій з референдуму, членів цих комісій оскаржуються до місцевого загального суду як адміністративного суду за місцезнаходженням відповідної комісії [92].

Функцією врегулювання виборчих спорів, окрім системи адміністративної юстиції, наділені і місцеві загальні суди. У якості прикладу наведемо статистичні показники. Так, у 2012 році від загальної кількості виборчих спорів такі спори становили 72%, у 2006 році їх питома вага була 78%, у 2007 році – 90% [293, с. 10-18].

Віднесення загальних місцевих судів до суб'єктів розгляду виборчих спорів обумовлено необхідністю забезпечення оперативного врегулювання найбільш поширених різновидів виборчих спорів, зокрема спорів, пов'язаних із уточненням списків виборців.

Чинним адміністративно-процесуальним законодавством України встановлюються категорії справ, що відносяться до предметної юрисдикції місцевих судів у сфері виборчого процесу. Так, відповідно до п. 2 частини першої статті 20 КАС України до юрисдикції місцевих загальних судів як адміністративних судів відносяться справи, де предметом є: «оскарження рішень, дій чи бездіяльності дільничних виборчих комісій, дільничних комісій з референдуму, членів цих комісій; уточнення списку виборців; оскарження дій чи

бездіяльності суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, що порушують законодавство про вибори та референдум; оскарження дій чи бездіяльності кандидата у депутати сільської, селищної ради, кандидатів на посаду сільського, селищного голови, їх довірених осіб» [92].

Також, місцеві загальні суди наділені компетенцією із розгляду справ щодо застосування заходів адміністративної відповідальності за порушення норм виборчого законодавства, передбачені ст. 212-⁷–212-²¹ КУпАП (ч. 1 ст. 221 КУпАП) [95].

Наділення місцевих загальних судів юрисдикцією із врегулювання окремих категорій спорів у сфері виборчого процесу обумовлюється необхідністю забезпечення доступності правосуддя, зокрема, у частині вирішення проблем територіального розгляду справи. Однак при цьому процесуально для даної категорії справ закріплюються спеціальні строки розгляду таких спорів; інші процесуальні особливості не визначаються та застосовуються загальні правила провадження. При цьому важливим є встановлення необхідного обсягу процесуальної правосуб'єктності для особи, що є достатньою для ініціювання провадження із розгляду виборчого спору. Так, правом звернутися з публічно-правовим позовом про уточнення списку виборців, у тому числі про включення або виключення зі списку себе особисто або інших осіб, наділений кожен, хто має право голосу на відповідних виборах або референдумі, тобто є носієм суб'єктивного публічного виборчого права, що реалізується в активній формі. Таке право може бути реалізовано шляхом звернення до суду за місцезнаходженням відповідної виборчої комісії (ст. 274 КАС України).

Чинна редакція Кодексу адміністративного судочинства України встановлюється більш скорочений термін для розгляду та вирішення спорів, пов'язаних з уточненням виборчих списків, що було скорочено із п'ятиденного терміну (ч. 1 ст. 173 КАС України) [92] до дводенного (ч. 4 ст. 274 КАС України) [92], що обчислюється з моменту надходження до суду позовної заяви, але не

пізніше ніж за два дні до дня голосування. Вирішення такого спору передбачає з боку загальних місцевих судів вчинення дій, спрямованих на обґрунтування шляхом направлення офіційного запиту до розпорядника публічних даних Державного реєстру виборців, відповідь на який є підставою до внесення змін до попереднього списку виборців, що має бути вчинено не пізніше ніж за два дні до дня голосування уповноваженим суб'єктом виборчого процесу (знову ж таки термін вирішення такої категорії спорів порівняно з попередньою редакцією КАС України було переглянуто у бік збільшення, що сприяє зрештою належному захисту виборчих прав та інтересів). Рішення суду про внесення змін до списку виборців підлягає негайному виконанню дільничною виборчою комісією.

В наукових публікаціях визначається, що до суб'єктного складу правовідносин із розгляду спорів, пов'язаних з уточненням списків виборців, може бути у якості третьої особи, що не заявляє самостійних вимог, залучений територіальний орган ведення Державного реєстру виборців [152, с. 208-214].

Задля забезпечення реалізації принципу реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав чинним законодавством України встановлюється, що позивач у справах про уточнення списку виборців звільняється від сплати судового збору [152, с. 208-214].

Допускається здійснення розгляду виборчого спору за відсутності учасника спору у разі його належного повідомлення про дату, час і місце розгляду справи [91, с. 428]. Повідомлення про час, дату та місце розгляду справи має бути здійснено у будь-якій допустимій формі, у тому числі в електронній.

Забезпечення захисту як суб'єктивних публічних виборчих прав, так і суб'єктивних публічних управлінських прав, залежить від якості формулювання резолютивної частини судового рішення, що вимагає чіткої регламентації змісту дій, рішення чи проявів бездіяльності, що вимагає від носія владних повноважень.

Необхідно наголосити, що реалізація права особи чи політичної партії як суб'єкта публічного контролю за дотриманням принципу верховенства права під час організації проведення виборчого процесу шляхом звернення до

відповідного регіонального органу адміністрування Державного реєстру виборців з питань оскарження рішення, дії чи бездіяльності органу ведення Реєстру в адміністративному порядку передбачає подальший розгляд таких спорів у порядку адміністративного судочинства відповідним адміністративним судом, адже в таких спорах оспорується саме інформаційне забезпечення ведення Державного реєстру виборців, а не складання окремих списків виборців чи їх уточнення (ст. 31, 32 Закону України «Про Державний реєстр виборців» [178]).

До позитивних характеристик показників врегулювання спорів, пов'язаних із реалізацією суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав відповідно до експертних досліджень необхідно віднести: належність встановлення територіальної та предметної юрисдикції; прийняття предмету оскарження; врегулювання суб'єктного складу спірних правовідносин; дотримання процесуальних строків; комплексність та повнота дослідження доказів у справі; простота та доступність викладення змісту судового рішення; подолання проявів упередженості у врегулюванні спору з боку суду, гарантування його незалежності стилю; змагальність процесу [41, с. 18-19]. Недопустимим є викладення судового рішення у справах із захисту суб'єктивних публічних прав, де наявними є лише посилання на нормативні положення Конституції України чи визначеного окремого законодавчого чи підзаконного нормативно-правового акта [41, с. 22].

Задля підвищення ефективності захисту суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав є необхідним подолання проявів формалізму при вирішенні відповідних категорій спорів. У якості прикладів подібних рішень, де домінуючим є формалізований підхід, варто навести рішення Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області у справі № 495/7689/15-а від **23 жовтня 2015 року**[233], рішення Миколаївського окружного адміністративного суду у справі № 814/3920/15 від **23 жовтня 2015 року**[244], де обґрунтовується правомірність реєстрації виборців за

декількома виборчими адресами, попри створення загрози на думку позивачів у таких справах для забезпечення проведення вільних та рівних місцевих виборів.

В цьому сенсі подолання проблем формування виборчих списків може бути вирішено через запровадження електронної ідентифікації особи.

Важливо підкреслити, що реалізація суб'єктивних публічних виборчих прав не повинна обмежуватися лише переліком осіб, що визнаються як учасники виборчого процесу відповідно до норм національного законодавства. Так, у справі «Шаповалов проти України» [265], де заявником був журналіст, що був зацікавлений у висвітленні виборів Президента України у 2004 році, але він не був наділений статусом офіційного спостерігача, що згідно із законодавством України позбавляє особу права доступу до інформації про реалізацію суб'єктивних публічних прав. У ході судового розгляду позовної заяви до Європейського суду з прав людини встановлено, що постановою Суворовського районного суду м. Херсона від 3 березня 2005 року позивачу було відмовлено у визнанні неправомірності відмови територіальної виборчої комісії територіального виборчого округу № 186 м. Херсона щодо надання йому (позивачу) копії документів, а також здійснення дій, що перешкоджають його присутності на її засіданнях. Рішення першої інстанції базувалось на встановленні розуміння особи як неналежної, та такої, що позбавлено правом доступу до виборчого процесу [283]. Рішення суду першої інстанції в порядку апеляційного оскарження було підтримано та залишено без змін. Згідно із законодавством, чинним на момент оскарження справи, не передбачалось процедури касаційного оскарження (глава 30-Б Цивільного процесуального кодексу України [283]). За результатами розгляду заяви у досліджуваній справі ЄСПЛ було встановлено порушення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [107]. ЄСПЛ виходив із розуміння, що носієм суб'єктивних виборчих права є будь-яка особа - громадянин, незалежно від наявності у неї статусу офіційного спостерігача.

Зазначене свідчить про необхідність розширення суб'єктного складу осіб, наділених правом ініціювання оскарження у виборчому спорі, що має бути

відображено шляхом внесення змін до частини першої статті 275 КАС України, де встановити, що правом оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, що порушують законодавство про вибори та референдум, наділені виборча комісія, кандидат, партія (блок), місцева організація партії, які є суб'єктами відповідного виборчого процесу, комісія з референдуму, ініціативна група референдуму, інші суб'єкти ініціювання референдуму, в тому числі і будь-який громадянин як носій суб'єктивного публічного виборчого права.

Реалізація права на захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав залежить досягнення настання порушення права особи та володіння нею інформації про таке порушення [25, с. 145-149].

Положеннями Конституції України встановлюється, що реалізація виборчих прав як способу здійснення громадянами виборчих прав відноситься до форм реалізації безпосередньої демократії, що є визначальною ознакою демократичної правової держави. Визнання виборчих прав як невід'ємних та непорушних прав особи закріплюється не лише на нормативному рівні, але і реалізується у процесі їх судового захисту. Зокрема, у справі «Фродль проти Австрії» ЄСПЛ обґрунтовано, що імперативним є недопустимість нормативного закріплення заборони, адресованої громадянам у здійсненні права обирати, що розглядається судом як гарантія забезпечення формування органів державної влади та місцевого самоврядування на засадах верховенства права та демократії.

Врегулювання виборчого спору шляхом визначення у ньому істини та об'єктивності часто межує із необхідністю здійснення суддею вибору, що має відповідати критеріям якості, обґрунтованості, неупередженості та доцільності. Таким чином, належність виконання процесуального завдання із врегулювання публічно-правового спору, що виникає у зв'язку із реалізацією та захистом виборчих прав, нерозривно пов'язується із встановленням обґрунтованості

застосування меж дискреційних повноважень суду. Питання організації та проведення виборів актуалізується в Україні у 2023-2024 роки. Саме цей період відповідно до положень чинного законодавства України визначається як період організації проведення чергових виборів народних депутатів Верховної Ради України та Президента України. У разі продовження воєнного стану в Україні, то проведення загальнонаціональних виборів згідно із міжнародними стандартами національної безпеки буде неможливим, однак позаяк актуальність здійснення досліджень проблематики застосування процесуального розсуду у врегулюванні виборчих спорів не викликає заперечень.

Дослідження проблематики процесуального розсуду адміністративного суду було предметом наукових публікацій таких вчених, як В.Б. Авер'янов, С.В. Ківалов, В.К. Колпаков, Т.О. Коломоєць, Р.О. Куйбіда, М.І. Цуркан та ін. Зосередження уваги на встановленні меж судової дискреції здійснювалось у наукових працях таких вчених, як А.В. Басалаєва, В.М. Бевзенко, С.В. Кальченко, Ю.Б. Ключковський, О.М. Пасенюк, М.І. Смокович та ін. Однак спостерігається фрагментарність підходів до встановлення нормативного змісту та меж дискреційних повноважень адміністративного суду у врегулюванні виборчих спорів, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Належність та обґрунтованість реалізації права на застосування процесуального розсуду адміністративного суду перебуває у кореляційних зв'язках із визначенням змісту нормативних приписів чинного законодавства України, узагальнення національної та європейської практики правозастосування.

Необхідно підкреслити, що практика допустимості процесуального розсуду адміністративного суду, його поширеність доволі тривалий час для українських правників та громадськості залишалась як негативна характеристика правової системи України, критикувалася науковою елітою та зустрічала лише поодинокі схвальні оцінки [156, с. 12]. Практика правозастосування спростувала не лише сумніви щодо доцільності застосування процесуального розсуду, але і

довела його доцільність та практичну необхідність для належного врегулювання публічно-правових спорів в цілому, і виборчих спорів – зокрема.

В нормативних положеннях чинного законодавства, національної та європейської правозастосовчої практики вживаним є категоріальний ряд таких суміжних синонімічних понять, як «процесуальний розсуд», «судова дискреція», «судовий розсуд», «розсуд судді», «дискреційні повноваження» [268, с. 125]. Узагальнення наявних наукових підходів вітчизняних та зарубіжних вчених свідчить про недоцільність їх відмежування та підкреслює допустимість їх практичного застосування в межах синонімічних підходів. У монографічному дослідженні В.М. Бевзенка та Г.В. Панової на тему «Сутність та підстави втручання адміністративного суду у розсуд публічної адміністрації» (2018 рік) вченими акцентується увага на необхідності на законодавчому рівні встановити критерії доцільності застосування процесуального розсуду у врегулюванні публічно-управлінських правовідносин [22, с. 71].

Певний неординарний підхід встановлено у дослідженнях М. Савчина, який процесуальний розсуд відносить до принципів здійснення правосуддя, застосування якого дозволяє забезпечити оперативне та оптимальне врегулювання спору, дозволяє врахувати всі обставини юридичної справи, що означає збереження не лише букви закону, але і його духу [248]. Акцент на зв'язку між застосуванням процесуального розсуду та врахуванням фактичних обставин справи зроблено у наукових працях С.О. Шатрави [289, с. 276-277].

Пошук нормативних конструкцій встановлення можливості реалізації застосування процесуального розсуду адміністративним судом пов'язується із визначенням таких словосполучень, як «суд може», «на внутрішнє переконання», «суд має право», «за ініціативою суду». Варто підкреслити, що спеціальних правил процесуальної дискреції при врегулюванні виборчих спорів чинним законодавством України не встановлюється. Однак, відповідно до статей 273-276 КАС України до виборчих спорів застосовуються як спеціальні процедури їх врегулювання, так і загальні процесуальні положення. Наприклад, загальні норми, що закріплюють підстави для визнання факту зловживання

процесуальними правами, що закріплено у ч. 2 ст. 45, де зазначено, що «з урахуванням конкретних обставин справи суд *може* визнати зловживанням процесуальними правами дії» (курсив – авт.) [92].

Використання дискреційних повноважень судом пов'язується із необхідністю встановлення змісту оціночних категорій, які є притаманними нормами процесуального законодавства, що вимагає від суб'єкта застосування реалізувати вміння на підставі узагальнення наявної практики врегулювання публічно-правових та приватно-правових спорів, що виникають у відповідній сфері суспільних правовідносин, та здійсненого аналізу фактичних обставин справи, ухвалити необхідне, обґрунтоване та пропорційне рішення, що є доцільним та об'єктивним у певних умовах [249].

Відтак дослідження проблематики застосування процесуального розсуду адміністративним судом вимагає встановлення обсягу дискреційних повноважень, що залежать від інстанційного рівня суб'єкта врегулювання спору. Наприклад, до обсягу дискреційних повноважень адміністративного суду першої інстанції необхідно віднести вибір судді між ухваленням рішення про відкриття провадження у справі чи відмові; у задоволенні позову повністю, частково чи відмові у його задоволенні повністю або частково; обґрунтуванні доцільності встановлення імперативу із вчинення певних дій чи допустимості відмови від вчинення певних дій від суб'єкта публічної влади; обґрунтування застосування заходів, спрямованих на доцільність зупинення провадження у справі тощо. Дискреційні повноваження адміністративного суду апеляційної інстанції полягають у визначенні доцільності залишення апеляційної скарги без задоволення, а судового рішення - без змін. Також розгляд апеляційної скарги пов'язується із встановленням доцільності залишення рішення суду першої інстанції повністю чи частково без змін (ст. 315 КАС України). Дискреційні повноваження суду касаційної інстанції полягають у можливості не лише залишення без змін судового рішення суду першої інстанції чи схвалення висновків суду апеляційної інстанції, а і доцільності повернення заяви на новий судовий розгляд. Дискреція Касаційного адміністративного суду у складі

Верховного Суду допускає і відмову від власної правової позиції в подібній адміністративній справі, у разі наявності достатнього обґрунтування такого підходу, що не суперечить принципу єдності судової практики та обов'язковості судових рішень до виконання право (ст. 349 КАС України). Дискреційні повноваження Великої Палати Верховного Суду пов'язується із здійсненням перегляду судових рішень, що переслідує мету врегулювання критеріїв встановлення предметної юрисдикції судів із вирішення публічно-правових та приватно-правових спорів, так і досягає мети забезпечення їх розгляду. Узагальнення судової практики та тлумачення норм чинного законодавства відноситься також до сфери дискреційних повноважень Великої Палати Верховного Суду [216].

Розуміння змісту процесуального розсуду адміністративного суду вимагає його ретрансляцію крізь встановлення критеріїв до його класифікації. За критерієм цільового спрямування застосування процесуального розсуду адміністративного суду, на думку В.М. Бевзенка та Г.В. Панової, необхідно виокремлювати організуючий процедурний розсуд (що виконує завдання із управління розглядом справи), правозахисний процесуальний розсуд (що дозволяє відновити порушене суб'єктивне публічне право), подвійний процесуальний розсуд (що вимагає від суду застосування процесів тлумачення права), процесуальний розсуд (що пов'язується із реалізацією умов подання апеляційної та касаційної скарг) [22, с. 43-45, с. 60-61].

За часом застосування процесуального розсуду необхідно поділяти на: розсуд, що реалізується в межах будь-якої стадії розгляду адміністративної справи; розсуд, що застосовується на етапі ухвалення процесуального рішення у справі; розсуд, що реалізується при встановленні змісту процесуального статусу учасників справи [116, с. 77-81].

За підставами доцільності застосування процесуального розсуду можливим є говорити про: розсуд, реалізація якого пов'язується із необхідністю наявності внутрішнього переконання судді; розсуд, що тлумачиться як

здійснення змісту оціночних категорій; розсуд, що вимагає тлумачення відносно визначених норм права [72, с. 10].

За сферою застосування розсуду Йорг Пуделька виокремлює процесуальний та адміністративний розсуд, де правомірність останнього здійснюється в процесі реалізації першого [222, с. 195].

Обґрунтованим є підхід, визначених у наукових працях Ю.О. Легези, де закріплено, що процесуальним розсудом адміністративного суду є певна сукупність правомочностей, що пов'язується із можливістю вибору норми та форми врегулювання спірних правовідносин [116, с. 77-81].

Таким чином, в межах даного дослідження застосування процесуального розсуду нами визначається як міра не лише можливої форми діяльності суду, але і доцільної форми діяльності при розгляді та вирішенні виборчих спорів. Згідно із Рекомендаціями № Rec (2003) 16 Комітету міністрів Ради Європи «Про виконання адміністративних рішень і судових рішень у галузі адміністративного права» встановлюється, що ухвалення судового рішення має бути з дотриманням розумних строків, на підставах всебічності, доступності та комплексності дослідження фактичних та юридичних обставин справи із встановленням можливості застосування заходів відповідальності до адміністративного органу у разі неналежності виконання ним рішення ЄСПЛ [228].

З врахуванням встановленого відносного характеру виборчих прав особи є допустимим застосування до їх реалізації обмежень та певних заборон із міркувань національної безпеки та оборони, дотримання права особи на безпеку життя та здоров'я, тобто за умови дотримання принципів збалансованості та пропорційного публічних та приватних інтересів [249, с. 41-42].

Застосування юрисдикції ЄСПЛ у врегулюванні виборчих спорів вимагає встановлення суб'єктного складу таких правовідносин. Європейське законодавство з питань регулювання виборчого процесу використовує категорію «законодавчий орган». Офіційне розуміння поняття «законодавчий орган» згідно із результатами практики ЄСПЛ пов'язується із розширеним розумінням як певної системи органів державної влади, функціонування яких спрямовується на

розробку та прийняття нормативно-правових актів загальнонаціональної та регіональної дії. Підтвердженням такого висновку є рішення ЄСПЛ у справі «Віто Санте Санторо проти Італії» (Case of Vito Sante Santoro v. Italy), де зазначено, що у врегулюванні виборчих спорів є необхідним застосовувати норми статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [107] у разі вирішення виборчого конфлікту, що виник під час виборів до національного парламенту як загальнонаціонального законодавчого органу, так і під час виборів до регіональних рад депутатів як регіональних представницьких інституцій [301].

Процесуальний розсуд спостерігається у неоднозначності розуміння категорії «законодавчий орган» відповідно до результатів судової практики ЄСПЛ. І дещо протилежним в аспекті розуміння категорії «законодавчий орган» є рішення ЄСПЛ у справі «Клерфа, Легруа проти Бельгії» (Case of Clerfayt, Legros v. Belgium), де визначено, що юрисдикція ЄСПЛ не поширюється до розуміння виборчого процесу до рад місцевих депутатів як «законодавчого органу» [298]. Подібний підхід збережено у рішенні ЄСПЛ у справі «Бус-Клібборн проти Сполученого Королівства» (Case of Booth-Clibborn v. the United Kingdom), де обґрунтовується неприпустимість застосування до виборчих спорів із формування окружних рад у Сполученому Королівстві предметної юрисдикції європейської судової інстанції [296].

Дискреція ЄСПЛ виявляється і розумінні категорії осіб, що можуть подавати заяву щодо ініціювання розгляду справи у виборчому процесі. Наприклад, у справі «Малард проти Франції» (Case of Malarde v. France) обґрунтовується неприйнятність подання заяви кандидатом на виборну державну посаду у разі, якщо під час виборів ним було здобуто незначний процент голосів виборців [299]. Тоді як у справі «Ковач проти України» ЄСПЛ обґрунтував прийнятність подання заяви особою, якою було здобуто незначний відсоток голосів виборців [264].

Таким чином, застосування процесуального розсуду ЄСПЛ при врегулюванні виборчих спорів перебуває у залежності від ряду критеріїв –

суб'єктного складу спірних правовідносин, стадії застосування процесуального розсуду, характеру та змісту позовних вимог. При врегулюванні виборчих спорів ЄСПЛ має виходити із необхідності дотримання балансу приватного та публічного інтересів, пропорційності обмежень, вживаних до учасників виборчого процесу.

Отже, захист суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав відбувається із дотриманням як загальноправових принципів, серед яких необхідно виділити принципи верховенства права, законності, справедливості, пропорційності та співмірності, так і спеціальноправових принципів, де виділяються принципи забезпечення рівності при організації виборчого процесу, принцип доступності, принцип розумності як при дотриманні строків захисту, так і при впровадженні керівних нормативних настанов.

Захист суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав може здійснюватися як із застосування позасудових засобів врегулювання, серед яких важливе місце відіграє адміністративні звернення, медіація, проведення перемовин, так і у судовому порядку. При цьому чинним законодавством України у зв'язку із необхідністю врегулювання виборчих спорів на засадах оперативності визначаються процесуальні особливості провадження у таких категоріях справ. Також чинним законодавством та виробленою судовою практикою містяться напрацювання, що свідчать про необхідність надання спеціального статусу працівникам у сфері медіа як носіям суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав, які при цьому у своїй діяльності обстоюють публічний інтерес із висвітлення суспільно-політичних подій, що відбувається у сфері здійснення функцій держави та потребують створення умов для реалізації функцій громадського контролю.

2.4. Напрями забезпечення ефективності реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи

До організаційних напрямів підвищення ефективності реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи відноситься передусім впровадження механізм електронного урядування.

Запровадження механізмів електронного урядування означає не лише створення інструментів, що за рівнем технологічного розвитку здатні вирішити потреби інформаційного суспільства, але і пов'язується із впровадженням інструментів та засобів, що здатні створити реальні умови для налагодження інформаційної взаємодії громадян з суб'єктами влади.

Запровадження електронного урядування сприяє побудові системи електронної демократії створює можливості для подолання таких негативних явищ суспільного життя, як корупція, бюрократизація та формалізація управлінського процесу, що є перешкодами для задоволення суб'єктивних публічних прав особи.

До критеріїв ефективності електронного урядування, визначених Організацією економічного співробітництва і розвитку критерії, відноситься: забезпечення якості законів; забезпечення реалізації принципів прозорості, відповідальності і чесності; забезпечення легітимності управлінських актів та дій; соціальне партнерство і консультації [287].

Гарантіями ефективності забезпечення суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав є: створення доступу до отримання адміністративних та інших послуг; створення умов прозорості функціонування органів влади; нормативне закріплення адміністративних регламентів; інформаційна безпека обігу персональних даних та інших видів інформації з обмеженим доступом; врахування громадської думки при ухваленні управлінських рішень та актів.

Активізація процесів впровадження електронного урядування в Україні позначається на функціонуванні систем: електронної медицини; електронної освіти; системи електронних торгів та фінансових послуг; електронних послуг у сфері побудови населених пунктів; електронного суду та діяльності правоохоронних органів тощо.

До організаційних напрямів підвищення ефективності реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи в цьому сенсі відноситься сприяння зростанню рівня ефективності та якості електронного урядування, що вимагає: функціонування публічних інформаційних ресурсів, що формують Єдиний веб-портал ЦОВВ, що утворюється за рахунок офіційних сайтів та інших ресурсів, де забезпечуються умови для отримання адміністративних послуг, доступу до публічної інформації; функціонування особистих електронних кабінетів, де особі надається можливість реалізувати різноманітні форми її взаємодії із органом влади; створення ревіалентних та резистентних систем діяльності органів місцевого самоврядування, що є базисом для успішності процесів побудови потужної та соціально стійкої територіальної громади; забезпечення використання електронного цифрового підпису в органах державної влади; створення електронної системи публічних закупівель товарів і послуг за кошти Державного та місцевих бюджетів; запровадження електронного документообігу.

До переваг впровадження механізмів електронного уряду є його здатність зменшити обсяги витрат на надання адміністративних послуг та інших форм взаємодії суспільства та держави. Електронне урядування є тією безумовною гарантією доступності форм участі особи у реалізації наданих їй суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав. Саме через засоби електронного урядування зростає ефективність реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав особи, тобто відбувається розширення кола можливостей та форм безпосередньої та опосередкованої демократії.

До складових політики забезпечення ефективності електронного урядування відносяться: вчинення дій, пов'язаних із створенням доступу до публічної інформації, а також спрощення процедур такого доступу; спрощення мережі адміністративних процедур для приватного сектору, в цілому, і зокрема, з питань здійснення дозвільно-ліцензійних проваджень; доступність фінансових послуг, прозорість формування та кадрового забезпечення публічної служби; стимулювання розвитку системи використання електронного цифрового підпису та документообігу.

Запровадження системи електронного урядування поступово призводить до формування цифрового суспільства, що функціонує як певне територіальне самоврядування [119, с. 56-58].

Як зазначається у монографії В.Г. Воронкової «Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика» характерними особливостями цифрового суспільства є ефективний перехід від суспільства пошуку інформації до суспільства, де інформація є інструментом взаємодії людини та держави, їх взаємного впливу один на одного, що у сукупності є гарантією для збереження системи управління та її розвитку [47, с.43-45].

Розширюючи висновки В.Г. Воронкової необхідно підкреслити, що формування цифрового суспільства є тим безумовним імперативом, що є необхідним для успішної реалізації суб'єктивних публічних прав. Форми взаємодії цифрового суспільства та держави визначаються створенням можливостей для проявів конструктивно-творчої діяльності приватної особи [23]. Реалізація суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав має спрямовуватися на: вивчення та запозичення позитивних практик діяльності суб'єктів владних повноважень у зарубіжних країнах з метою його використання в національних практиках; подолання проявів дезінформації та приховання інформації про діяльність владних суб'єктів; забезпечення та гарантування безпеки публічних інформаційних ресурсів.

Отже, важливим у сфері забезпечення ефективності реалізації та захисту суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав є забезпечення їх якісного нормативного врегулювання.

Звернемо дослідницьку увагу на наявні прогалини нормативного регулювання процедур та процесів із здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав приватної особи. Відповідно до статті 154 Виборчого кодексу України встановлюється, що реалізація порядку висування кандидатів у народні депутати України як його першої стадії виборчого процесу пов'язується із формування виборчого партійного списку, що може бути сформований лише через політичні партії у порядку, передбаченому чинним законодавством України.

Відповідно до ч. 2 ст. 154 Виборчого кодексу України висування кандидатів у депутати розпочинається з першого дня виборчого процесу і закінчується за сорок п'ять днів до дня голосування. Висування кандидатів у депутати партією, формування та затвердження загальнодержавного виборчого списку та регіональних виборчих списків здійснюються на її з'їзді (зборах, конференції) у порядку, встановленому статутом партії та цією статтею. На з'їзді (зборах, конференції) партії щодо висування кандидатів у депутати за дорученням Голови Центральної виборчої комісії має право бути присутнім член Центральної виборчої комісії. Повідомлення про час і місце проведення з'їзду (зборів, конференції) партії з метою висування кандидатів у депутати, порядок акредитації на такому з'їзді (зборах, конференції) представників засобів масової інформації, визначений його організаторами, не пізніш як за п'ять днів до дня проведення з'їзду (зборів, конференції) розміщується на офіційному веб-сайті партії та подається до Центральної виборчої комісії. Центральна виборча комісія не пізніше наступного дня з дня отримання такого повідомлення розміщує його на своєму офіційному веб-сайті. Але при цьому ч. 5 ст. 154 Виборчого кодексу України встановлюється, що партія може висунути кандидатом у депутати особу, яка є членом цієї партії, або безпартійну особу, яка відповідно до статті 134 Виборчого кодексу України має право бути обраною депутатом, тобто

кандидатом до народних депутатів України може бути «громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом п'яти останніх перед днем виборів років» [40].

Частиною другою ст. 134 Виборчого кодексу України встановлюється, що розуміння змісту категорії «проживання в Україні» означає: 1) проживання на території в межах державного кордону України; 2) перебування на судні, що перебуває у плаванні під Державним Прапором України; 3) перебування громадян України у встановленому законодавством порядку у відрядженні за межами України в закордонних дипломатичних установах України, міжнародних організаціях та їх органах; 4) перебування на полярній станції України; 5) перебування у складі формування Збройних Сил України, дислокованого за межами України. Особа вважається такою, що проживає в Україні, відповідно до частини першої цієї статті, якщо її разовий виїзд за кордон у приватних справах не перевищував 90 днів, а строк перебування за межами України кожного річного періоду протягом останніх п'яти років перед днем голосування на відповідних виборах не перевищував 183 дні [40].

Не є порушенням вимоги про проживання в Україні виїзд особи за кордон у службове відрядження, на навчання, у відпустку, на лікування за рекомендацією відповідного медичного закладу. При цьому чітко не встановлюється Виборчим кодексом України нормативний підхід до допустимості розуміння «проживання в Україні» перебування на тимчасово окупованих територіях Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей. У Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначається статус таких територій як «невід'ємної частини території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [184].

Таким чином, перебування особи на тимчасово окупованій території України російською федерацією в аспекті створення для неї можливостей

реалізацією нею суб'єктивного публічного виборчого права безпосередньо не врегульовано, однак має бути закріплено особливості її відповідності у Виборчому кодексі України.

Зазначене обґрунтовує доцільність внесення змін до Виборчого кодексу України, де встановити, що перебування строком менше, ніж 90 календарних днів на тимчасово окупованих територіях, не позбавляє її права брати участь у виборах на посаду Президента України, для чого є необхідним внести зміни до частини 2 статті 75 шляхом його доповнення пунктом шостим у такій редакції:

«виїзд на тимчасово окуповану територію України у службових справах чи приватних справах, що не перевищував 30 днів і при цьому припадав на період перед днем голосування на відповідних виборах не пізніше, ніж за 183 днів» (додаток Б).

Крім того доповнення вимагається у частині встановлення строку, необхідного для визначення строку проживання для кандидатів у народні депутати України, що визначається у порядку ст. 134 Виборчого кодексу України. Так, чинним законодавством України встановлюється, що правом бути кандидатом у народні депутати України володіють особи, які є громадянами України, які на день виборів досяг двадцяти одного року, мають право голосу і проживає в Україні протягом п'яти останніх перед днем виборів років. При цьому часом проживанням в Україні за Виборчим кодексом України є: «1) проживання на території в межах державного кордону України; 2) перебування на судні, що перебуває у плаванні під Державним Прапором України; 3) перебування громадян України у встановленому законодавством порядку у відрядженні за межами України в закордонних дипломатичних установах України, міжнародних організаціях та їх органах; 4) перебування на полярній станції України; 5) перебування у складі формування Збройних Сил України, дислокованого за межами України». Додатково частиною 4 статті 134 Виборчого кодексу України визначається, що особа вважається такою, що проживає в Україні, відповідно до частини першої статті 134, якщо її разовий виїзд за кордон у приватних справах не перевищував 90 днів, а строк перебування за межами

України кожного річного періоду протягом останніх п'яти років перед днем голосування на відповідних виборах не перевищував 183 дні. Не є порушенням вимоги про проживання в Україні виїзд особи за кордон у службове відрядження, на навчання, у відпустку, на лікування за рекомендацією відповідного медичного закладу.

Перебування на тимчасово окупованій території може відноситися до строку проживання в Україні, що вимагає доповнення статті 134 Виборчого кодексу України положенням, що *«виїзд на тимчасово окуповану територію України у службових справах чи приватних справах, що не перевищував 30 днів і при цьому припадав на період перед днем голосування на відповідних виборах не пізніше, ніж за 183 днів» (додаток Б).*

Чинним законодавством України встановлюються спеціальні процедурні особливості розгляду звернень громадян, що подані Героями Радянського Союзу, Героями Соціалістичної Праці, особами з інвалідністю внаслідок війни. Такі звернення мають розглядатися першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій особисто (ст.ст. 15-17 Закону України «Про звернення громадян») [194]). При цьому очевидно, що збереження такого диференційного підходу до встановлення особливостей розгляду звернення громадян, що належать до соціальної групи героїв Радянського Союзу, героїв Соціалістичної Праці, втрачає актуальність і вимагає його перегляду. Крім того акцентуація уваги на тому, що розгляд звернень, що подані Героями Радянського Союзу, Героями Соціалістичної Праці, особами з інвалідністю внаслідок війни, особисто керівниками органу владу, ставить під сумнів професійну компетентність його посадових осіб, що теж вбачається таким, що не є актуальним, та таким, що не відповідає вимогам та принципам адміністративної сервісності. Відтак зазначене обґрунтовує доцільність внесення змін до ст.ст. 14-17 Закону України «Про звернення громадян», де виключити нормативні вимоги щодо закріплення особливого порядку розгляду скарг, пропозицій чи заяв, що подаються Героями Радянського Союзу, Героями Соціалістичної Праці, особами з інвалідністю, пріоритетно

особисто керівниками органів влади, що фактично не повинно позначатися на забезпеченні якості їх розгляду.

З врахуванням зазначеного пропонується у Закону України «Про звернення громадян»:

- 1) у статті 14 виключити частину другу «Пропозиції (зауваження) Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій особисто»;
- 2) у статті 15 виключити частину другу: «Заяви (клопотання) Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій особисто»;
- 3) у статті 16 виключити частину другу: «Скарги Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій особисто» (додаток Б).

У попередніх підрозділах цієї дисертації було встановлено, що чинним законодавством України детально регламентується процедура розгляду електронної петиції носієм владних повноважень, але при цьому прямо не встановлюється специфіка здійснення моніторингу та контролю за виконанням такого звернення громадян, у разі наявності його схвальної оцінки. Наявність такої ситуації створює ризики щодо неврахування та належного впровадження громадської думки населення як форми реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав особи.

Задля підвищення ефективності реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав особи у формі електронної петиції визначається за доцільне встановити у чинному законодавстві України спеціальні окремі процедури

здійснення моніторингу виконання тих петицій, що отримали схвальну позитивну оцінку, та впровадження контролю за їх реалізацією.

Реалізація зазначеної авторської пропозиції пов'язується із внесенням змін до ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян», шляхом її доповнення окремою частиною у такій редакції:

«Виконання пропозицій, викладених в електронній петиції, визначається необхідністю дотримання розумних строків, але повинно перевищувати 180 календарних днів. У разі, коли виконання пропозицій, викладених в електронній петиції, що отримало позитивну оцінку органом влади, вимагає більш тривалого часу, вимагається його обґрунтування. Якість та ефективність виконання пропозицій, викладених в електронній петиції, може бути предметом адміністративного оскарження. За результатами виконання електронних петицій здійснюється моніторинг» (додаток Б).

Висновки до другого розділу:

У другому розділі здійснено розгляд питання із реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи. У другому розділі вирішено такі наукові завдання, як: охарактеризувати форми та способи реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи; визначити принципи реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи; встановити особливості захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи; обґрунтувати напрями забезпечення ефективності реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи, що відображено у ряді авторських наукових праць [129;130;131;135].

1. Встановлення співвідношення таких категорій, як «дотримання прав», «використання прав» та «виконання обов'язків. Проведено дослідження змісту

форм та способів реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи.

Обґрунтовано, що розуміння форми реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи має виходити із зовнішнього виразу нормативно встановлених способів виконання покладеного на особу обов'язку, здійснення наданих чинним законодавством для особи можливостей діяти чи вимагати певної діяльності від іншої (інших).

Зроблено висновок, що форма реалізації права є відображенням суспільного явища, що має власні характеристики, взаємозв'язки, взаємовплив його структурних елементів; форма є зовнішнім відображенням внутрішньої волі суб'єкта, є об'єктивним змістом, де втілюються ті чи інші можливості, що надаються особі.

Обґрунтовано доцільність розуміння форми реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав як зовнішнього виразу внутрішнього волевиявлення особи, що полягає в обранні нею найбільш прийнятної для неї способу діяльності.

До форм реалізації суб'єктивних публічних прав у наукових публікаціях віднесено: «виконання», де відбувається добровільна реалізація можливостей і «застосування», що пов'язується із юрисдикційною діяльністю; «додержання» відповідних галузевих норм; «використання», тобто використання особою наданих їй можливостей.

До способів реалізації суб'єктивних прав ряд дослідників віднесено: правосвідоме ставлення до покладеного на особу обов'язку; контрольно-наглядове провадження; адміністративно-деліктне провадження; дозвільно-ліцензійне провадження; консультаційне обговорення та інформаційний взаємообмін; економічні та соціальні важелі впливу на носія нормативно визначених можливостей.

Залежно від змісту діяльності носія права виокремлено активні, пасивні та змішані форми реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав.

Залежно від виду норми, що встановлює форму та способи реалізації суб'єктивних публічних прав, виокремлено: форми та способи, що реалізуються в межах дозвільних норм; форми та способи, що реалізуються в межах забороняючих норм; форми та способи, що реалізуються в межах попереджувальних норм.

До активних форм реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав відносяться: безпосередня участь у виборах (тобто використання особою права обирати); участь у референдумах, коли через участь загальнонаціональних або місцевих референдумах приватна особа бере участь у формуванні окремих положень загальнонаціональної та регіональної політик.

До активних форм реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи віднесено: звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування, що відбувається шляхом подання скарги, пропозиції чи заяви; ініціювання дозвільно-ліцензійного провадження та адміністративно-процедурного провадження, що функціонально можуть пов'язуватися як із задоволенням суспільних інтересів та потреб, так із задоволенням виключно приватних інтересів.

До пасивних форм реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав відносяться передусім реалізація права особи брати участь в виборах у якості кандидата на посаду політичної публічної служби.

Зроблено висновок, що перебування особи на тимчасово окупованій території України російською федерацією в аспекті створення для неї можливостей реалізацією нею суб'єктивного публічного виборчого права безпосередньо не врегульовано, однак має бути закріплено особливості її відповідності у Виборчому кодексі України.

Підкреслено, що тлумачення змісту суб'єктивного публічного виборчого права має розумітися як вільно обирати і бути обраним до органів державної

влади та органів місцевого самоврядування в умовах свободи вираження поглядів і обміну думками та інформацією, вільного формування власного ставлення до участі у виборах, а обов'язковою складовою цього права є, зокрема, право на повагу до волевиявлення людини, її демократичного вибору та результатів виборів.

Встановлено, що чинним законодавством України детально регламентується процедура розгляду електронної петиції носієм владних повноважень, але при цьому прямо не встановлюється специфіка здійснення моніторингу та контролю за виконанням такого звернення громадян, у разі наявності його схвальної оцінки.

2. Розкрито принципи реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи.

Визначено, що регуляція системи принципів реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи на законодавчому рівні пов'язується із нормами таких законодавчих актів, як Виборчий кодекс України, Закон України «Про адміністративну процедуру», Закон України «Про адміністративні послуги», Закон України «Про доступ до публічної інформації» та іншими актами міжнародного та національного законодавства.

Встановлено, що загальним для здійснення значної системи суб'єктивних публічних управлінських та виборчих прав є принцип верховенства права, що закріплюється як на внутрішньо національному рівні, так і на рівні міжнародних стандартів реалізації та захисту суб'єктивних прав та інтересів.

Підкреслено, що встановлення та панування реалізації принципу верховенства права відноситься до безумовним характеристик, яким має відповідати адміністративний акт незалежно від свого різновиду та характеру, що визначає його правомірність. На основі наукових розробок таких вчених, як С.В. Кальченко, Ю.Б. Ключковський, М.І. Козюбра, М.М. Лученко, М.І. Смокович, О.О. Терлецький, А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко, Р.С. Мельник, М.А. Бояринцева та інших, зроблено висновок, що дотримання принципу

верховенства права визначається як кваліфікаційна характеристика дотримання вимог чинного законодавства у діях органів публічної влади.

Акцентовано, що реалізація верховенства права співвідноситься із ідеями гарантування принципу легітимних очікувань, тобто так званого принципу правової визначеності, про що неодноразово підкреслювалось у судовій практиці ЄСПЛ, і зокрема, у справі «Брумареску проти Румунії», що корелюється із положеннями висновку Венеціанської комісії у Доповіді щодо верховенства права від 4 квітня 2011 року № 512/2009 наголошується також на зв'язку між дотриманням принципу верховенства права та принципу правової визначеності, що полягає у створенні таких умов суспільно-політичного розвитку держави, коли чинне та перспективне законодавство, а також рішення, дії чи прояви бездіяльності органів владних повноважень будуть не лише прогнозованими, але і очікуваними для населення, а відтак бажаними та такими, що відповідають їх законним потребам та інтересам.

Встановлено, що застосування принципу нормативної та правової очікуваності (визначеності) у постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 9 лютого 2019 року у справі №855/21/19 трактується як застосування допустимих обмежень, що є необхідним для дотримання вимог та стандартів здійснення суб'єктивних прав та задоволення суб'єктивних інтересів. Зроблено висновок, що реалізація принципу правової визначеності виходить із формування у свідомості учасників правовідносин певних очікуваних результатів, що можуть бути досягнуті внаслідок ухвалення управлінських рішень, вчинення юридично значимих дій та допустимих форм бездіяльності владного суб'єкта.

Обґрунтовано, що дотримання принципів здійснення суб'єктивних публічних управлінських та виборчих прав пов'язується із забезпеченням реалізації принципів: загальноправового характеру - нормативної визначеності, що зокрема, відображується у встановленні процедурних аспектів їх реалізації; принципу законності здійснюється у його поєднанні із принципами верховенства права, законності, гуманізму, демократизму, справедливості;

спеціальноправового характеру – сталості виборчого законодавства; періодичності ініціювання виборчого процесу; адміністративної сервісності.

Обґрунтовано, що до засад належності реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав відноситься забезпечення їх періодичності, із дотриманням розумних часових проміжків; дотримання вимог таємності, рівності реалізації прав; сталості виборчого законодавства України; принцип поваги до результатів виборчого процесу.

Зроблено висновок, що суб'єктивні публічні управлінські права та суб'єктивні публічні виборчі права забезпечуються складною сукупністю визначальних засад функціонування органів влади, де важливе місце поряд із принципом верховенства права відіграє принцип законності.

3. Досліджено особливості захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи.

Визначено, що захист суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи пов'язується не лише із застосуванням заходів, спрямованих на усунення та подолання негативних наслідків правопорушень, а і недопущенням настання умов до зловживання правом.

Визначено, що захист управлінських та виборчих прав відбувається як у адміністративному порядку, так і в порядку судового провадження. Встановлено, що прерогативою змісту діяльності системи адміністративної юстиції є реалізація функції судового контролю. З'ясовано, що здійснення функції судового контролю у безпосередній формі виявляється у впровадженні перевірки дотримання у змісті адміністративних актів індивідуального та нормативного характеру вимог чинного законодавства України; визначено, що опосередкований контроль здійснення судового контролю полягає у встановленні дотримання вимог правомірності та справедливості у реалізації суб'єктивних прав та інтересів приватної особи, в тому числі у сфері виборчого процесу.

Визначено, що забезпечення захисту як суб'єктивних публічних виборчих прав, так і суб'єктивних публічних управлінських прав, залежить від якості формулювання резолютивної частини судового рішення, що вимагає чіткої регламентації змісту дій, рішення чи проявів бездіяльності, що вимагає від носія владних повноважень.

Встановлено, що до позитивних характеристик показників врегулювання спорів, пов'язаних із реалізацією суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав відповідно до експертних досліджень необхідно віднести: належність встановлення територіальної та предметної юрисдикції; прийняття предмету оскарження; врегулювання суб'єктного складу спірних правовідносин; дотримання процесуальних строків; комплексність та повнота дослідження доказів у справі; простота та доступність викладення змісту судового рішення; подолання проявів упередженості у врегулюванні спору з боку суду, гарантування його незалежності стилю; змагальність процесу. Недопустимим є викладення судового рішення у справах із захисту суб'єктивних публічних прав, де наявними є лише посилання на нормативні положення Конституції України чи визначеного окремого законодавчого чи підзаконного нормативно-правового акта.

Зроблено висновок, що задля підвищення ефективності захисту суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав є необхідним подолання проявів формалізму при вирішенні відповідних категорій спорів.

Обґрунтовано необхідність розширення суб'єктного складу осіб, наділених правом ініціювання оскарження у виборчому спорі, що має бути відображено шляхом внесення змін до частини першої статті 275 КАС України, де встановити, що правом оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, що порушують законодавство про вибори та референдум, наділені виборча комісія, кандидат, партія (блок), місцева

організація партії, які є суб'єктами відповідного виборчого процесу, комісія з референдуму, ініціативна група референдуму, інші суб'єкти ініціювання референдуму, в тому числі і будь-який громадянин як носій суб'єктивного публічного виборчого права.

Зроблено висновок, що реалізація права на захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав залежить від встановлення факту настання порушення права особи та володіння інформацією про таке порушення.

Підкреслено, що практика допустимості процесуального розсуду адміністративного суду, його поширеність доволі тривалий час для українських правників та громадськості залишалась як негативна характеристика правової системи України, критикувалася наукової елітою та зустрічала лише поодинокі схвальні оцінки.

Зроблено висновок, що згідно із Рекомендаціями № Rec (2003) 16 Комітету міністрів Ради Європи «Про виконання адміністративних рішень і судових рішень у галузі адміністративного права» встановлюється, що ухвалення судового рішення у справах, де предметом захисту є реалізація суб'єктивних публічних прав, має бути з дотриманням розумних строків, на підставах всебічності, доступності та комплексності дослідження фактичних та юридичних обставин справи із встановленням можливості застосування заходів відповідальності до адміністративного органу у разі неналежності виконання ним рішення ЄСПЛ.

Обґрунтовано висновок, що застосування процесуального розсуду ЄСПЛ при врегулюванні публічно-управлінських та виборчих спорів перебуває у залежності від ряду критеріїв – суб'єктного складу спірних правовідносин, стадії застосування процесуального розсуду, характеру та змісту позовних вимог.

4. Обґрунтовано напрями забезпечення ефективності реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи.

Встановлено, що гарантіями ефективності забезпечення суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав є: створення доступу до отримання адміністративних та інших послуг; створення умов прозорості функціонування органів влади; нормативне закріплення адміністративних регламентів; інформаційна безпека обігу персональних даних та інших видів інформації з обмеженим доступом; врахування громадської думки при ухваленні управлінських рішень та актів.

Встановлено, що до переваг впровадження механізмів електронного уряду є його здатність зменшити обсяги витрат на надання адміністративних послуг та інших форм взаємодії суспільства та держави. Наголошено, що до складових політики забезпечення ефективності електронного урядування відносяться: вчинення дій, пов'язаних із створенням доступу до публічної інформації, а також спрощення процедур такого доступу; спрощення мережі адміністративних процедур для приватного сектору, в цілому, і зокрема, з питань здійснення дозвільно-ліцензійних проваджень; доступність фінансових послуг, прозорість формування та кадрового забезпечення публічної служби; стимулювання розвитку системи використання електронного цифрового підпису та документообігу.

Обґрунтовано, що запровадження системи електронного урядування поступово призводить до формування цифрового суспільства, що функціонує як певне територіальне самоврядування, і є результатом переходу суспільства інформаційного пошуку до суспільства, де інформація є інструментом взаємодії людини та держави, їх взаємного впливу один на одного, що у сукупності є гарантією для збереження системи управління та її розвитку.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання із здійснення характеристики суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав. Зокрема, наукова цінність даного дослідження виявляється в таких наукових положеннях, висновках та рекомендаціях.

1. Зроблено висновок, що забезпечення правового статусу особи в публічно-управлінських правовідносинах має функціонально переслідувати мету забезпечення засад побудови держави із дотриманням принципів демократичності, прозорості, соціального захисту та економічного зростання, де інтереси уразливих груп населення пріоритетно захищаються. Підкреслено, що в межах публічно-управлінських відносин приватна особа здатна відобразити власну зацікавленість у проявах політичної активності, що є головною ознакою сформованого громадянського суспільства.

Акцентовано, що в сфері публічно-управлінських відносин правовий статус приватної особи реалізується та створює умови для формування певної суспільної ідеології, громадської думки, є відображення громадської свідомості та рівня правової активності населення.

Наголошено, що реалізація правового статусу приватної особи в публічно-управлінських відносин є проявам рівня розвиненості громадянського суспільства, що відрізняє від сфери економіки та товарообігу, сфери сімейних відносин, сфери культурного розвитку.

До системи публічно-управлінських правовідносин як середовища для реалізації правового статусу особи віднесено такі відносини, як: публічно-управлінські правовідносини, пов'язані із наданням адміністративних та інших видів публічних послуг населенню; публічно-управлінські правовідносини, пов'язані із здійсненням управління публічним майном; публічно-управлінські правовідносини, що забезпечують реалізацію права особи на громадський

контроль; публічно-управлінські правовідносини, що гарантують формування владних інституцій за участі громадськості.

Зроблено висновок, що до складових елементів правового статусу приватної особи в публічно-управлінських правовідносинах відносяться: її правоздатність як здатність мати права та інтереси в сфері взаємодії із органами влади; її дієздатність як здатність реалізовувати надані їй права та задовольняти власні інтереси в тому числі шляхом виконання покладених на неї обов'язків; її деліктоздатність як здатність особи нести відповідальність за прояви її взаємодії із державою та органами муніципального управління.

2. Зроблено висновок, що суб'єктивні публічні права в межах правового статусу особи мають розумітися як сукупність нормативно визначених можливостей, що встановлюються на законодавчому рівні, та реалізуються в межах формування державної та регіональної управлінської політики, в межах правовиконання та правозастосування, а також в межах правового захисту, що має спрямовуватися на задоволення загальносоціального (публічного) інтересу.

3. Аргументовано, що суб'єктивні публічні права поділяються на: суб'єктивні публічні управлінські права (до яких відносяться, зокрема, права особи на здійснення функцій громадського контролю, права особи на участь в громадському обговоренні нормопроектів; права особи на адміністративні, соціальні та інші види публічних послуг, право на доступ до публічної інформації); суб'єктивні публічні виборчі права (як право особи обирати та бути обраним, право на мирні зібрання, право на створення громадського об'єднання, в тому числі і політичної партії); суб'єктивні публічні екологічні права (як право особи на громадський екологічний контроль, право особи на доступ до публічної екологічної інформації, право на колективне адміністративне оскарження дій, рішення чи бездіяльності, в наслідок якого порушується право особи на безпечне довкілля).

4. До проблем нормативного регулювання суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав віднесено: неповноту кодифікації виборчого законодавства України, що позначилось у

неврегульованості статусу Центральної виборчої комісії та відсутності кодифікованих положень про Державний реєстр виборців; недосконалість механізму адміністративного оскарження виборчих правопорушень, і зокрема, нормативна невизначеність проблематики подання скарг до дільничних виборчих комісій; наявність суперечливих та оціночних підходів до регламентації процедур здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав (зокрема, щодо регламентації правового статусу представника кандидата на посаду голови громади у територіальній виборчій комісії (де відбувається колізія статей 65 та 238 Виборчого кодексу України); щодо застосування принципу рівності у встановленні кола гарантій діяльності у виборчому процесі для кандидатів у депутати місцевих рад та для кандидатів на посаду голови громади ; наявності положення щодо перерахунку голосів у разі набрання двома і більше кандидатами «однакової і водночас найбільшої кількості голосів»; проведення виборів старост, що перебуває у колізії із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», де закріплено, що така посада не є виборною, але вимагає проведення громадського обговорення); нормативна суперечливість процедур визначення старост у відповідних старостинських округах застосовується термінологія виборів, а не громадського обговорення кандидатур.

5. Зроблено висновок, що серед системи форм реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав відносяться : виконання, використання, дотримання, застосування, які у складній сукупності впроваджуються в окремих способах, що залежать в конкретних історичних, економічних, соціальних характеристиках розвитку держави та суспільства.

Залежно від обраної форми реалізації суб'єктивних прав виділяються активні (діяльнісні), пасивні (бездіяльнісні) та змішані способи прояву внутрішньої волі та потреб особи.

Залежно від виду норми, що встановлює форму та способи реалізації суб'єктивних публічних прав, виокремлено: форми та способи, що реалізуються в межах дозвільних норм; форми та способи, що реалізуються в межах

забороняючих норм; форми та способи, що реалізуються в межах попереджувальних норм.

6. Обґрунтовано, що дотримання принципів здійснення суб'єктивних публічних управлінських та виборчих прав пов'язується із забезпеченням реалізації принципів: загальноправового характеру - нормативної визначеності, що зокрема, відображується у встановленні процедурних аспектів їх реалізації; принципу законності здійснюється у його поєднанні із принципами верховенства права, законності, гуманізму, демократизму, справедливості; спеціальноправового характеру – сталості виборчого законодавства; періодичності ініціювання виборчого процесу; адміністративної сервісності.

З'ясовано, що до засад належності реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав відноситься забезпечення їх періодичності, із дотриманням розумних часових проміжків; дотримання вимог таємності, рівності реалізації прав; сталості виборчого законодавства України; принцип поваги до результатів виборчого процесу.

Зроблено висновок, що суб'єктивні публічні управлінські права та суб'єктивні публічні виборчі права забезпечуються складною сукупністю визначальних засад функціонування органів влади, де важливе місце поряд із принципом верховенства права відіграє принцип законності.

7. Визначено, що під захистом суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав має розумітися певна система структурованих заходів владного примусу, реалізація яких спрямовується на здійснення, відновлення та компенсацію права особи обирати чи бути обраним, брати участь в реалізації форм прямої та опосередкованої демократії, що мають спрямовуватися на відновлення порушеного права.

Встановлено, що причинами порушення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав є: колізійність підходів до врегулювання процедури здійснення виборчих прав; відсутність вимог щодо рівня професійної підготовки членів виборчих комісій, окрім процедури добору

на посади членів Центральної виборчої комісії; застосування політичних зв'язків та взаємовпливів; бюрократизація процесів.

8. До організаційних напрямів підвищення ефективності реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи віднесено: впровадження механізм електронного урядування; сприяння зростанню рівня ефективності та якості електронного урядування, що вимагає: функціонування публічних інформаційних ресурсів, що формують Єдиний веб-портал ЦОВВ, що утворюється за рахунок офіційних сайтів та інших ресурсів, де забезпечуються умови для отримання адміністративних послуг, доступу до публічної інформації; функціонування особистих електронних кабінетів, де особі надається можливість реалізувати різноманітні форми її взаємодії із органом влади; створення ревіалентних та резистентних систем діяльності органів місцевого самоврядування, що є базисом для успішності процесів побудови потужної та соціально стійкої територіальної громади; забезпечення використання електронного цифрового підпису в органах державної влади; створення електронної системи публічних закупівель товарів і послуг за кошти Державного та місцевих бюджетів; запровадження електронного документообігу.

До нормативно-правових напрямів забезпечення ефективності реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи віднесено: внесення змін до Виборчого кодексу України щодо встановлення процесуальних особливостей обчислення строку проживання в Україні як підстави для реалізації пасивного виборчого права; внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо забезпечення принципу рівності здійснення суб'єктивних публічних управлінських прав; удосконалення нормативної регламентації розгляду електронних петицій шляхом доповнення ст.23-1 Закону України «Про звернення громадян» окремою двадцять третьою частиною, де встановити засади здійснення моніторингу виконання таких звернень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авер'янов В.Б. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право. Київ: Юстиніан, 2007. 288 с.
2. Авер'янов В. Б. Значення адміністративних процедур у реформуванні адміністративного права. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 8–14
3. Адміністративна відповідальність в Україні : навч. посіб. Комзюк А. Т., Гуменюк В. А., Джагунов Г. В. [та ін.]; за заг. ред. А. Т. Комзюка. Харків: Вид-во Харк. Нац. ун-ту внутр. справ, 2007. 80 с.
4. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку ХХІ століття) : моногр. Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. 378 с.
5. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у 2 т. К. : Видавництво «Юридична думка», 2004. Т. 1. Загальна частина. 584 с.
6. Адміністративне судочинство України: підруч. О. М. Пасенюк (кер. авт. кол.) [та ін.]; ред. О. М. Пасенюк. К.: Юрінком Інтер, 2009. 672 с.
7. Адміністративний кодекс УРСР від 12 жовтня 1927 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP270014.html (втратив чинність).
8. Адміністративний процес України: навч. посіб. А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. К.: Прецедент, 2007. 531 с.
9. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України. Закон і Бізнес. URL: http://zib.com.ua/ua/print/88249-analiz_praktiki_zastosuvannya_sudami_st16_civilnogo_kodeksu_.html
10. Андрійко О.Ф. Державний контроль на етапі реформування. Наукові засади вирішення організаційно-правових проблем адміністративної

- реформи в Україні: Наукова доповідь. За заг. ред. В.Б. Авер'янова. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 1999. С. 27-35.
11. Андрущенко В. П., Губерський Л. В., Михальченко М. І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: підручник. Вид. 3-тє, випр. та доп. Київ: Генеза, 2006. 656 с.
 12. Антонович М.М. Еволюція поняття прав людини та проблема їх класифікації. Наукові записки. Т.45. Політичні науки. 2005. С. 9-17.
 13. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права : монографія. Харків : Право, 2008. 220 с.
 14. Барліт А.Ю. Адміністративно-правовий механізм реалізації та захисту суб'єктивних публічних екологічних прав: дис. ... д-ра філос.: 081. Запоріжжя, 2020. 226 с.
 15. Барліт А.Ю. Поняття та зміст суб'єктивних публічних екологічних прав. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 13. С. 93–100.
 16. Барліт А.Ю. Суб'єктивні публічні права як складова адміністративно-правового статусу приватної особи. *Вісник Запорізького національного університету. Серія Юридичні науки*. 2020. №3. С. 70-77.
 17. Басалаєва А.В. Виборчі права громадян України як предмет захисту адміністративними судами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. № 40. Т. 3. С. 44-49.
 18. Басалаєва А.В. Окремі аспекти гармонізації виборчого законодавства України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. № 43. Т. 4. С. 39-43.
 19. Басалаєва А.В. Судовий контроль виборчого процесу як інструмент захисту виборчого права: дис. ... д-ра філос.: 081. Київ, 2021. 266 с.
 20. Бевзенко В.М. Адміністративні суди України: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2006. 271 с.
 21. Бевзенко В.М. Публічне правонаступництво: сутність, процедура та особливості. *Адміністративне право та процес*. 2014. Випуск 7. С. 20-36.

- 22.Бевзенко В.М., Панова Г.В. Сутність та підстави втручання адміністративного суду у розсуд публічної адміністрації: монографія. за заг. ред. В. М. Бевзенка. К.: ВД «Дакор», 2018. 232 с.
- 23.Безкоровайна Л. В., Воронкова В. Г., & Венгерська Н. С. Сільський креативний туризм : досвід інтегрованого підходу в Португалії. Міжнародна конференція «Управління соціально-економічним розвитком регіонів та держави» 15 квітня 2021 року. Запоріжжя : ЗНУ, 2021.
- 24.Берназюк Я. Вплив Закону України «Про адміністративну процедуру» на практику адміністративних судів. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/administrative_procedure_bernaziuk.pdf
- 25.Білоусов Ю. В. Строк звернення до суду як передумова права на судовий захист у справах адміністративної юрисдикції. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 1-2 (9-10). С. 145-149.
- 26.Болокан І.В. До питання про співвідношення понять «виконання адміністративно-правових норм» та «виконання актів правозастосування». *Теорія та практика сучасної юриспруденції* : матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 20 травня 2017 року) : в 2-х т. Х. : ФОП Бровін О. В., 2017. Т. 1. С. 168–169.
- 27.Болокан І.В. Політична воля як ознака реалізації адміністративно-правових норм. Шістнадцяті економіко-правові дискусії. Матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Львів, 15 березня 2017 р. Львів: МІК «Наукова спільнота». 123 с. С. 79–80. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1716>
- 28.Болокан І.В. Реалізація норм адміністративного права: проблемні питання теорії та практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07: Запоріжжя, 2017. 557 с.

- 29.Болокан І.В. Форми поведінки при використанні прав, наданих адміністративно-правовими нормами. *Права людини та публічне адміністрування* : матеріали міжрегіонального круглого столу (м. Чернівці, 27 травня 2017 року). Чернівці : Технодрук, 2017. С. 52-57.
- 30.Бородін І. Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Х., 2003. 407 с.
- 31.Бояринцева М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07. К., 2005. 213 с.
- 32.Бояринцева М. А. Діяльність адміністративного суду в умовах імплементації європейських принципів судочинства в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2019. 436 с.
- 33.Бутков І.М. Щодо визначення поняття «правовий статус фізичної особи-підприємця». *Форум права*. 2013. №3. С. 70-76
- 34.Ващенко А. Громадянське суспільство та публічна сфера: контури теоретичного огляду URL: <https://goo.su/8ls5Yc6>
- 35.Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х. : Право, 2016. Т. 3: Загальна теорія права. редкол. : О. В. Петришин (голова) [та ін.]; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. 952 с.
- 36.Великий енциклопедичний юридичний словник. К.: Юридична думка, 2012. 1020 с.
- 37.Великий тлумачний словник української мови. упоряд. Ковальова Т. В. Х.: Фоліо, 2005. 767 с.
- 38.Верховенство права: Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr)
- 39.Виборком. Навчальні теми. 17.2. Розгляд заяв та скарг. URL: <https://www.vyborkom.org/kb/article.php?id=219>

- 40.Виборчий кодекс України : Закон України від 19 грудня 2019 року № 396–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/396-20>
- 41.Виборчі спори : експертна оцінка якості судових рішень (місцеві вибори 2015 року) Аналітичний звіт. Проект USAID «Справедливе правосуддя»; ХМГО «Інститут прикладних гуманітарних досліджень»: Т.Калмиков, В. Кохан, О. Сердюк, М. Буроменський, С.Кальченко, Ф.Веніславський. Харків, ІПГД. 2016. 58 с.
- 42.Виконавча влада і адміністративне право. За заг. ред. В.Б. Авер'янова. К.: Вид. дім «Ін–Юре», 2002. С. 54.
- 43.Використання міжнародних виборчих стандартів: посібник Ради Європи для громадських організацій. URL: <https://rm.coe.int/using-international-election-standards-ukr-web/168077d48b>
- 44.Відповідальність за порушення законодавства про вибори. За ред. О. Л. Копиленко. Київ, Парламентське видавництво, 2006. 72 с.
- 45.Волкова Н.В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2022. 47 с.
- 46.Волкова Н.В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2022. 469 с.
- 47.Воронкова В. Г. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика : монографія. В. Г. Воронкова, В. О. Нікітенко. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 460 с.
- 48.Габермас Ю. Залучення іншого. Студії з політичної теорії. Львів: Астролябія, 2006. С. 392, с. 198
- 49.Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. Дослідження категорії громадянське суспільство. Львів: Літопис, 2001. 19, 318.
- 50.Головатий С. П. Верховенство права : монографія : у 3 кн. Книга 3. Верховенство права: український досвід. К.: Фенікс, 2006

- 51.Голосніченко І. П. Адміністративне право України : посіб. К. ; Ірпінь, 1998. 52 с.
- 52.Гончар Л., Губська О., Ковриженко Д., Маханчук Б., Писаренко Н., Романюк П., Цуркан М. Позачергові вибори народних депутатів України 2019: посібник для судів. За редакцією М. Цуркана. К., 2019. 254 с. URL: <https://www.slideshare.net/pravotv/2019-156451136>
- 53.Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
- 54.Гудз Б.В. Судовий контроль за законністю адміністративної діяльності органів виконавчої влади : автореферат... канд. юрид. наук: 12.00.07. К, 2013. 20 с.
- 55.Гуренко М.М. Конституційні гарантії прав та свобод людини й громадянина : можливості системного підходу. Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. 2000. №1. С. 96-99.
- 56.Дворкін Р. Серйозний погляд на право. К.: Основи,2000. 519 с.
- 57.Декларація принципів міжнародного спостереження за виборами, схвалена Виконавчою Радою Асоціації організаторів виборів країн Центральної та Східної Європи (АОВЦСЕ) 31 березня 2006 р. та рекомендована до підписання країнами-членами Асоціації. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2006. № 3(5). С. 98–102.
- 58.Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1990. № 31. ст.429.
- 59.Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України: навч.посіб. К.: Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
- 60.Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2023 р. № 709. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/709-2023-п#Text>

61. Діхтієвський В.П. Адміністративно-правове регулювання доступу до публічної інформації про стан використання природних ресурсів: дис. ... д-ра філос.: 081. Запоріжжя, 2020. 240 с.
62. Діхтієвський В.П. Забезпечення доступу до публічної інформації про стан використання природних ресурсів: стан та перспективи правового регулювання. *Новітні тенденції розвитку адміністративного права як науки, навчальної дисципліни та галузі права* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 23 вересня 2020 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 69-73
63. Дуцик Д. Політична журналістика. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 138 с.; Крос, К., Гакет, Р. Політична комунікація і висвітлення новин у демократичних суспільствах: Перспективи конкуренції. К.: Основи, 2000. 142 с.
64. Електронне обговорення: Перейменувати вулицю Толстого (Приморський р-н) на вулицю Шолом-Алейхема. URL: <https://citizen.omr.gov.ua/discussion/2024-239/>
65. Заверуха О. Суб'єктивні публічні права як об'єкт судового захисту. *Право України*. 2004. № 4. С. 49-52.
66. Заворотченко Т. М. Проблеми захисту виборчих прав громадян у контексті побудови громадянського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Випуск 36. Т. 1. С. 55-58.
67. Заворотченко Т. М. Форми захисту виборчих прав громадян України : загальнотеоретичний огляд. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. №. 6. С. 67-73.
68. Загальна Декларація прав людини : прийнята 10 грудня 1948 року. *Голос України*. 2008. № 236. 10 грудня. URL: <http://kr-admin.gov.ua/mol/molod/2.pdf>

69. Загальна теорія держави і права: основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції : навч. посіб. за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 400 с
70. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл. М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Х.: Право, 2011. 584 с.
71. Загальна теорія держави і права: підручник. За заг. ред. М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, О.В. Петришин. Х.: Право, 2002. 432 с.
72. Заморська Л.І. Відносно визначені норми права: поняття, структура, функції: автореф. дис... канд. юрид. наук.: 12.00.01. Одеса. 2009. 24 с.
73. Замрига А.В. «Адміністративна сервісність» як ознака діяльності публічної адміністрації у сфері адміністративно-правового забезпечення господарської діяльності в Україні. *Правова позиція*. 2019. №3. С. 31-39
74. Захаров Є. Декілька рефлексій щодо рішень Європейського Суду з прав людини. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1571562356>
75. Зейдель М.І. Публічне та приватне на пострадянському просторі: проблема демаркації. *Грані*. 2014. № 2. С. 79-82.
76. Золотухіна Л.О. Поняття та класифікація адміністративних правовідносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 115–117. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/32.pdf
77. Зубков М. Практичний словник синонімів української мови. Харків: Весна, 2008. 720 с.
78. Ієрусалімова І.О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2006. 205 с.
79. Каарло Туорі. Спільне у сутності верховенства права і правової держави. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 24-28

80. Кальченко С. В. Адаптація адміністративного процесуального законодавства України, що регулює порядок вирішення справ про виборчі спори до європейських стандартів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2015. 246 с.
81. Керівні принципи та Пояснювальна доповідь щодо законодавства про політичні партії: окремі аспекти. *Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права*: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. за ред. Ю. Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. К., 2009. С. 320-330
82. Ківалов С.В. Вибірчий спір як різновид публічно-правового спору. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2010. №7. С. 7-19.
83. Кін Д. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення. К.: К.І.С.; Аналітико-дослідний центр, 2000. 191 с.
84. Ключківський Ю. Вибірчий процес : темпоральний аспект. *Публічне право*. 2014. №4. С. 9-20.
85. Ключковський Б. Вибірчий кодекс : блиск та злиденність кодифікації. *Захист виборчих прав адміністративними судами в Україні*: Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 1-2 липня 2021 року). Київ: „Компанія «Ваїте»“, 2021. С. 45-50.
86. Ключковський Ю.Б. Вибірчі системи та українське виборче законодавство: монографія. К.: Час Друку, 2011. С. 23-26.
87. Ключковський Ю.Б. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються процесу виборів депутатів. Відповідальність за порушення виборчого законодавства. Науково-практичний коментар Закону України «Про вибори народних депутатів України». К.: Парламентське вид-во, 2006. С. 613–663

- 88.Кобрусєва Є.А. Адміністративно-правове забезпечення права на мирні зібрання: теоретичні, практичні та порівняльно-правові аспекти: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2021. 450 с.
- 89.Коваль Л.В. Адміністративне право: курс лекцій. К.: Вентурі, 1996. С. 76-77.
- 90.Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. 3-є вид., перероб. і допов. К. : ВД «Професіонал», 2005. С. 152.
- 91.Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. комент. С.В. Ківалов, О.І. Харитонова, О.М. Пасенюк та ін. Х., 2008. 648 с.
- 92.Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-І. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
- 93.Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та пояснювальна доповідь, ухвалені Венеціанською комісією на 52-й сесії (Венеція, 18-19 жовтня 2002 року). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr)
- 94.Кодекс поведінки посадових осіб та державних службовців під час виборчого процесу. Опора. Вибори. URL: <https://www.oporaua.org/report/vybory/17625-kodeks-povedinki-posadovikh-osib-ta-derzhavnikh-sluzhbovtsiv-pid-chas-viborchogo-protsesu>
- 95.Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон УРСР від 7 грудня 1984 року № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>
- 96.Козинець О. Г. Платон та Аристотель про державу і право: порівняльна характеристика. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. № 89. С. 37-41.
- 97.Козюбра М.І. Права людини і верховенство права. *Право України*. 2010. № 2. С. 24-27.

98. Козюбра М.І. Виборчий процес, право, правосуддя. *Аналіз правових позицій Центральної виборчої комісії щодо застосування Закону України «Про вибори Президента України» у редакції 2004 року* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. Київ : ПЦ «Фоліант», 2005. С. 13-18
99. Колодій А. М. Принципи права України. К. : Юрінком Інтер, 1998. 206 с.
100. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
101. Колодій А.М. Розуміння «демократії» та забезпечення прав людини на шляху до європейської інтеграції України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2008 . № 4. С. 41-46.
102. Коломієць Ю. М. Права і свободи особи в українській ліберально-правовій думці другої половини XIX – початку XX століття. 2005.
URL: <http://visnyk.univd.edu.ua/controller=service&action=download&download=10263>.
103. Коломоець Т.О. Управлінські послуги в контексті взаємовідносин особи й органів місцевої влади в Україні: концептуальний і нормативний аспекти. *Актуальні проблеми державного управління*. 2002. Вип. 7. С. 178–182.
104. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. В.К. Колпаков, О. В. Кузьменко. К. : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
105. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: Монографія. К.: Юрінком Інтер, 2004. С. 158-159.
106. Колпаков В.К. Предмет адміністративного права: поняття, структура і система адміністративно-правових відносин. В кн. «Питання адміністративного права». Кн. 2 .відп. за вип. Н. Б. Писаренко. Х. : ООО «Оберіг», 2018. С. 8-25.
107. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року: ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17

- липня 1997 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. № 32. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
108. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
109. Кравчук О.О. Три види правового статусу фізичної особи. *Вісник НТУУ «КПІ». Соціологія. Право*. 2017. Випуск 1/2. С. 194-200
110. Кудря В.В. Види проваджень за зверненнями громадян до органів виконавчої влади та адміністративні (управлінські) послуги. *Право України*. 2006. № 1. С. 12–15.
111. Куйбіда Р.О. Особливості окремих категорій адміністративних справ. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права : навч. посіб. за заг. ред. Р. О. Куйбіди, В. І. Шишківа. К. : Старий світ, 2006. 576 с. С.405-406.
112. Курс адміністративного права України: підручник. Колпаков В. К. [та ін.]; за ред. В. В. Коваленка. К.: Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
113. Кушніренко О.Г. Права і свободи людини і громадянина: навчальний посібник. Харків: Факт, 2001. 440 с.
114. Лазур Я.В. Забезпечення прав і свобод громадян в сфері публічного управління: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. К., 2011. С. 80.
115. Легеза Є.О. Теорія публічних послуг: адміністративно-правова складова: монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. 452 с.
116. Легеза Ю.О. Розсуд судді адміністративного суду: поняття та класифікація. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. 2022. №18. С. 77-81.
117. Легеза Ю.О., Борисенко А.О. Процесуальний судовий розсуд у врегулюванні виборчих спорів: практика ЄСПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №11. С. 831-834.

118. Легеза Ю.О., Легеза Є.О. Міжнародно-правові стандарти захисту прав споживачів у сфері реклами. *Law. State. Technology*. 2023. №4. С. 9-15
119. Лепський М. Темпоральність міста як навчальної аудиторії. *Збірка матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Урбаністичні студії : сучасний стан та перспективи розвитку»* (м. Дніпро, 25 вересня 2020 р.) відп. за випуск, професор В. В. Кривошеїн. Дніпро : Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2020. С. 56–58.
120. Лещенко проти України. Заяви № 14220/13 та № 72601/13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f70#Text
121. Ліліченко М. Місця (не) свободи трактування виборчого законодавства? ОПОРА. Вибори. URL: <https://www.oporaua.org/blog/vybory/vyborchi-ombudsmeni/19523-mistsia-ne-svobodi-traktuvannia-viborchogo-zakonodavstva>
122. Лученко М.М. Принцип пропорційності в адміністративному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2019. 208 с.
123. Макаренко Л. О. Реалізація права в контексті мети правового регулювання. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави» (2012 р. м. Київ). Укладачі: Б. В. Новіков, Т. О. Чепульченко, І. П. Голосніченко, В. Ю. Пряміцин/ К.:НТУУ «КПІ», 2012. 320 с. С.34-36
124. Мацелик Т. О. Адміністративна правосуб'єктність як онтологічна здатність особи бути суб'єктом адміністративного права *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 597. Правознавство. С. 90–94.
125. Мацелик Т.О. Суб'єктивне публічне право як юридичний феномен. *Юридичний вісник*. 2011. №3. С.67-71.
126. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: навч. посіб. за ред Р. С. Мельника. Київ: Ваїте, 2014. 376 с.

127. Міжнародний пакт про громадські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
128. Моршинін Є.В. Виборчі права у системі суб'єктивних публічних прав людини. В монографії: «Man and society in the dimensions of socio-cultural transformation» : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. С. 22-42 URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/222>
129. Моршинін Є.В. Європейські стандарти захисту виборчих прав людини: *Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку* : матеріали Х Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 грудня 2021 р.). Упоряд: Бевз С.І., Бирса Н.О., Серебрякова Ю.О. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського. 2021. С. 182-185.
130. Моршинін Є.В. Захист виборчих прав людини: *Право та суспільство в реаліях карантинного періоду* : матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 24 лютого 2022 р.). Київ: ДУІТ, 2022. С. 26-28.
131. Моршинін Є.В. Охорона та захист виборчих прав: співвідношення категорій: «*Наукова весна*» 2022: матеріали XII Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Дніпро, 23–24 травня 2022 року) / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 261-263.
132. Моршинін Є.В. Практика Європейського суду з прав людини у вирішенні виборчих спорів. *Law. State. Technology*. 2021. №4. С. 69-77.
133. Моршинін Є.В. Публічно-управлінські відносини як сфера реалізації суб'єктивних прав приватної особи. *Law. State. Technology*. 2024. №3. С. 14–17.
134. Моршинін Є.В. Розсуд судді адміністративного суду у розгляді та вирішенні виборчих спорів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Випуск 6. С. 203-208.

135. Моршинін Є.В. Судовий контроль як гарантія реалізації та захисту виборчих прав: *Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. У 2 т. Том 2. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 358-360.
136. Назимко Є.С., Клемпарський М.М., Буга Г.С. Громадські обговорення в умовах правового режиму воєнного стану. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2023 р. № 3 (81). С. 388-393.
137. Невзоров І. Л. Принцип законності в правозастосувальній діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2002. 196 с.
138. Негодченко О.В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини: монографія. Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. 448 с.
139. Некіт К.Г. Право приватної власності в інформаційному суспільстві: цивілістична теорія і практика реалізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2021. 574 с.
140. Нестерович В. Ф. Поняття «громадське обговорення» як категорія конституційного права. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 36-42.
141. Новий тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%B%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9>
142. Оболенський О., Лукін С. Публічне управління: публічна сфера, публічне право і публічна політика – співвідношення понять. *Державне управління та місцеве самоврядування*. вип. 2013. №2. С.3-11.
143. Олійник А.Ю. Поняття та класифікація конституційних свобод людини та громадянина в Україні. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. №2. С. 52-60
144. Оніщенко Н.М. Держава, право і особа. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2005. Вип. 27. С. 8-17.

145. Орлик П. Вивід прав України. Історія вчень про право і державу: хрестоматія для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів. авт.-уклад. Г.Г. Демиденко; за заг. ред. О.В. Петришина. 4-те вид., доп. і змін. Х.: Право, 2011. С.275-277.
146. Основні напрями удосконалення законодавства з місцевих виборів у контексті кодифікації виборчого законодавства. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.центрально697/>
147. Павленко П. І. Правовий статус службовців органів внутрішніх справ (проблеми загальної теорії) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Донецьк, 2003. 164 с.
148. Пасальський М. Концепція публічного управління у сучасній юридичній науці. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 15-18.
149. Пасенюк О. М. Правова теорія постмодерну як методологічний підхід до реформування вітчизняного судівництва. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип 49. С 298-304.
150. Пасивне виборче право. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TS001433>
151. Перший протокол до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, ратифіковано Законом України № 475/97-ВР 17 липня 97 року «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції». *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.
152. Піддубний О.Ю. Окремі аспекти уточнення списків виборців у судовому порядку. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197. Ч. 3. С. 208–214.

153. Побережна Н. П. Забезпечення адміністративного позову як спосіб захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2021. 20 с.
154. Побережна Н. П. Мета забезпечення позову в сфері публічно-правових відносин. *Правові новели*. 2020. № 12. Т. 3. С. 76–82.
155. Повідомлення про публічне громадське обговорення Антикорупційної програми Дніпропетровської обласної ради на 2024 – 2026 роки. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/без-рубрики/повідомлення-про-публічне-громадськ-2/>
156. Польщиков В. В. Деякі аспекти визначення суддівського розсуду в теорії права. *Право.ua*. 2015. № 2. С. 12-16
157. Посібник із застосування статті 5 Європейської конвенції з прав людини. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_5_ukr
158. Постанова Верховного Суду (Велика Палата) від 7 січня 2020 року у справі № 9901/1/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94062714>
159. Постанова Верховного Суду від 01 травня 2023 року у справі № 540/913/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110568942>
160. Постанова Верховного Суду від 13 жовтня 2022 року у справі №380/13558/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106763738>
161. Постанова Верховного Суду від 16 травня 2023 року у справі № 380/3195/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110893446>
162. Постанова Верховного Суду від 23 червня 2023 року у справі № 160/6214/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111785905>
163. Постанова Верховного Суду від 25 жовтня 2022 року у справі № 200/13288/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106939906>
164. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 09 лютого 2019 року у справі №855/21/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79715978>

165. Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві: проблеми теорії та практики: у двох книгах. за заг. ред. Ю. С. Шемшученка ред. кол. : Ю. С. Шемшученко [та ін.]; Книга друга: Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві. відп. ред. В. Б. Авер'янов. К.: Конус-Ю, 2008. 314 с.
166. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>
167. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20>
168. Про вибори Президента України: Закон України від 05 березня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 14. Ст.81 (втратив чинність).
169. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
170. Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною : Резолюція від 05.10.2005 року №1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/en/994_611
171. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
172. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.
173. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 48. Ст. 436.

174. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства: Закон України від 16 липня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-20#Text>
175. Про внесення змін до розділу VI Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України: Закон України від 8 листопада 2023 року № 3428-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-20#Text>
176. Про встановлення додаткових правових та соціальних гарантій для громадян Республіки Польща, які перебувають на території України: Закон України від 28 липня 2022 року № 2471-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-20#Text>
177. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст.1.
178. Про Державний реєстр виборців : Закон України від 22 лютого 2007 року № 698-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 20. ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text>
179. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
180. Про деякі питання управління майном, що належить до спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст Дніпропетровської області: Рішення Дніпропетровської обласної ради від 21.06.2024 №397-20. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/rishennia/про-деякі-питання-управління-майном-щ-22/>
181. Про дострокове припинення повноважень всього складу Центральної виборчої комісії : Постанова Верховної Ради України від 13 вересня 2019 року № 90-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 39. Ст. 204.

182. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
183. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>
184. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
185. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 02 листопада 2010 року №996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text>
186. Про Засади державної політики України в галузі прав людини: Постанова Верховної Ради України від 17 червня 1999 року №757-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 35. Ст.303.
187. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>
188. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#n11>
189. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи: наказ Міністерства юстиції України від 24 квітня 2017 року № 1395/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#n8>
190. Про затвердження Порядку надання Держстату інформації з Державного земельного кадастру: Наказ Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України 28

- квітня 2023 року № 163/1040. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0821-23#Text>
191. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
192. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 30. Ст. 379.
193. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98. *Офіційний вісник України*. 1999. № 21. Ст. 943. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>
194. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>
195. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
196. Про клопотання громадських організацій щодо надання дозволу мати офіційних спостерігачів під час чергових виборів Президента України 31 березня 2019 року: постанова Центральної виборчої комісії України від 1 лютого 2019 року № 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0117359-19#Text>
197. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
198. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року № 2296-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 30. Ст.426.
199. Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 року № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>
200. Про лобіювання: Закон України від 23 лютого 2024 року № 3606-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text>

201. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX . URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20>
202. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
203. Про національні меншини в Україні : Закон України від 25 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 36. ст. 529.
204. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
205. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст.379.
206. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15/print> (втратив чинність)
207. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
208. Про Порядок контролю виборчих фондів на виборах Президента України: постанова Центральної виборчої комісії і Національного банку України від 26 червня 2024 року № 39. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0039359-24#Text>
209. Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України: Указ Президента України від 28 серпня 2015 року № 523/2015. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/523/2015#n11>
210. Про Порядок тимчасової зміни місця голосування виборця без зміни його виборчої адреси: Постанова Центральної виборчої комісії України від 2 грудня 2019 року № 1969. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1969359-19#Text>

211. Про правовий режим воєнного стану. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
212. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 2-3. Ст.12.
213. Про публічний моніторинг земельних відносин: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 474. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2023-п#Text>
214. Про публічні електронні реєстри : Закон України від 18 листопада 2021 року № 1907-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text>
215. Про свободу мирних зібрань: проєкт Закону України. URL:
<https://ips.ligazakon.net/document/JF1W200W>
216. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
217. Про судоустрій України: Закон України від 7 лютого 2002 року. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14#Text> (втратив чинність)
218. Про утворення місцевих адміністративних судів, затвердження їх мережі : Указ Президента України від 16 листопада 2004 року № 1417/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417/2004#Text>
219. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 року № 1932-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text>
220. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
221. Програма розвитку ООН «UNDP 2002». URL: <https://www.undp.org>
222. Пуделька Й. Адміністративний розсуд: поняття і розмежування із судовим розсудом. Питання адміністративного права. Кн. 1. Харків: Право, 2017. С. 193-200.

223. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. №1. С. 19-26.
224. Рабінович П.М. Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загальнотеоретичний аспект). *Український часопис прав людини*. 1995. № 2. С.18-24.
225. Радбрух Г. Законне неправо та надзаконне право. *Проблеми філософії права*. 2004. Т. II. С. 83-94
226. Размєтаєва Ю.С. Права людини у системі інститутів громадянського суспільства: аксіологічний вимір. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*. О. : Юрид. літ., 2008. Вип. 40.С. 310-313.
227. Рейтерович І.В. Особливості розвитку публічної сфери в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія: Політичні науки*. 2015. № 4. С. 55-61.
228. Рекомендація № Rec (2003) 16 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про виконання адміністративних рішень і судових рішень у галузі адміністративного права». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_692#Text
229. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2 стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень, прийнятої Комітетом Міністрів 11 березня 1980 року на 316-й нараді. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rada_yevropy_rekomendaciya_r_80_2_3.pdf
230. Рекомендація CM/Rec(2007)14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам (Щодо створення та діяльності неурядових організацій). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_937#Text

231. Рибалка Н.О., Балабан С.М. Концептуальні засади визначення ефективності адміністративно-правового регулювання: міждисциплінарний підхід. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. с. 147–159.
232. Рибченко А.О. Верховенство права як принцип адміністративного судочинства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2013. 196 с.
233. Рішення Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області у справі № 495/7689/15-а від 23 жовтня 2015 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/52653650>
234. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 61, частини третьої статті 105 Закону України „Про вибори народних депутатів України“, пункту 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про вибори народних депутатів України“ щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі“ (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії) від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17#Text>
235. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 22 Закону України „Про вибори народних депутатів України“ стосовно рівномірного віднесення закордонних виборчих дільниць до всіх одномандатних виборчих округів, які утворюються на території столиці України - міста Києва від 4 квітня 2012 р.: справа №1-17/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-12>

236. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про вибори народних депутатів України) від 26 лютого 1998 року № 1-рп/1998.
237. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 63 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 43 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про виборчу заставу) від 30 січня 2002 року № 2-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-02#Text>
238. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» : справа №1-152/2019 (3426/2019). URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6_p_2019.pdf
239. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>
240. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради щодо офіційного тлумачення положень статей 38, 78 Конституції України, статей 1, 10, 12, частини другої статті 49 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови) від 6 липня 1999 року № 7-рп/1999.

241. Рішення Конституційного Суду № 4-рп/2001 від 19.04.2001 у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#Text>
242. Рішення Конституційного Суду № 7-рп/99 від 06.07.99 у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради щодо офіційного тлумачення положень статей 38, 78 Конституції України, статей 1, 10, 12, частини другої статті 49 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-99#Text>
243. Рішення Конституційного Суду № 8-р/2018 від 11.10.2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини другої статті 8, другого речення частини четвертої статті 16 Закону України «Про звернення громадян» (справа про звернення осіб, визнаних судом недієздатними). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-18#Text>
244. Рішення Миколаївського окружного адміністративного суду у справі № 814/3920/15 від 23.10.2015 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/52688766>
245. Рішення щодо вилучення заяв із реєстру справ Європейського Суду з прав людини у справі «Бурмич та інші проти України». URL: <https://minjust.gov.ua/m/4600>

246. Руднєва О. Міжнародні стандарти прав людини та принципи верховенства права: до проблеми співвідношення правових явищ. *Юридична Україна*. 2012. № 4. С. 15-22
247. Савенко М. Д. Активне виборче право : теоретичний аспект. *Право України*. 2013. № 5. С. 122-133.
248. Савчин М. Свобода суддівського розсуду у світлі обґрунтованості рішень судів апеляційної та касаційної інстанцій. *Юридичний вісник України*. 2016. 22 липня. № 28. URL: <http://yurincom.deploy.am.com.ua/svoboda-suddivskogo-rozsudu-u-svitli-obgruntovanosti-rishen-sudiv-apelyatsijnoyita-kasatsijnoyi-instantsij/>
249. Серьогіна С. Європейські стандарти виборів і виборче законодавство України. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2007. № 1 (7). С. 41-45
250. Сливка С.С. Предмет проблем філософії права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2014. № 810. С. 94-104.
251. Смокович М.І. Вибори як інститут забезпечення демократії в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 14. С 37-45.
252. Смокович М.І. Визначення поняття та належності виборчого спору. *Вибори та демократія*. 2009. № 4 (22). С. 4-19.
253. Смокович М.І. Визначення юрисдикції адміністративних судів та розмежування судової юрисдикції: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2012. 304 с.
254. Смокович М.І. Особливості провадження у справах, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму. Адміністративне судочинство України : підруч. О. М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Пасенюка. К. : Юрінком Інтер, 2009. 672 с.
255. Смокович М.І. Підсудність виборчих спорів в Україні: проблеми визначення. *Право та державне управління*. 2014. № 1-2. С. 53-67.

256. Смокович М.І. Правильне визначення підсудності в адміністративному судочинстві як гарантія судового захисту. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2011. № 1. С. 9-23.
257. Смокович М.І. Правове врегулювання виборчих процесів: роль Конституційного Суду України. *Адміністративне судочинство*. 2012. №3-4. С. 15-33.
258. Смокович М.І. Правове регулювання розгляду виборчих спорів: теоретичний та практичний аспекти: монографія. К. : Юрінком Інтер, 2014. 576 с.
259. Смокович М.І. Сторони виборчого спору щодо виборів народних депутатів: проблеми визначення. *Юридична Україна*. 2012. № 8 С. 43-50.
260. Співак В.І. Правова культура виборів в Україні: теорія і практика: Монографія. За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. 156 с.
261. Спіноза Б. Політичний трактат. Історія вчень про право і державу: хрестоматія для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів. авт.-уклад. Г.Г. Демиденко; за заг. ред. О.В. Петришина. 4-те вид., доп. і змін. Х.: Право, 2011. С. 199-215.
262. Справа «Веренцов проти України»: Рішення Європейського Суду з прав людини від 11 квітня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text
263. Справа «Вінтерверп проти Нідерландів». URL: <https://goo.su/JPiDKlD>
264. Справа «Ковач проти України» : рішення Європейського Суду з прав людини від 07.02.2008 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_452
265. Справа «Шаповалов проти України». Заява № 45835/05 : рішення Європейського Суду з прав людини від 31 грудня 2012 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_942

266. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. К. : Атіка, 2007. 624 с.
267. Стойка Б.М. Полісемія англійського терміну public і можливі варіанти його перекладу українською мовою. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 2014. Вип. 692-693, 261-262.
268. Сусак М. С. Зміст процесуального розсуду адміністративного судочинства. *Концепція розвитку правової держави в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ. 2017. С. 124-126.
269. Танасе проти Молдови. (Tănase v. Moldova). №7/08. ВП. 27квітня 2010 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"itemid\":\[\"001-98428\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\)
270. Телешун С., Ситник С., Рейтерович І. Публічна політика в Україні: генерація нових смислів управління в контексті світових викликів (досвід євроінтеграції). *Глобалізований світ: випробування людського буття Міжнародна науково-теоретична конференція. (5-6 жовтня 2017)*. Житомир: Вид-во Євенок О. О., 2017. С.12-18
271. Теми для обговорення. Соціально активний громадянин. URL: <https://citizen.omr.gov.ua/discussion/archived/?sort=4&method=asc&page=6>
272. Терлецький О.О. Компетенція адміністративних судів. Підсудність адміністративних справ. Адміністративна юстиція України: проблеми теорії і практики. Настільна книга судді. О. М. Пасенюк кер. авт. кол., О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Пасенюка. К. : Істина, 2007. 608 с.
273. Тертичка В. Суспільна політика: чи стала вона сферою наукового пошуку і прикладних досліджень в Україні? *Політичний менеджмент*. 2007. № 1 (22). С. 10-23.
274. Тлумачний словник української мови: понад 12500 статей (близько 40 000 слів) за ред. д-ра філологіч. наук, проф. В. С. Калашника. 2-ге вид., випр. і доп. Х.: Прапор, 2005. 992 с.

275. ТОВ «Інститут економічних реформ проти України». Instytut Ekonomichnykh Reform v. Ukraine. Заява № 61561/08. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c54#Text
276. Токарев проти України. URL: <https://goo.su/x4FH0oa>
277. Третяк О.А. Політико-філософське обґрунтування публічної сфери: можливості досягнення хабермасіанського ідеалу в сучасних умовах. *Вісник Дніпропетровського університету*. Сер. Політологія. 2010. Вип. 20, № 9/2. С. 214-219.
278. Туркова О.К. Сервісна спрямованість надання адміністративних послуг в Україні: процедурні аспекти. *Право і суспільство*. 2015. № 5.2 (3). С. 189–194.
279. Фокіна М. О. Права і свободи людини як об'єкт конституційно-правового регулювання: автореф. дис.. канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2016. 20 с.
280. Хотинська О.З. Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.10. К., 2006. 20 с.
281. Цвік М. Про сучасне праворозуміння. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2001. № 4. С. 3-13.
282. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
283. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. -№ 40-41. Ст. 492
284. Цуркан М.І. Проект Адміністративного процесуального кодексу України з точки зору усунення процедурних проблем при вирішенні виборчих спорів. *Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Вибори і референдуми в Україні: законодавче забезпечення, проблеми реалізації та шляхи вдосконалення»*. Київ, 13-15 листопада 2002 року (доповіді, виступи, рекомендації). К. : Нора-друк, 2003. С. 279-285.

285. Чуб А.В. Концепція суб'єктивних публічних прав приватної особи: адміністративно-правовий аспект: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2021. С. 125-127.
286. Чуб А.В. Теорія суб'єктивних публічних прав приватної особи в умовах сучасного розвитку науки адміністративного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 6. С. 164-166. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-6/40>
287. Чукут С.А. Тенденції та проблеми впровадження електронного урядування в Україні . URL: https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Tezi_Tendentsiyi-ta-problemi-vprovadzhennya-elektronnogo-uryaduvannya.pdf
288. Шаповал В. Парламентаризм в Україні: пошуки парадигми чи рух до нового? *Віче*. 1997. № 5
289. Шатрава С.О. Дискреційні повноваження працівників ОВС, як корупційний ризик в діяльності органів внутрішніх справ. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 2. С. 276-277.
290. Шевчук Д.М. Публічне і приватне в горизонті соціального буття людини. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2011. № 2. С. 76-80.
291. Шестакова Е.Г. Публічна сфера як поняття сучасної теорії соціальної комунікації. Наукові записки Інституту журналістики. КНУ імені Тараса Шевченка. 2008. Т. 30 (січень-березень). С. 11-17.
292. Як виховати відповідальних цифрових громадян. URL: <https://kidslox.com/ua/guide-to/digital-citizenship-for-kids/>
293. Якість роботи судів України : виборчі спори. Аналітичний звіт. Проект «Справедливе правосуддя». Харків, 2015. 86 с. URL: http://www.iahr.com.ua/files/works_docs/140.pdf
294. Aubin F. Between Public Space(s) and Public Sphere(s): An Assessment of Francophone Contributions. *Canadian Journal of Communication*. 2014.

- Vol 39. Pp. 89–110. URL: <https://www.cjc-online.ca/index.php/journal/rt/prINTERfriendly/2713/2690>>
295. Basalaieva A., Leheza Yu. Constitutional review in the system of protecting the electoral rights of Ukrainian citizens : status and perspectives of regulatory base development. *Journal of Law and Political Sciences*. Scientific and Academy Journal. 2020. Vol. 23. Issue 2/B/. P.190-215.
296. Case of Booth-Clibborn v. the United Kingdom. URL: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["Case of Booth-Clibborn v. the United Kingdom"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)
297. Case of Brumarescu v. Romania. Application № 28342/95. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-58337"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
298. Case of Clerfayt, Legros v. Belgium. URL: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["Case of Clerfayt","Legros v. Belgium"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)
299. Case of Malarde v. France. URL: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"appno":\["46813/99"\],"itemid":\["001-31353"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)
300. Case of Namat Aliyev v. Azerbaijan. URL: <https://goo.su/VmfIp6>
301. Case of Vito Sante Santoro v. Italy. URL: <https://goo.su/KoQXq>
302. Denysyuk S., Lata N., Samonova V., Morshynin Y., & Dzihora Y.. Principles of administrative procedural law of Ukraine in the modern conditions of the present time. *Cuestiones Políticas*. 2021. №39 (71). P. 378-386. (Web of Sciences)
303. Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE. URL: <https://www.osce.org/odihr/elections/14304>
304. Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere. Cambridge, Ma.: The MIT Press, 1991. 301 p.
305. Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society. Trans; by T.Burger. Polity Press. Cambridge, 1989. 301 p.

306. Keeling D. Management in Government. London : Allen & Unwin, 1972. С. 243.
307. Pudelka J. Öffentlich-rechtliche Verträge als Grundlage der Entstehung. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 139. С. 211-217
308. Woodrow Wilson. The Study of Administration *Political Science Quarterly* Vol. 2. № 2 Jun., 1887. pp. 197-222. URL: https://www.jstor.org/stable/2139277#metadata_info_tab_contents

ДОДАТКИ

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:**

1. Моршинін Є.В. Практика Європейського суду з прав людини у вирішенні виборчих спорів. *Law. State. Technology*. 2021. №4. С. 69-77
2. Моршинін Є.В. Розсуд судді адміністративного суду у розгляді та вирішенні виборчих спорів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Випуск 6. С. 203-208
3. Моршинін Є. Публічно-управлінські відносини як сфера реалізації суб'єктивних прав приватної особи. *Law. State. Technology*. 2024. №3. С. 14–17
4. Моршинін Є.В. Виборчі права у системі суб'єктивних публічних прав людини. В монографії: «Man and society in the dimensions of socio-cultural transformation» : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. С. 22-42 URL.: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/222> DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-208-1-2>
5. Denysyuk, S., Lata, N., Samonova, V., Morshynin, Y., & Dzihora, Y. (2021). Principles of administrative procedural law of Ukraine in the modern conditions of the present time. *Cuestiones Políticas*. 2021. №39(71). P. 378-386. (Web of Sciences)
6. Моршинін Є. Європейські стандарти захисту виборчих прав людини: *Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку* : матеріали Х Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 грудня 2021 р.). Упоряд: Бевз С.І., Бирса Н.О., Серебрякова Ю.О. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського. 2021. С. 182-185.
7. Моршинін Є.В. Захист виборчих прав людини: *Право та суспільство в реаліях карантинного періоду* : матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 24 лютого 2022 р.). Київ: ДУІТ, 2022. С. 26-28.
8. Моршинін Є.В. Охорона та захист виборчих прав: співвідношення категорій: «Наукова весна» 2022: матеріали XII Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Дніпро, 23–24

травня 2022 року) / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 261-263

9. Моршинін Є.В. Судовий контроль як гарантія реалізації та захисту виборчих прав: *Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. У 2 т. Том 2. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 358-360.

**Проект Закону України «Про оптимізацію механізму забезпечення
реалізації та захисту суб'єктивних виборчих та управлінських прав
приватної особи»**

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. до **Виборчого кодексу України**:

1.1 Доповнити частину 2 статті 75 пунктом шостим у такій редакції:

«виїзд на тимчасово окуповану територію України у службових справах чи приватних справах, що не перевищував 30 днів і при цьому припадав на період перед днем голосування на відповідних виборах не пізніше, ніж за 183 днів».

1.2. Доповнити частину 2 статті 134 пунктом шостим у такій редакції:
«виїзд на тимчасово окуповану територію України у службових справах чи приватних справах, що не перевищував 30 днів і при цьому припадав на період перед днем голосування на відповідних виборах не пізніше, ніж за 183 днів»;

II. До Закону України «Про звернення громадян»:

2.1 . У статті 14 виключити частину другу «Пропозиції (зауваження) Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій особисто»;

2.2. У статті 15 виключити частину другу: «Заяви (клопотання) Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій особисто»;

2.3. У статті 16 виключити частину другу: «Скарги Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій особисто»;

2.4. Доповнити ст.23-1 окремою двадцять третьою частиною у такій редакції:

«Виконання пропозицій, викладених в електронній петиції, визначається необхідністю дотримання розумних строків, але повинно перевищувати 180 календарних днів. У разі, коли виконання пропозицій, викладених в електронній петиції, що отримало позитивну оцінку органом влади, вимагає більш тривалого часу, вимагається його обґрунтування. Якість та ефективність виконання пропозицій, викладених в електронній петиції, може бути предметом адміністративного оскарження. За результатами виконання електронних петицій здійснюється моніторинг».

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про оптимізацію механізму забезпечення реалізації та захисту суб'єктивних виборчих та управлінських прав приватної особи»

Чинна редакція	Пропоновані зміни	Нова редакція
Виборчий кодекс України		
Стаття 75. Право бути кандидатом на пост Президента України 1. Президентом України може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років. 2. Проживання в Україні за цим Кодексом означає: 1) проживання на території в межах державного кордону України; 2) перебування на судні, що перебуває у плаванні під Державним Прапором України; 3) перебування громадян України у встановленому законодавством порядку у відрядженні за межами України в закордонних дипломатичних установах України, міжнародних організаціях та їх органах; 4) перебування на полярній станції України; 5) перебування у складі формування Збройних	<i>Доповнити частину 2 статті 75 пунктом шостим у такій редакції:</i> <i>«виїзд на тимчасово окуповану територію України у службових справах чи приватних справах, що не перевищував 30 днів і при цьому припадав на період перед днем голосування на відповідних виборах не пізніше, ніж за 183 днів».</i>	Стаття 75. Право бути кандидатом на пост Президента України 1. Президентом України може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років. 2. Проживання в Україні за цим Кодексом означає: 1) проживання на території в межах державного кордону України; 2) перебування на судні, що перебуває у плаванні під Державним Прапором України; 3) перебування громадян України у встановленому законодавством порядку у відрядженні за межами України в закордонних дипломатичних

Сил України, дислокованого за межами України. 3. Такими, що проживають в Україні, вважаються також особи, які проживають разом з особами, зазначеними у пункті 3 частини другої цієї статті, як члени їхніх сімей. 4. Особа вважається такою, що проживає в Україні, відповідно до частини першої цієї статті, якщо її разовий виїзд за кордон у приватних справах не перевищував 90 днів, а строк перебування за межами України кожного річного періоду протягом останніх десяти років перед днем голосування на відповідних виборах не перевищував 183 дні. Не є порушенням вимоги про проживання в Україні виїзд особи за кордон у службове відрядження, на навчання, у відпустку, на лікування за рекомендацією відповідного медичного закладу. 5. Одна й та сама особа не може бути Президентом України більш як два строки підряд. Особа, яка двічі підряд обиралася на пост Президента України, не може бути висунута кандидатом на цей пост. 6. Особа, повноваження якої на посту Президента		установах України, міжнародних організаціях та їх органах; 4) перебування на полярній станції України; 5) перебування у складі формування Збройних Сил України, дислокованого за межами України; б) виїзд на тимчасово окуповану територію України у службових справах чи приватних справах, що не перевищував 30 днів і при цьому припадав на період перед днем голосування на відповідних виборах не пізніше, ніж за 183 днів. 3. Такими, що проживають в Україні, вважаються також особи, які проживають разом з особами, зазначеними у пункті 3 частини другої цієї статті, як члени їхніх сімей. 4. Особа вважається такою, що проживає в Україні, відповідно до частини першої цієї статті, якщо її разовий виїзд за кордон у приватних справах не перевищував 90 днів, а строк перебування за межами України кожного річного
---	--	---

України були припинені достроково відповідно до Конституції України, не може бути висунута кандидатом на пост Президента України на позачергових виборах, призначених у зв'язку із зазначеним припиненням повноважень.		періоду протягом останніх десяти років перед днем голосування на відповідних виборах не перевищував 183 дні. Не є порушенням вимоги про проживання в Україні виїзд особи за кордон у службове відрядження, на навчання, у відпустку, на лікування за рекомендацією відповідного медичного закладу. 5. Одна й та сама особа не може бути Президентом України більш як два строки підряд. Особа, яка двічі підряд обиралася на пост Президента України, не може бути висунута кандидатом на цей пост. 6. Особа, повноваження якої на посту Президента України були припинені достроково відповідно до Конституції України, не може бути висунута кандидатом на пост Президента України на позачергових виборах, призначених у зв'язку із зазначеним припиненням повноважень.
---	--	---

Стаття 134. Право бути кандидатом у народні депутати України 1. Депутатом може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом п'яти останніх перед днем виборів років. 2. Проживання в Україні за цим Кодексом означає: 1) проживання на території в межах державного кордону України; 2) перебування на судні, що перебуває у плаванні під Державним Прапором України; 3) перебування громадян України у встановленому законодавством порядку у відрядженні за межами України в закордонних дипломатичних установах України, міжнародних організаціях та їх органах; 4) перебування на полярній станції України; 5) перебування у складі формування Збройних Сил України, дислокованого за межами України. 3. Такими, що проживають в Україні, вважаються також особи, які проживають разом з особами, зазначеними у пункті 3 частини другої	<i>Доповнити частину 2 статті 134 пунктом шостим у такій редакції: «виїзд на тимчасово окуповану територію України у службових справах чи приватних справах, що не перевищував 30 днів і при цьому припадав на період перед днем голосування на відповідних виборах не пізніше, ніж за 183 днів»</i>	Стаття 134. Право бути кандидатом у народні депутати України 1. Депутатом може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом п'яти останніх перед днем виборів років. 2. Проживання в Україні за цим Кодексом означає: 1) проживання на території в межах державного кордону України; 2) перебування на судні, що перебуває у плаванні під Державним Прапором України; 3) перебування громадян України у встановленому законодавством порядку у відрядженні за межами України в закордонних дипломатичних установах України, міжнародних організаціях та їх органах; 4) перебування на полярній станції України; 5) перебування у складі формування Збройних Сил України,
--	---	--

цієї статті, як члени їхніх сімей. 4. Особа вважається такою, що проживає в Україні, відповідно до частини першої цієї статті, якщо її разовий виїзд за кордон у приватних справах не перевищував 90 днів, а строк перебування за межами України кожного річного періоду протягом останніх п'яти років перед днем голосування на відповідних виборах не перевищував 183 дні. Не є порушенням вимоги про проживання в Україні виїзд особи за кордон у службове відрядження, на навчання, у відпустку, на лікування за рекомендацією відповідного медичного закладу. 5. Не може бути висунутий кандидатом та обраний депутатом громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.		дислокованого за межами України; 6) виїзд на тимчасово окуповану територію України у службових справах чи приватних справах, що не перевищував 30 днів і при цьому припадав на період перед днем голосування на відповідних виборах не пізніше, ніж за 183 днів. 3. Такими, що проживають в Україні, вважаються також особи, які проживають разом з особами, зазначеними у пункті 3 частини другої цієї статті, як члени їхніх сімей. 4. Особа вважається такою, що проживає в Україні, відповідно до частини першої цієї статті, якщо її разовий виїзд за кордон у приватних справах не перевищував 90 днів, а строк перебування за межами України кожного річного періоду протягом останніх п'яти років перед днем голосування на відповідних виборах не перевищував 183 дні. Не є порушенням вимоги про проживання в Україні виїзд особи за кордон у
--	--	---

		службове відрядження, на навчання, у відпустку, на лікування за рекомендацією відповідного медичного закладу. 5. Не може бути висунутий кандидатом та обраний депутатом громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.
--	--	--

Закон України «Про звернення громадян»

Стаття 14. Розгляд пропозицій громадян Органи державної влади і місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, посадові особи зобов'язані розглянути пропозиції (зауваження) та повідомити громадянина про результати розгляду. Пропозиції (зауваження) Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування,	У статті 14 виключити частину другу «Пропозиції (зауваження) Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій особисто».	Стаття 14. Розгляд пропозицій громадян Органи державної влади і місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, посадові особи зобов'язані розглянути пропозиції (зауваження) та повідомити громадянина про результати розгляду.
---	---	--

підприємств, установ і організацій особисто.		
Стаття 15. Розгляд заяв (клопотань) Органи державної влади, місцевого самоврядування та їх посадові особи, керівники та посадові особи підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян, до повноважень яких належить розгляд заяв (клопотань), зобов'язані об'єктивно і вчасно розглядати їх, перевіряти викладені в них факти, приймати рішення відповідно до чинного законодавства і забезпечувати їх виконання, повідомляти громадян про наслідки розгляду заяв (клопотань). Заяви (клопотання) Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій особисто. Відповідь за результатами розгляду заяв (клопотань) в обов'язковому порядку дається тим органом, який отримав ці заяви і до компетенції якого входить	У статті 15 виключити частину другу: «Заяви (клопотання) Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій особисто»	Стаття 15. Розгляд заяв (клопотань) Органи державної влади, місцевого самоврядування та їх посадові особи, керівники та посадові особи підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян, до повноважень яких належить розгляд заяв (клопотань), зобов'язані об'єктивно і вчасно розглядати їх, перевіряти викладені в них факти, приймати рішення відповідно до чинного законодавства і забезпечувати їх виконання, повідомляти громадян про наслідки розгляду заяв (клопотань). Відповідь за результатами розгляду заяв (клопотань) в обов'язковому порядку дається тим органом, який отримав ці заяви і до компетенції якого входить вирішення порушених у заявах (клопотаннях) питань, за підписом керівника або особи, яка виконує його обов'язки. Рішення про відмову в задоволенні

вирішення порушених у заявах (клопотаннях) питань, за підписом керівника або особи, яка виконує його обов'язки. Рішення про відмову в задоволенні вимог, викладених у заяві (клопотанні), доводиться до відома громадянина в письмовій формі з посиланням на Закон і викладенням мотивів відмови, а також із роз'ясненням порядку оскарження прийнятого рішення.		вимог, викладених у заяві (клопотанні), доводиться до відома громадянина в письмовій формі з посиланням на Закон і викладенням мотивів відмови, а також із роз'ясненням порядку оскарження прийнятого рішення.
Стаття 16. Розгляд скарг громадян Скарга на дії чи рішення органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, об'єднання громадян, медіа, посадової особи подається у порядку підлеглості вищому органу або посадовій особі, що не позбавляє громадянина права звернутися до суду відповідно до чинного законодавства, а в разі відсутності такого органу або незгоди громадянина з прийнятим за скаргою рішенням - безпосередньо до суду. Скарги Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни	У статті 16 виключити частину другу: «Скарги Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій особисто».	Стаття 16. Розгляд скарг громадян Скарга на дії чи рішення органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, об'єднання громадян, медіа, посадової особи подається у порядку підлеглості вищому органу або посадовій особі, що не позбавляє громадянина права звернутися до суду відповідно до чинного законодавства, а в разі відсутності такого органу або незгоди громадянина з прийнятим за скаргою рішенням - безпосередньо до суду.

розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій особисто.

Скарги на рішення загальних зборів членів колективних сільськогосподарських підприємств, акціонерних товариств, юридичних осіб, створених на основі колективної власності, а також на рішення вищих державних органів вирішуються в судовому порядку.

Громадянин може подати скаргу особисто або через уповноважену на це іншу особу. Скарга в інтересах неповнолітніх і недієздатних осіб подається їх законними представниками.

Скарга в інтересах громадянина за його уповноваженням, оформленим у встановленому законом порядку, може бути подана іншою особою, трудовим колективом або організацією, яка здійснює правозахисну діяльність.

До скарги додаються наявні у громадянина рішення або копії рішень, які приймалися за його зверненням раніше, а також інші документи, необхідні для розгляду скарги, які після її

Скарги на рішення загальних зборів членів колективних сільськогосподарських підприємств, акціонерних товариств, юридичних осіб, створених на основі колективної власності, а також на рішення вищих державних органів вирішуються в судовому порядку.

Громадянин може подати скаргу особисто або через уповноважену на це іншу особу. Скарга в інтересах неповнолітніх і недієздатних осіб подається їх законними представниками.

Скарга в інтересах громадянина за його уповноваженням, оформленим у встановленому законом порядку, може бути подана іншою особою, трудовим колективом або організацією, яка здійснює правозахисну діяльність.

До скарги додаються наявні у громадянина рішення або копії рішень, які приймалися за його зверненням раніше, а також інші документи,

розгляду повертаються громадянину. Особливості розгляду скарг громадян на рішення, дії або бездіяльність державних реєстраторів речових прав на нерухоме майно визначаються Законом України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень". Особливості розгляду скарг громадян на реєстраційні дії, відмову в державній реєстрації, бездіяльність державного реєстратора визначаються Законом України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань".		необхідні для розгляду скарги, які після її розгляду повертаються громадянину. Особливості розгляду скарг громадян на рішення, дії або бездіяльність державних реєстраторів речових прав на нерухоме майно визначаються Законом України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень". Особливості розгляду скарг громадян на реєстраційні дії, відмову в державній реєстрації, бездіяльність державного реєстратора визначаються Законом України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань".
Стаття 23¹. Електронна петиція, порядок її подання та розгляду Громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету	Доповнити ст.23-1 окремою двадцять третьою частиною у такій редакції: «Виконання пропозицій, викладених в електронній	Стаття 23¹. Електронна петиція, порядок її подання та розгляду Громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради

Міністрів України, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. В електронній петиції має бути викладено суть звернення, зазначено прізвище, ім'я, по батькові автора (ініціатора) електронної петиції, адресу електронної пошти. На веб-сайті відповідного органу або громадського об'єднання, що здійснює збір підписів, обов'язково зазначаються дата початку збору підписів та інформація щодо загальної кількості та переліку осіб, які підписали електронну петицію. Електронна петиція не може містити заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, заклики до вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини. Відповідальність за зміст електронної петиції	петицій, визначається необхідністю дотримання розумних строків, але повинно перевищувати 180 календарних днів. У разі, коли виконання пропозицій, викладених в електронній петиції, що отримало позитивну оцінку органом влади, вимагає більш тривалого часу, вимагається його обґрунтування. Якість та ефективність виконання пропозицій, викладених в електронній петиції, може бути предметом адміністративного оскарження. За результатами виконання електронних петицій здійснюється моніторинг».	України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. В електронній петиції має бути викладено суть звернення, зазначено прізвище, ім'я, по батькові автора (ініціатора) електронної петиції, адресу електронної пошти. На веб-сайті відповідного органу або громадського об'єднання, що здійснює збір підписів, обов'язково зазначаються дата початку збору підписів та інформація щодо загальної кількості та переліку осіб, які підписали електронну петицію. Електронна петиція не може містити заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни,
--	---	---

несе автор (ініціатор) електронної петиції. Для створення електронної петиції до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування її автор (ініціатор) заповнює спеціальну форму на офіційному веб-сайті органу, якому вона адресована, або веб-сайті громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронних петицій, та розміщує текст електронної петиції. Електронна петиція оприлюднюється на офіційному веб-сайті відповідно Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування або на веб-сайті громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронних петицій, протягом двох робочих днів з дня надсилання її автором (ініціатором). У разі невідповідності електронної петиції встановленим вимогам оприлюднення такої петиції не здійснюється, про що повідомляється автору (ініціатору) не пізніше строку, встановленого для оприлюднення.		насилюства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, заклики до вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини. Відповідальність за зміст електронної петиції несе автор (ініціатор) електронної петиції. Для створення електронної петиції до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування її автор (ініціатор) заповнює спеціальну форму на офіційному веб-сайті органу, якому вона адресована, або веб-сайті громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронних петицій, та розміщує текст електронної петиції. Електронна петиція оприлюднюється на офіційному веб-сайті відповідно Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого
--	--	---

Дата оприлюднення електронної петиції на офіційному веб-сайті відповідно Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, відповідного органу місцевого самоврядування або на веб-сайті громадського об'єднання є датою початку збору підписів на її підтримку. Відповідні органи державної влади, органи місцевого самоврядування та громадські об'єднання під час збору підписів на підтримку електронної петиції зобов'язані забезпечити: - безоплатність доступу та користування інформаційно-комунікаційною системою, за допомогою якої здійснюється збір підписів; - електронну реєстрацію громадян для підписання петиції; - недопущення автоматичного введення інформації, у тому числі підписання електронної петиції, без участі громадянина; - фіксацію дати і часу оприлюднення електронної петиції та підписання її громадянином. Електронна петиція, яка в установлений строк не набрала необхідної		самоврядування або на веб-сайті громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронних петицій, протягом двох робочих днів з дня надсилання її автором (ініціатором). У разі невідповідності електронної петиції встановленим вимогам оприлюднення такої петиції не здійснюється, про що повідомляється автору (ініціатору) не пізніше строку, встановленого для оприлюднення. Дата оприлюднення електронної петиції на офіційному веб-сайті відповідно Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, відповідного органу місцевого самоврядування або на веб-сайті громадського об'єднання є датою початку збору підписів на її підтримку. Відповідні органи державної влади, органи місцевого самоврядування та громадські об'єднання під час збору підписів на підтримку
--	--	---

кількості голосів на її підтримку, після завершення строку збору підписів на її підтримку розглядається як звернення громадян відповідно до цього Закону. Електронна петиція, адресована відповідно Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, розглядається у порядку, встановленому цією статтею, за умови збору на її підтримку не менш як 25000 підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дня оприлюднення петиції. Вимоги до кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до органу місцевого самоврядування та строку збору підписів визначаються статутом територіальної громади. Електронна петиція, збір підписів на підтримку якої здійснювався через веб-сайт громадського об'єднання і яка протягом встановленого строку набрала необхідну кількість підписів на її підтримку, не пізніше наступного дня після набрання необхідної кількості підписів надсилається громадським об'єднанням органу, якому адресована петиція, із зазначенням		електронної петиції зобов'язані забезпечити: безоплатність доступу та користування інформаційно-комунікаційною системою, за допомогою якої здійснюється збір підписів; електронну реєстрацію громадян для підписання петиції; недопущення автоматичного введення інформації, у тому числі підписання електронної петиції, без участі громадянина; фіксацію дати і часу оприлюднення електронної петиції та підписання її громадянином. Електронна петиція, яка в установленний строк не набрала необхідної кількості голосів на її підтримку, після завершення строку збору підписів на її підтримку розглядається як звернення громадян відповідно до цього Закону. Електронна петиція, адресована відповідно Президенту України, Верховній
---	--	---

інформації про дату початку збору підписів, дату направлення електронної петиції, загальну кількість та перелік осіб, які підписали електронну петицію (чи посилення на джерело такої інформації в мережі Інтернет), строк збору підписів, назву та адресу електронної пошти громадського об'єднання. Інформація про початок розгляду електронної петиції, яка в установлений строк набрала необхідну кількість голосів на її підтримку, оприлюднюється на офіційному веб-сайті відповідно Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, відповідного органу місцевого самоврядування не пізніш як через три робочі дні після набрання необхідної кількості підписів на підтримку петиції, а в разі отримання електронної петиції від громадського об'єднання - не пізніш як через два робочі дні після отримання такої петиції. Розгляд електронної петиції здійснюється невідкладно, але не пізніше десяти робочих днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду.		Раді України, Кабінету Міністрів України, розглядається у порядку, встановленому цією статтею, за умови збору на її підтримку не менш як 25000 підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дня оприлюднення петиції. Вимоги до кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до органу місцевого самоврядування та строку збору підписів визначаються статутом територіальної громади. Електронна петиція, збір підписів на підтримку якої здійснювався через веб-сайт громадського об'єднання і яка протягом встановленого строку набрала необхідну кількість підписів на її підтримку, не пізніше наступного дня після набрання необхідної кількості підписів надсилається громадським об'єднанням органу, якому адресована петиція, із зазначенням інформації про дату початку збору
---	--	--

Якщо електронна петиція містить клопотання про її розгляд на парламентських слуханнях у Верховній Раді України або громадських слуханнях відповідної територіальної громади, автор (ініціатор) петиції має право представити електронну петицію на таких слуханнях. У такому разі строк розгляду електронної петиції продовжується на строк, необхідний для проведення відповідних слухань. Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування, визначається відповідно Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, місцевою радою. Про підтримку або непідтримку електронної петиції публічно оголошується на офіційному веб-сайті Президентом України - щодо електронної петиції, адресованої Президенту України, Головою Верховної Ради України - щодо електронної петиції, адресованої Верховній		підписів, дату направлення електронної петиції, загальну кількість та перелік осіб, які підписали електронну петицію (чи посилення на джерело такої інформації в мережі Інтернет), строк збору підписів, назву та адресу електронної пошти громадського об'єднання. Інформація про початок розгляду електронної петиції, яка в установлений строк набрала необхідну кількість голосів на її підтримку, оприлюднюється на офіційному веб-сайті відповідно Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, відповідного органу місцевого самоврядування не пізніше як через три робочі дні після набрання необхідної кількості підписів на підтримку петиції, а в разі отримання електронної петиції від громадського об'єднання - не пізніше як через два робочі дні після отримання такої петиції. Розгляд електронної петиції
---	--	---

Раді України, Прем'єр-міністром України - щодо електронної петиції, адресованої Кабінету Міністрів України, головою відповідної місцевої ради - щодо електронної петиції, адресованої органу місцевого самоврядування. У відповіді на електронну петицію повідомляється про результати розгляду порушених у ній питань із відповідним обґрунтуванням. Відповідь на електронну петицію не пізніше наступного робочого дня після закінчення її розгляду оприлюднюється на офіційному веб-сайті органу, якому вона була адресована, а також надсилається у письмовому вигляді автору (ініціатору) електронної петиції та відповідному громадському об'єднанню, яке здійснювало збір підписів на підтримку відповідної електронної петиції. У разі визнання за доцільне викладені в електронній петиції пропозиції можуть реалізовуватися органом, якому вона адресована, шляхом прийняття з питань, віднесених до		здійснюється невідкладно, але не пізніше десяти робочих днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду. Якщо електронна петиція містить клопотання про її розгляд на парламентських слуханнях у Верховній Раді України або громадських слуханнях відповідної територіальної громади, автор (ініціатор) петиції має право представити електронну петицію на таких слуханнях. У такому разі строк розгляду електронної петиції продовжується на строк, необхідний для проведення відповідних слухань. Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування, визначається відповідно Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, місцевою радою.
--	--	--

його компетенції, відповідного рішення. Президентом України, Кабінетом Міністрів України, народними депутатами України за результатами розгляду електронної петиції можуть розроблятися та вноситися в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроекти, спрямовані на вирішення порушених у петиції питань. Інформація про кількість підписів, одержаних на підтримку електронної петиції, та строки їх збору зберігається не менше трьох років з дня оприлюднення петиції.		Про підтримку або невідтримку електронної петиції публічно оголошується на офіційному веб-сайті Президентом України - щодо електронної петиції, адресованої Президенту України, Головою Верховної Ради України - щодо електронної петиції, адресованої Верховній Раді України, Прем'єр-міністром України - щодо електронної петиції, адресованої Кабінету Міністрів України, головою відповідної місцевої ради - щодо електронної петиції, адресованої органу місцевого самоврядування. У відповіді на електронну петицію повідомляється про результати розгляду порушених у ній питань із відповідним обґрунтуванням. Відповідь на електронну петицію не пізніше наступного робочого дня після закінчення її розгляду оприлюднюється на офіційному веб-сайті органу, якому вона була адресована, а також надсилається у письмовому вигляді автору (ініціатору)
---	--	--

		електронної петиції та відповідному громадському об'єднанню, яке здійснювало збір підписів на підтримку відповідної електронної петиції. У разі визнання за доцільне викладені в електронній петиції пропозиції можуть реалізовуватися органом, якому вона адресована, шляхом прийняття з питань, віднесених до його компетенції, відповідного рішення. Президентом України, Кабінетом Міністрів України, народними депутатами України за результатами розгляду електронної петиції можуть розроблятися та вноситися в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроекти, спрямовані на вирішення порушених у петиції питань. Інформація про кількість підписів, одержаних на підтримку електронної петиції, та строки їх збору зберігається не менше трьох років з дня оприлюднення петиції.
--	--	--

		Виконання пропозицій, викладених в електронній петиції, визначається необхідністю дотримання розумних строків, але повинно перевищувати 180 календарних днів. У разі, коли виконання пропозицій, викладених в електронній петиції, що отримало позитивну оцінку органом влади, вимагає більш тривалого часу, вимагається його обґрунтування. Якість та ефективність виконання пропозицій, викладених в електронній петиції, може бути предметом адміністративного оскарження. За результатами виконання електронних петицій здійснюється моніторинг.
--	--	---

**Пояснювальна записка щодо прийняття проекту Закону України
«Про оптимізацію механізму забезпечення реалізації та захисту
суб'єктивних виборчих та управлінських прав приватної особи»**

**1. Обґрунтування необхідності прийняття Закону України «Про
оптимізацію механізму забезпечення реалізації та захисту суб'єктивних
виборчих та управлінських прав приватної особи»**

Згідно із положеннями чинного законодавства встановлюється як один із пріоритетів розвитку сучасної української держави розбудову суспільства, здатного взаємодіяти із органами владних повноважень на засадах соціального партнерства. Тривалий час побудова взаємовідносин між людиною та державою в Україні будувалась на засадах домінування командно-адміністративних методів управління, де роль та значення громадськості реалізовувалось формально, що фактично призводило до того, що здійснення конституційних прав особою мало декларативний характер, а відтак форми прямої та опосередкованої демократії попри їх проголошення не мали дієвого впливу на формування змісту та напрямів державної та регіональної політики.

Проголошення незалежності України, розвиток та побудови системи електронного урядування, формування цифрового суспільства створює історико-правовий базис для перегляду нормативних та праксеологічних підходів до встановлення змісту та сутності суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав. У справі «Фродль проти Австрії» ЄСПЛ акцентував, що є неможливим та недопустимим застосування обмежень щодо здійснення особою права обирати чи права бути обраним, щодо впровадження форм участі в розробці та ухваленні управлінських актів та рішень.

Вище зазначене обумовлює актуальність здійснення дослідження із питань встановлення сутності та змісту суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав як певних важелів впливу на формування та здійснення загальнонаціональної та регіональної політики держави, її функцій та покладених на неї завдань.

Проблема реалізації та захисту прямих та опосередкованих форм демократії, здійснення прав приватної особою як складової її статусу у взаємодії із державою та суспільством в різні часи досліджувалась у наукових розробках таких вчених, як В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, А.І. Берлач, Л.Р. Біла-Тіунова, Г.О. Блінова, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, С.Т. Гончарук, Н.Л. Губерська, Е.Ф. Демський, С.В. Ківалов, В.К. Колпаков, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, Р.О. Куйбіда, Є.В. Курінний, Ю.О. Легеза, Р.С. Мельник, Н.В. Мішина, О.М. Пасенюк, М.М. Потіп, О.В. Пушкіна, І.Л. Самсін, А.О. Селіванов, М.М. Тищенко, Ю.І. Тюрю, М.І. Цуркан та ін.

Окремі питання здійснення та захисту суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав розглядались у наукових розробках таких учених, як А.В. Басалаєва, О.В. Бачеріков, А.Ю. Барліт, В.М. Бевзенко, О.Ю. Іванченко, С.В. Кальченко, С.В. Ківалов, Ю.Б. Ключковський, М.І. Козюбра, Р.О. Куйбіда, О.В. Марченко, О.М. Пасенюк, Є.В. Сердюк, М.І. Смокович та ін..

Зазначене вище обумовлює актуальність внесення змін до чинного законодавства України з питань реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав.

2. Цілі і завдання змін до нормативно-правових актів

Завданням проекту є удосконалення механізму реалізації та захисту суб'єктивних виборчих та управлінських прав приватної особи.

3. Загальна характеристика та основні положення змін до нормативно-правових актів

З метою удосконалення механізмів реалізації та захисту суб'єктивних виборчих та управлінських прав приватної особи внести зміни до таких законодавчих актів України:

I. до Виборчого кодексу України:

1.1 Доповнити частину 2 статті 75 пунктом шостим у такій редакції:

«виїзд на тимчасово окуповану територію України у службових справах чи приватних справах, що не перевищував 30 днів і при цьому припадав на період перед днем голосування на відповідних виборах не пізніше, ніж за 183 днів».

1.2. Доповнити частину 2 статті 134 пунктом шостим у такій редакції:

«виїзд на тимчасово окуповану територію України у службових справах чи приватних справах, що не перевищував 30 днів і при цьому припадав на період перед днем голосування на відповідних виборах не пізніше, ніж за 183 днів»;

II. До Закону України «Про звернення громадян»:

2.1 . У статті 14 виключити частину другу «Пропозиції (зауваження) Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій особисто»;

2.2. У статті 15 виключити частину другу: «Заяви (клопотання) Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій особисто»;

2.3. У статті 16 виключити частину другу: «Скарги Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, осіб з інвалідністю внаслідок війни розглядаються першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій особисто»;

2.4. Доповнити ст.23-1 окремою двадцять третьою частиною у такій редакції:

«Виконання пропозицій, викладених в електронній петиції, визначається необхідністю дотримання розумних строків, але повинно перевищувати 180 календарних днів. У разі, коли виконання пропозицій, викладених в електронній

петиції, що отримало позитивну оцінку органом влади, вимагає більш тривалого часу, вимагається його обґрунтування. Якість та ефективність виконання пропозицій, викладених в електронній петиції, може бути предметом адміністративного оскарження. За результатами виконання електронних петицій здійснюється моніторинг».

4. Стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання

Вимагається внесення змін до Виборчого кодексу України, Закону України «Про звернення громадян».

Реалізація положень поданого законопроекту внесення змін до інших законів не потребує.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація положень законопроекту не впливатиме на видаткову та прибуткову частини державного або місцевих бюджетів.

6. Обґрунтування очікуваних соціально-економічних, правових та інших наслідків застосування законопроекту після його прийняття

Реалізація норм законопроекту призведе до належного рівня законодавчої техніки, оптимізує механізм реалізації та захисту суб'єктивних виборчих та управлінських прав приватної особи.

Додаток В**Акти впровадження**

АПАРАТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Управління з питань звернень громадян

вул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008, www.rada.gov.ua

09.12.2024

Моршиніну Євгену Вікторовичу

Повідомляємо, що Ваше звернення, яке надійшло з веб-порталу "Електронний кабінет громадянина" офіційного веб-сайту Верховної Ради України, одержано і 09.12.2024 за № 41452М-1-12.2024/275177 передано голові підкомітету з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини та альтернативного розв'язання спорів Комітету Верховної Ради України з питань правової політики Бабію Р.В.

Керівник відділу

Ю. Кравченко, Тел: (044) 255-41-18

Ю. КРАВЧЕНКО

Кому: Моршиніну Євгену
Вікторовичу

Куди: вул. Мандриківська, буд.
51Л, кв. 60, м. Дніпро,
Дніпропетровська обл., 49094

ЄАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Кравченко Юлія Володимирівна
Сертифікат: 3FAA9288358EC00304000000ED6B2900E50CC400
Дійсний до: 12.10.2025 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
09/15-2024/275560 від 09.12.2024

До реєстр. Інд. 41452М-1-12.2024/275177

ЗАТВЕРДЖУЮ

Селищний голова

Срьоменко Петро Володимирович

„03” * 2025 р.

АКТ

селище Губиниха

№ 511

„04” *Березня* 2025 р.

Про впровадження у діяльність
Губиниської селищної ради
основних результатів дисертації
Моршиніна Євгена Вікторовича
«Суб'єктивні публічні виборчі права
та суб'єктивні публічні управлінські
права приватної особи» на здобуття
освітньо-наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 –
право

уклала комісія у складі:

перший заступник селищного голови,
доктор філософії з права,
Борисенко Антон Олександрович –

керуючий справами виконкому
Губиниської селищної ради,
Черніченко Наталія Іванівна –

депутат Губиниської селищної ради,
Кравченко Євген Олександрович –

про те, що основні результати дисертації Моршиніна Євгена Вікторовича «Суб'єктивні публічні виборчі права та суб'єктивні публічні управлінські права приватної особи» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – право відповідають потребам практики правозастосування та правового захисту населення громади.

Дисертаційне дослідження виконано до змісту наукової теми «Реалізація та захист майнових та немайнових прав приватної особи» (Юр-32 № д.р.0121U110613), яка здійснювалась на кафедрі цивільного, господарського та екологічного права Навчально-наукового інституту гуманітарних та соціальних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка».

Тема дисертації корелюється із вимогами положень Концепції розвитку електронного урядування в Україні; Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації; Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та плану заходів щодо її реалізації; Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021.

Висновок, досягнутий Є.В. Моршиніним при виконанні дисертаційної роботи, що серед системи форм реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав відносяться : виконання, використання, дотримання, застосування, які у складній сукупності впроваджуються в окремих способах, що залежать в конкретних історичних, економічних, соціальних характеристик розвитку держави та суспільства. Необхідно позитивно оцінити і надані Є.В. Моршиніном пропозиції щодо внесення змін до чинного Виборчого кодексу України, спрямовані на оптимізацію механізму забезпечення реалізації та захисту суб'єктивних виборчих та управлінських прав приватної особи (додаток Б).

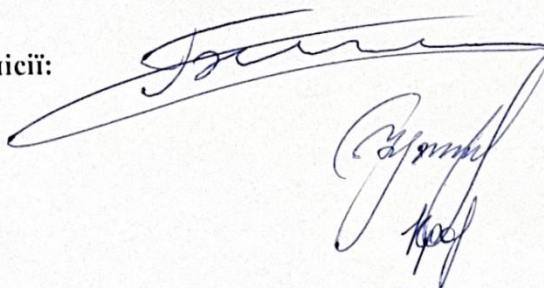
Впровадження основних результатів дисертації Є.В. Моршиніна, зокрема таких наукових публікацій у фахових виданнях, як:

1. Моршинін Є.В. Практика Європейського суду з прав людини у вирішенні виборчих спорів. *Law. State. Technology*. 2021. №4. С. 69-77
2. Моршинін Є.В. Розсуд судді адміністративного суду у розгляді та вирішенні виборчих спорів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Випуск 6. С. 203-208
3. Моршинін Є. Публічно-управлінські відносини як сфера реалізації суб'єктивних прав приватної особи. *Law. State. Technology*. 2024. №3. С. 14–17, doi:10.32782/LST/2024-3-3.
4. Моршинін Є.В. Виборчі права у системі суб'єктивних публічних прав людини. В монографії: «Man and society in the dimensions of socio-cultural transformation» : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. 301 p.» URL.: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/222> С. 22-42 DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-208-1-2>
5. Denysyuk, S., Lata, N., Samonova, V., Morshynin, Y., & Dzihora, Y. (2021). Principles of administrative procedural law of Ukraine in the modern conditions of the present time. *Cuestiones Políticas*. 39(71), 378-386. URL.: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3971.20> <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/37426/40886> (Web of Sciences)

6. Моршинін Є. Європейські стандарти захисту виборчих прав людини: матеріали X Міжнародної наук.-практ. конф. «Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку» (м. Київ 10 грудня 2021 р.). Упоряд: Бевз С.І., Бирса Н.О., Серебрякова Ю.О. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2021. С. 182-185.
7. Моршинін Є.В. Захист виборчих прав людини: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції «Право та суспільство в реаліях карантинного періоду» (м. Київ, 24 лютого 2022 р.). Київ: ДУІТ, 2022. С. 26-28.
8. Моршинін Є.В. Охорона та захист виборчих прав: співвідношення категорій: «Наукова весна» 2022: матеріали XII Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 23–24 травня 2022 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 261-263
9. Моршинін Є.В. Судовий контроль як гарантія реалізації та захисту виборчих прав. «Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. У 2 т. Том 2. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 358-360

сприятиме пошуку ефективних шляхів оптимізацію механізму забезпечення реалізації та захисту суб'єктивних виборчих та управлінських прав приватної особи. Відповідно, теоретичні і практичні результати зазначеної науково-дослідної роботи свідчать про актуальність та практичну значимість виконаного дослідження.

Члени комісії:

А.О. Борисенко

Н.І. Черніченко

Є.О. Кравченко